

ХОҶА ҚУРБОН ТОҶИРӢ

АДАБИЁТИ ТОҶИК

Китоби дарсӣ барои синфи 6-уми
муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Нашри чорум

**Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
тасдиқ кардааст**

**ДУШАНБЕ
«МАОРИФ»
2022**

ТДУ (УДК) 373. 167. 1 (072)

ТКБ (ББК) 38.3 Точик Я 72

Х-79

Х-79. Хоча Қурбон Тоҳирӣ **Адабиёти тоҷик.** Китоби дарсӣ барои синфи 6. – Душанбе: Маориф, 2022. – 200 сах.

ХОНАНДАГОНИ АЗИЗ!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро тоза нигоҳ доред. Кӯшиш кунед, ки соли таҳсили оянда ҳам ин китоб дар ҳолати хуб дастраси хонандагони дигар гардад.

ҶАДВАЛИ ИСТИФОДАИ КИТОБ

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				аввали сол	охири сол
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

ISBN: 978-99947-1-553-4

Моликияти давлат

© Маориф, 2022

МУҚАДДИМА

Хонандагони азиз!

Адабиёт аз калимаи арабии "адаб" гирифта шудааст, ки маънои хушахлоқӣ, кирдори писандида, поктинатӣ, иффату (порсой) ҳаё, донишу хунар ва таълиму тарбияро дорад. Тамоми ин сифатҳо, ки мансуби пиндору гуфтору рафтори неки инсониянд, ду ҷиҳати асосиро фаро гирифтаанд: яке – рафтори ҳоли аз камбудихову нуқсонҳо, амалҳои зишту бад ва дигаре – ба маънои донишу хунар. Ба тариқи сода, адабиёт фаннест, ки одамиро ба роҳи рости зиндагӣ ҳидоят менамояд.

Дар синфи шашум шумо аввал бо адабиёти шифоҳӣ, жанри шеърӣ рубоӣ, сипас чистону муаммо шиносӣ пайдо карда, баъдан аз эҷодиёти шахсиятҳои варзидаи эҷодӣ– Унсурулмаолии Кайковус, Муҳаммади Ғазолӣ, Фаррухи Сиистонӣ, Низомии Ганҷавӣ, Манучехрии Домғонӣ, Муҳаммад Авфии Бухорӣ, Зиёуддини Нахшабӣ, Ибни Ямини Фарюмадӣ, Ҳофизии Шерозӣ, Адиб Собирӣ Тирмизӣ, Зайнуддин Маҳмуди Восифӣ, Шавкати Бухорӣ, Нозими Ҳиротӣ, Аҳмади Дониш, Абулқосим Лоҳутӣ, Муъмин Қаноат, Саттор Турсун ва Сафармуҳаммад Айюбӣ баҳраманд мегардед.

Намунаҳои, ки аз эҷодиёти ин адибони бузурги адабиёти тоҷикӣ форс барои мутолиа ва омӯзиши шумо пешниҳод гардидаанд, беҳтарин маводи маърифатӣ мебошанд. Ин қитъаҳои шеърӣ ва пораҳои насрӣ шодоб аз панду андарз ва ҳикмату афкори насихатомез буда, тафаккури бадеиву эстетикӣ, идроки арзишҳои волои инсонӣ ва малакаи пиндори дурусту воқеии зиндагии ояндаи шуморо равшанро сафо мебахшанд; ба шумо роҳи баҳрагириҳо аз таҷрибаи зиндагӣ ва расидан ба пиндори нек, гуфтори нек ва рафтори некро фароҳам месозанд.

ПАРЧАМИ МИЛЛӢ

Дирафши Коваи оҳангарӣ, эй Парчами миллӣ,
Намоди эътиқоду боварӣ, эй Парчами миллӣ.
Намоёнӣ миёни сад ҳазорон, рамзи дунёӣ,
Шукӯҳи асли моро минбарӣ, эй Парчами миллӣ.
Ба домони ту дида ахтаронатро ҳамегӯем,
Самои бахти моро ахтарӣ, эй Парчами миллӣ.
Ту рамзи Тоҷикистонӣ, ба ҳар як гӯшаи олам,
Ҳумои бахти болои сарӣ, эй Парчами миллӣ.
Тамошои туро танҳо сари боло тавонад кард,
Фидоят ман, шуҷоатофарӣ, эй Парчами миллӣ.

Озар

ПАРЧАМИ ИСТИҚЛОЛ

Парчами ту, Парчами ту, парчами озодии мо,
Парчами бахту саодат парчами навшодии мо.
Парчами ту ёдгор аз тахту тоҷи Ориёно,
Се ҷилои ранг-рангаш ҷилваи ободии мо.
Шуд сафедӣ нақш, нақши Парчами иқболи тоҷик,
Парчами иқболи тоҷик, нақши некуфоли тоҷик.
Парчами мо-ифтихори мо ба ҳар давреву даврон,
Даври пирӯзии тоҷик, даври истиқлоли тоҷик.
Парчами зебои тоҷик, парчами пирӯзи даврон,
Парчами шаъну шарофат, парчами иқболи моён.
Ҷовидон бодо парафшону гулафшон ҷовидона,
Бар сари мо парчами ту Тоҷикистон, Тоҷикистон.

Ширин Бунёд

СУРУДИ МИЛЛӢ

Шеъри Гулназар Келдӣ
Муסיқии Сулаймон Юдаков

Диёри арчманди мо,
Ба бахти мо сари азизи ту баланд бод,
Саодати ту, давлати ту бегазанд бод.
Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зери парчами ту саф кашидаем,
кашидаем.

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Барои нангу номи мо
Ту аз умеди рафтагони мо нишонай,
Ту баҳри ворисон ҷаҳони ҷовидонай.
Хазон намерасад ба навбаҳори ту,
Ки мазраи вафо бувад канори ту,
канори ту.

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

Ту модари ягонаӣ,
Бақои ту бувад бақои хонадони мо,
Мароми ту бувад мароми ҷисму ҷони мо.
Зи ту саодати абад насиби мост,
Ту ҳастиву ҳама ҷаҳон ҳабиби мост,
ҳабиби мост.

Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!

АДАБИЁТИ ШИФОҲӢ Ё ФОЛКЛОР

СУРУДУ ТАРОНА

Сурудду тарона аз навъҳои маъмултарини назми қадимаи халқӣ ҳисоб меёбанд. Суруд шеърест, ки маҳз барои сароидан эҷод шудааст. Он як жанри мусиқии овозӣ (вокалӣ) низ мебошад. Сурудҳо аз рӯйи шакл, сохт, тарзи иҷро ва услуб ду хеланд: 1) халқӣ ва 2) касбӣ. Мувофиқи мазмуну мундариҷа бошад, сурудҳо инқилобӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, лирикӣ мешаванд.

Сурудҳои халқии тоҷикӣ таърихи беш аз 3000-сола доранд. Аввалин сурудҳои ниёғони тоҷикон дар "Авесто" ва адабиёти паҳлавӣ ба назар мерасанд.

Сурудро дар маҳалҳои тоҷикнишин байт, ашӯла, ғазал, мухаммас, нағма ва соз ҳам меноманд.

Сурудҳо дар тавсифи офтоб, моҳ, абру борон, фаслҳои сол, маросимҳои тӯю сур, мотам, раванди меҳнат ва дигар урфу одатҳо мебошанд. Дар эҷодиёти шифоҳии халқ сурудҳои лирикӣ бештар ба назар мерасанд.

Сурудҳои ҳаҷвӣ ва маишиву оилавӣ ҳам ба қатори сурудҳои халқӣ дохил мешаванд. Аксаран сурудҳои халқӣ муаллиф надоранд.

СУРУДҲОИ ТАЪРИХӢ

Сурудҳои таърихӣ як навъи асарҳои шифоҳӣ ҳастанд, ки дар онҳо дар бораи воқеаю корномаҳои шахсони таърихӣ ва миллӣ ҳикоя мешавад. Сурудҳои таърихӣ тоҷикӣ дар шаклҳои гуногуни шеърӣ, ба монанди рубоӣ, ғазал, марсия эҷод шуда, аз бандҳои семисраӣ, чормисраӣ ва панҷмисраӣ таркиб ёфтаанд. Матни то имрӯз боқимондаи суруди таърихӣ «Шӯриши Восеъ» бештар аз 300 мисраъ мебошад. Яке аз аввалин намунаи суруди таърихӣ, ки дар шакли марсия офарида шудааст, «Кини Сиёвуш» ё худ «Гиристанӣ муғон» аст, ки мувофиқи маълумоти «Таърихи Бухоро»-и Наршаҳӣ 3000 сол пеш аз даврони мо дар мотами шоҳзода Сиёвуш аҳли Бухоро сурудаанд. Шӯришу ҷунбишҳои халқӣ тоҷик дар сурудҳои

таърихии «Шӯриши Восеъ», «Шӯриши Қаландаршоҳ» ва «Шӯриши Усмон» хеле таъсирбахш инъикос гардидаанд.

Чунончи, Восеъ камбағали одие буд, ки чабру ситами амир ва гумоштагони ӯ косаи сабрашро лабрес мекунад ва ӯ ба мубориза бармехезад. Шӯриш соли 1885 рӯй медиҳад. Халқ ӯро дастгирӣ мекунад. Ҳарчанд шӯриш пахш карда мешавад, ин амали савоби Восеи қаҳрамон дар ёдҳо мемонад. Мардум дар васфи қаҳрамони маҳбубашон ва ёронаш суруди хотирмоне эҷод мекунад.

ШҶРИШИ ВОСЕЪ

1. Ай чавру зулми мирон
Гардида мулк вайрон,
Ҷазир гаштан¹ фақирон.
2. Восеъ ғазост² имрӯз,
Ҷон мубталост имрӯз,
Ғавғои рӯзи маҳшар
Бар фуқарост имрӯз³.
3. Чӣ тӯфон аст имрӯзо,
Даргирифт кӯху санғҳо,
Офтоб наздики моҳо...
4. Кӯхҳо чӣ тавр нолонай,
Офтоб гирифт, зулмонанай,
Охири зулм вайронай...
5. Восеъ хамбид⁴ Санги Мир⁵,
Муқобили зулми мир,
Бояд намудан тадбир.

¹ **Ҷазир гаштан** – қазир гаштанд, яъне хонахароб шуданд.

² **Ғазо** – бо душмани дин ҷанг кардан.

³ Маъноии байт: фақирон, яъне ситамдидагон, шӯриш бардошта маҳшаре, яъне рӯзи қиёмат барпо карданд.

⁴ **Хамбид** – фуромад.

⁵ **Санги Мир** – мавзее дар наздики Балҷувон, дар тарафи ҷануби Қалъаи Балҷувон майдони санглох воқеъ буда, дар тағи қалъа санги калоне будааст, ки он ҷойро ба хамин унвон ном мебурданд.

6. Восеъ рафт сӯйи Даштак¹,
Ба фақирон дод калтак,
Цамъ шудан пеши Талхак².
7. Лақай рафт Борикдара³
Мекунад мира пора,
Мир тарсид, задаш наъра.
8. Восеъ хамбид Дараи Борик,
Рӯз равшану шаб торик,
Мир тарсид аз халоиқ...
9. Восеъ хамбид Тути Қозӣ⁴,
Мирро андохт дар бозӣ,
Кардак ӯ найзабозӣ.
10. Восеъ марди майдонай,
Замину замон ларзонай,
Беғу қозӣ хайронай.
11. Восеъ даромад дар майдон,
Монанди шери биёбон,
Хонаи мира кард вайрон.
12. Восеъ рафт сӯйи Норак,
Кӯпрукша кардай порак,
Манғит шудай оворак...
13. Восеъ сари сангонай,
Пойи аспуш лангонай,
Худуш марди майдонай.
14. Восеъ дар Кӯҳнадара,
Аспуш дар Ишкелдара,
Чашми чапуш мепара.

¹ **Даштак** – номи макон дар қарибии Қалъаи Балчувон.

² **Талхак** – номи сой дар тарафи Даштак.

³ **Борикдара** – номи мавзее дар Балчувон.

⁴ **Тути Қозӣ** – номи мавзее.

15. Баромадан рӯйи банд,
Ханги дили мардум канд,
Фақирора куштан ба фанд¹.
16. Аз Ҳисор омад сарбоз,
Шамшера кардан пардоз,
Хатлона кардан тороч...
17. Восеъ бурдан Балчувон,
Бикуштан ёшу чавон,
Хатлона кардан яксон² ...
18. Дарвоза чӯби тут аст,
Тани Восеъ кабут аст,
Куштанаши рӯзи хут³ аст.
19. Дарвоза чӯби бед аст,
Хонаи Восеъ сафед аст,
Дили онаш ноумед аст...
20. Гулғузур монда ҳайрон,
Кӯзачаш – сари сангон,
Хун мегиря чу борон.
21. Восеъ мега: «Ма мирум,
Мулло Назир – вазирум,
Балчувона мегирум.
22. Мақсади мо – на мирӣ,
Маломатум накунӣ,
Эй халқ, чува⁴ меховӣ?».
23. Чамъ шавед эй ёрон,
Асир нашед ба мирон,
Зулм дидед бепоён!..».

¹ **Фанд** – фиреб.

² **Яксон** – яъне харобу валангор карданд.

³ **Рӯзи хут** – моҳи хут, ки аз рӯйи мохшумории пештара ба моҳи феврале соли 1885 рост меояд.

⁴ **Чува** – чиро, барои чӣ

24. Отама бурдан Бухор,
Пӯшондан чомай гулдор,
Кашидануш рӯи дор.
Вой алами Гулӯзор!

25. Маҳрум мондум аз падар,
Ибрат шавад ба дигар,
Дод аз дасти ситамгар,
Вой алами Гулӯзор!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шеърро хонед ва мазмунашро нақл кунед.*
2. *Восеъ кист? Барои чӣ ӯ ба муқобили амиру тарафдоронаш шӯриш бардошт?*
3. *Восеъ бо фақирон то кучоҳо рафт? Он мавзевҳоро номбар карда метавонед?*
4. *Аз кадом бандҳои суруд мақсаду мароми Восеи далерро муайян кардан мумкин аст?*

ТАРОНА

Тарона яке аз навъҳои маъмули эҷодиёти шифоҳии халқ аст. Тарона аз замонҳои қадим дар байни мардум шуҳрат дошта, бо лаҳни махсус сароида мешавад. Ин шакли шеърӣ аз зумраи сурудҳоест, ки хангоми тӯю суру хурсандӣ, раксу базм хонда мешаванд ва ба суруди рақсии уфар монандӣ до-ранд. Таронаҳои дигар монанди таронаҳои хузнангези мо-там ва ифодакунандаи қаҳру ғазаб низ мавҷуданд:

Манаму ҳамин тарона,
Нахӯрам ғами замона.

Оҳангдорӣ, содагӣ ва равонӣ хусусияти асосии таронаҳо аст, мавзуи таронаҳо хеле гуногун аст; дар онҳо қору зиндагӣ, орзуву омоли инсонҳо ва амали онҳо тавсиф карда мешаванд. Самимият дар таронасароӣ мақоми хос дорад ва ин ҳолат дар «алла»-сароии модарон хеле хуб акс ёфтааст:

Алла, чонам, аллаё, даврони чонам, аллаё,
Калон шавӣ, чаққон шавӣ, пурдон шавӣ, аллаё.

Аксаран таронахонӣ ғаму андуҳ ва кудуратро аз дил берун намуда, инсонро ба орзуҳои ширин ва амалҳои нек хидоят мекунад, ба дил фараҳ ва таскин мебахшад.

Қисме аз таронаҳо эътирози мардуманд нисбати нобаробарӣ ва поймолкунии ҳуқуқи инсон, шикоятанд аз дунёи бевафо ва фалаки қачрафтор.

Дар эҷодиёти шифоҳии халқ таронаҳои фаровоне низ мавҷуданд, ки дар бораи нохушиҳои зиндагӣ, меҳнати тоқатфарсову сангин суруда шудаанд.

Масалан, «Таронаи бофандагон» аз қабилӣ сурудҳои ғамангез аст, ки дар он азоби бандегӣ, вазнинии қор ва беқадрии касби бофандагӣ бо сӯзу гудоз акс ёфтааст. Ин тарона як навъ шикоятномаест аз рӯзгори талху сангину душвори бофандагон ва қосибон:

Дилакам зардоб шуд аз чақ-чақи бофандагӣ,
Чашмакам пуроб шуд аз риштаҳои кандагӣ.
Аз саҳар то шом почак мезанам дар чақ-чаҳак,
Қоматам дар тоб шуд аз қору бори зиндагӣ.
Рӯз то шом дастғаҳам дар дамғаҳам чақ мезанам,
Субҳ то шом кампири бечора вақ-вақ мезанам,
Субҳи содиқ усто дарвоза тақ-тақ мезанам,
Рангакам бетоб шуд дар зери бори зиндагӣ.
Ҳафтаи аввал дучарха нимча ресмон тофтам,
Ҳафтаи дуюм ба зӯр як чӯра қарбос бофтам,
Аз фуруши устакор як эни арзон ёфтам,
Туф кунед, эй дӯстон, бар рӯи ин ёбандагӣ.
Духтари бемор дар қунҷак кашоқаш мекунад,
Кампир аз баҳри пиёба дег оташ мекунад,
Баччаяк аз гушнагӣ по мезанам, ғаш мекунад,
Танакам абгор шуд аз қуртаҳои чандагӣ...

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Гӯяндаи тарона аз чӣ шикоят кардааст?*
2. *Аз мазмуни тарона маълум гардид, ки сарояндаи он касби бофандагӣ дорад, чаро зиндагии ӯ чунин тоқатфарсост?*
3. *Оё имрӯз ҳам аҳволи бофандагон ҳамин тавр аст?*
4. *Таронаро аз бар кунед.*

«ҒАРИБӢ» Ё ХУД «ҒАРИБНОМА»

Таронаҳои «Ғарибӣ» ва «Ғарибнома»-ҳо он навъи суруданд, ки дар мавзӯи бекасиву танҳой, ғарибиву ҷудой эҷод гардидаанд. Асоси пайдоиши чунин таронаҳо муҳити зиндагист. Дар гузашта ва ҳоло низ мардумон аз нодориву бенавоӣ тарки ёру диёр карда, барои дарёфти маблағе муддати зиёд дар мусофирату ғарибӣ мезистанд. Бисёр ғарибон дар мулки барояшон бегона, дур аз ёру диёр бо дили пурармону чашмони интизор чон медоданд.

Чунин ҳодисаву воқеаҳо сабаби ба вучуд омадани як силсила таронаҳои «Ғарибӣ» дар эҷодиёти даҳонакии халк ва адабиёти хаттӣ гардид.

«Ғарибӣ»-ҳо дар шаклҳои гуногуни шеър: рубоӣ, дубайтӣ, ғазал, мухаммас, маснавӣ эҷод шудаанд. Махсусан, рубоиёти ғарибӣ бештар суруда шудаанд, дар онҳо эҳсоси аҳволи шахси ғариб, изтиробии ёру дӯстон ва хешу ақрабонӣ ӯ ифода ёфтаанд:

Мусалмонон, дар ин шаҳри шумоем,
Ғарибу бекасу беошноем.
Чилимро пур кунед баҳри мусофир,
Ки имшаб инчаву фардо кучоём?!

Аксарияти амсилаҳои таронаҳои «Ғарибӣ» ва «Ғарибнома»-ҳо, ки дар адабиёти хаттиву шифоҳии форсу тоҷик хеле бисёранд, матлаи зайлро доранд:

Ғарибӣ кӯйи сахт аст, эй бародар,
Ғарибонро наку дору маёзор.

Мавзуи ғарибӣ дар адабиёти хаттии форсу тоҷик фарон ба назар мерасад ва ғазали машҳури Камоли Хучандӣ намунаи олии он аст:

Дил мукими кӯйи чонон асту ман ин чо ғариб,
Чун кунад бечораи мискинтани танҳо ғариб...
Дар ғарибӣ чон ба сахтӣ медиҳад мискин Камол,
Во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибо, во ғариб.

Дар таронаҳои «Ғарибӣ» меҳру муҳаббати беандозаи халқ нисбат ба ёру диёр, ба дӯсту ақрабо ва нафрату адоват нисбат ба муҳити иҷтимоӣ, ки одамонро ба кӯйи мусофириву ғурбат меандозад, ифода ёфтааст.

Дар адабиёти шифоҳӣ ва хаттии даврони муосир асосан дар ибтидои ҷанги шаҳрвандӣ, ки қисме аз ҳамватанони мо ба кишварҳои ҳамсоя фирор карданд, суруду таронаҳои фаровони «Ғарибӣ» ба вучуд омада буданд. Ҳатто дар рӯзгори мо пайдо шудани таронаи зайл намуна аз ин падидаи ногувор аст:

Эй мусофирбаччаи саргардони тоҷик
Наврӯз мерасад.
Дар базми Ватан боз биё,
Чойи ту холист!

ҒАРИБӢ

Ғарибӣ кӯйи сахт аст, эй бародар,
Ғарибонро наку дору маёзор.
Саҳар хестам, дари хона кушодам,
Бидидам: як ҷавоне хуфта бемор.
Сарашро бар сари зону ниҳодам,
Зи пешониш бӯсидам падарвор.

Бигуфтам: эй чавон, асл аз кучой?
 Бигуфто: асли ман аз шахри Булғор.
 Агар афтад гузорат сӯйи Булғор,
 Магӯ аз мурданама зинҳор, зинҳор!...
 Бигуфтам: "Эй чавон, орзу чӣ дорӣ?"
 Бигуфто: "Як-ду себе баҳри ман ор".
 Сабук частам, давидам сӯйи бозор,
 Гирифтам чанд себ аз баҳри он ёр.
 Ба дил гуфтам: чавонро зинда ёбам?
 Нидо омад: чавон мурдаст, пиндор!...

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар бораи таронаҳои «Ғарибӣ» ва «Ғарибнома» маълумот диҳед.
2. Сабабҳои ба вуҷуд омадани ин навъи шеър дар чист?
3. Таронаи «Ғарибӣ»-ро бурро хонед ва мазмунашро нақл кунед.
4. Шеърро аз ёд кунед.

РУБОӢ

Рубоӣ калимаи арабӣ буда, маънояш чоргона аст ва он яке аз навъҳои шеъри адабиёти форсу тоҷик буда, пайдоишаш ба адабиёти араб алоқамандие надорад. Рубоӣ ба адабиёти хаттӣ аз эҷодиёти шифоҳии халқ гузаштааст. Рубоӣ бори нахуст ба забони форсӣ–тоҷикӣ гуфта шуд. Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ аввалин шоирест, ки онро ба назми хаттӣ ворид кардааст. Рубоӣ асосан аз 24 вазни шеърӣ иборат буда, ба ду шачара чудо мешавад. Ҳар шачара 12 вазн дорад. Яке аз далелҳои халқӣ будани рубоӣ гуногунии вазни он аст.

Рубоӣ аз лиҳози қофиябандӣ ду навъ аст: навъи якум бо қофияи ааба ва навъи дуюм бо қофияи аaaa сохта мешавад. Рубоии ҳар чор мисрааш ҳамқофияро *рубоии тарона* ҳам мегӯянд.

Доираи мавзӯҳои фарогири рубоӣ хеле васеъ аст. Дар рубоӣ аз андешаҳои баланди ҳакимонаву файласуфона саркарда, то лаҳзаҳои чудогонаи рӯзгори шахсӣ ва эҳсосоти гу-

ногуни махрамона тасвир меёбанд. Донишмандони машхури тоҷик Абӯалӣ Сино, Рӯдакӣ, Форобӣ, Умари Хайём, Саъдӣ, Ҳофиз, Бедил ва дигар бузургони адабиёти форсу тоҷик ақидаҳои фалсафӣ, ҳакимона ва пандомезашонро дар қолаби рубой хеле дилрас баён кардаанд. Чунончи Рӯдакӣ мефармояд:

Гар бар сари нафси худ амири, мардӣ,
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ.
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.

Ва ё Умари Хайём, ки дар рубоисароӣ шуҳрати ҷаҳонӣ дорад, андешаи файласуфонаи хешро дар рубоие чунин баён кардааст:

Бар кӯзагаре парер кардам гузаре,
Аз хок ҳаменабуд ҳар дам ҳунаре.
Ман дидам, агар надид ҳар бевасаре:
Ҳоки падарон дар кафи ҳар кӯзагаре.

Вале бо вучуди ба жанри рубоӣ рӯ овардани бузургони адабиёти классикӣ ва муосири мо, афзалияти рубоисароӣ боз ҳам дар эҷодиёти шифоҳии халқ боқӣ мемонад.

Сари сарчашма рафтам ман ба ваҳте,
Ба оби дида биншондам дараҳте.
Шамол омад, дараҳтам решақан шуд,
Мани мискин надорам ҳеч баҳте.

ё

Ҳоки Ватан аз таҳти Сулаймон хуштар,
Хори Ватан аз лолаву райҳон хуштар.
Юсуф, ки ба Миср подшоҳӣ мекард,
Эй кош гадо будӣ ба Канъон хуштар.

НАҚШАИ ҚОФИЯ ВА РАДИФ ДАР РУБОИҶО ВА ДУБАЙТИҶОИ ХАЛҚӢ

Шакли пурраи рубоиҷо ва дубайтиҷои халқӣ	Калимаҳои ҳамқофия	Соҳти қофия	Радиф
Сари кӯҳи баланд буд хонаи ман, Фалак тире задаст бар шонаи ман. Фалак тире задаст, пайкон надорад, Ба ҳасрат пур шудааст паймонаи ман	«хона» «шона» «паймона»	а а б а	Калимаи «ман»
Дар ғарибӣ гашта–гашта ранги зард овардаам, Ранги зардамо ба пеши аҳли дард овардаам. Ранги зардамо бубину аз хазонам ёд кун, Бар сари қабрам нишину як даме фарёд кун.	«зард» "дард" "ёд" «фарёд»	а а б б	Калимаи «оварда- ам»

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Рубоӣ чӣ гуна навъи шеърест?
2. Чаро рубоиро моли адабиёти форсу тоҷик меҳисобанд?
3. Тарзи қофиябандии рубоиро шарҳ диҳед.
4. Рубоиҷои овардари бурро ва возеҳ қироат карда мазмунашро баён кунед.

ДУБАЙТӢ

Дубайтӣ яке аз навъҳои қадимаи шеъри тоҷикӣ, ки бинобар аз рӯи қофия ва миқдори мисраъ ба рубоӣ монанд буданаш онро бо рубоӣ омехта мекунад, вале дар асл он жанри мустақил мебошад. Як хусусият ва фарқи муҳими рубоӣ аз дубайтӣ он аст, ки дубайтӣ бо ҳиҷоӣ кӯтоҳ сар мешавад.

Дубайтӣ асосан барои ифода намудани эҳсосоти қалбию андешаи қаҳрамони лирикӣ эҷод мешавад ва ҳамагӣ як вазни анъанавӣ дорад. Ин вазни ягонаи дубайтӣ – ҳазачи

мусаддаси мақсур (ё маҳзуф) мебошад, ки баробари мафоилун, мафоилун фаўлун (V ---V ---V ---) ду бор дар ҳар байт аст. Дубайтӣ, ҳамон тавре ки аз номаш бар меояд, аз ду байт, яъне чор мисраъ иборат мебошад. Дубайтӣ асосан чунин тарзи қофиябандӣ дорад: ааба, яъне мисраи сеюм аз қофия озод аст.

Доираи мавзуи дубайтӣ хеле васеъ буда, он шарҳи ҳол, шикоят, ҳаҷву танқид ва амсоли онҳоро дар бар мегирад, вале аксаран дубайтиҳо мазмуни ишқӣ доранд:

Диле дорам, ки аз султон натарсад,
Зи банди кундаву зиндон натарсад.
Дили ошиқ мисоли гурги гушна,
Ки гурги гушна аз чўпон натарсад.

Дар аксари дубайтиҳо мисраи аввали он муқаддима буда, ибтидои фикри асосист. Мисраи дуюм диққати шахсро ба мақсади ифодашуда ҷалб менамояд. Мисраи сеюм мақсади дар байти аввал баёншударо хотиррасон намуда, онро тасдиқ ё рад мекунад. Дар мисраи чорум мазмуни мақсади дубайтӣ ҷамъбаст мегардад:

Нигори нозанин, ман аҳли дардам,
Сарамро гар буранд, аз ту нагардам.
Сарамро гар буранд бо ханҷари тез,
Ба хун ҷавлон занам, гирди ту гардам.

Намунаҳо аз рубоиёт ва дубайтиҳои халқӣ:

Эй дўст, агар меҳри ту бар мо бошад,
Моро зи раҳи дур чӣ парво бошад?
Хоки раҳакат шавам замоне, ки агар
Як гўшаи хотири ту бар мо бошад.

Қади сарват, илоҳо, ҳам нагардад,
Дили шодат ба гирди ғам нагардад.

Дуои ман ҳамин бошад шабу рӯз,
Ки як мӯ аз сари ту кам нагардад.

Сари роҳат чароғон аст, гули ман,
Чаро хушат парешон аст, гули ман?
Ма ку ҳарфи баде бо ту нагуфтам,
Чаро чашми ту гирён аст, гули ман?

Зи дасти дидаву дил – ҳар ду фарёд,
Ҳар он чӣ дида бинад, дил кунад ёд.
Бисозам ханчаре нешаш зи фӯлод,
Занам бар дида, то дил гардад озод!

Ҷонона, баҳор шудааст, кай меоӣ?
Вақти гули хор шудааст, кай меоӣ?
Ту ваъда ба барфои зимистон доӣ,
Барфо ҳама об шудааст, кай меоӣ?!

Сарчашмаи боғи булбулонай ватанум,
Хушбоду ҳавои бӯстонай ватанум.
Як бор, агар бод барад бар ватанум,
Дил пора кунум, ёди ғарибӣ накунам.

Ин бӯӣ бунафша дар чаҳон афтодаст,
Дил дар пайи ёри меҳрубон афтодаст.
Дил меҳоҳад, ки ҳар замонат бинад,
Ин роҳи дароз дар миён афтодаст.

Имрӯз манам гандумаки сабз ба дашт,
Ҳайфи умрам, ки дар ғарибӣ бигузашт.
Хешони ватан, агар маро ёд кунед,
Ҷавру ситами замона имсол гузашт.

Шамолак мевазад бар барги гандум,
Мусофир гаштаам дар шаҳри мардум.
Мусофирӣ маро дилгир кардаст,
Фалак бар гарданам занҷир кардаст.

Наврӯз шуду лолаи хушранг баромад,
Булбул ба тамошои дафу чанг баромад.
Мурғони ҳаво ҷумла ба парвоз шуданд,
Мурғи дили ман аз қафаси танг баромад.

Дилам решу дилам решу дилам реш,
Надорам толеъ аз бегонаву хеш.
Агар бегонаро созам ба худ хеш,
Мисоли мору каждум мезанад неш.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Кадам навъи қадимаи шеърро дубайтӣ меноманд?*
2. *Дубайтӣ аз рубоӣ чӣ фарқ дорад?*
3. *Маъмулан мазмуни дубайтиҳо аз чӣ иборат аст?*
4. *Мазмуни дубайтиҳои овардашударо баён кунед ва мувофиқи интиҳоби муаллим чандтоаширо аз ёд кунед.*

ЧИСТОН

Чистон яке аз жанрҳои машҳур ва интишорёфтаи адабиёти даҳонакии халқ буда, аз ҷиҳати пайдоишу мавқеъ, мазмуну мундариҷа ва аз лиҳози забону хусусиятҳои бадеӣ ҷолиби диққат мебошад. Ин жанри нафис ва диққатрабӣи фолклор таърихи қадима дорад.

Дар давраҳои қадим одамон бисёр чизхоро дар гирду атрофи худ ва табиат мегиданд ва хислату рафтори онҳоро дақиқкорона ба мушоҳида мегирифтанд. Мисол, осмонро «ҷодар» мегуфтанду ситорагонро ба «танга» ташбеҳ мекарданд. Ё худ мегуфтанд, ки «чист он ки дасту по надорад, вале дарвозаро мекушояд?» Баъд аз лаҳзае фикр кардан ҷавоби чистон ёфт мешавад – «бод».

Истилоҳи «чистон» аслан аз иборати «чист он?» таркиб ёфта, дар ин шакли гуфтор фикр ва матлаби муайян пинҳон дошта мешавад. Чунончи :

«Он чист, ки меравад-меравад ба кафояш нигоҳ намекунад?» (Дарё).

Тавре ки мушоҳида гардид, калимаҳои «чист» ва «он» ва ё «он» ва «чист» дар аввал чудо буда, тадричан ба ҳамдигар пайваст гардида, истилоҳи «чистон»-ро ба вучуд овардаанд. Ин истилоҳи адабӣ аввал дар эҷодиёти бадеии шифоҳии халқ ва баъдан бо мурури замон ба адабиёти китобии форсу тоҷик гузашта, васеъ паҳн гардидааст.

Дар қисми пуршиш сурати маҷозии ашёву ҳодиса ба тарзи бадеӣ тасвир шуда, дар қисми ҷавоб маънӣ ё номи аслии ашёву ҳодисаҳо ифода меёбад. Баъзан чистонҳо бе ҳеч гуна савол ифода меёбанд, вале онҳо мазмунан дар худ саволе ниҳон доранд. Чистонгӯӣ ва чистонёбӣ мисли дигар анъана ва расму одатҳои халқ аз талаботи зиндагӣ ба вучуд омада, дар ҳаёти гузаштаи мардуми тоҷик мавқеи калон дошт. Халқ дар раванди кор ва лаҳзаҳои истироҳат чистонгӯӣ ва чистонёбӣ карда, аз як тараф меҳнати тоқатфарсои худ – ғӯзакашӣ, пунбачудокунӣ, пиллакашӣ, пашмресӣ, гилему палосбофӣ ва намадмолиро (дар иҷрои чунин корҳо гурӯҳи одамон ширкат мекарданд) сабук менамуд, аз тарафи дигар бо ин восита зиракӣ, хушёрӣ, нуктасанҷӣ, ҳозирҷавобӣ ва таъбу завқи якдигарро месанҷид, афкори маънавиро инкишоф меод ва ҷаҳонбинияшро васеъ мекард. Ин аст, ки чистонгӯӣ ва чистонёбӣ дониши васеъ ва маҳорати калонеро талаб мекунад, чунки чистонкушо бояд тамоми хусусиятҳои ашёву ҳодисаи дар чистон нухуфтаре донад. Мувофиқи ривоятҳои халқӣ, дар даврони қадим дар чистонкушоӣ гараву шартҳои вазнин (калон) ба миён гузошта мешуданд.

Доираи мавзӯҳои чистонҳои тоҷикӣ васеъ ва гуногун буда, бо фаъолияти меҳнатӣ, ҳаёти моддӣ, хоҷагӣ ва маданияти мардуми меҳнаткаш алоқаи зич дорад.

Сабаби дар чистон ҷой доштани мазмуну мундариҷаи васеъ ва маъниҳои сарбаста, ба тариқи пуртаъсиру хушоҳанг баён намудани матлаб пеш аз ҳама сохти чистон, муносибати мантиқии суҳан ва санъатҳои гуногуни бадеӣ: истиора, ташбеҳ, тавсиф, киноя, муболиға, такрор, ташхис ва амсоли инҳо мебошанд.

Чистонҳо дар шакли назму наср гуфта мешаванд. Ҳамчунин чистонҳо бо луғз ё худ луғаз ва андаке ба муаммо, ки дар адабиёти хаттӣ хеле маъмуланд, қаробат дорад. Дар илми бадеъ луғз он аст, ки шоир шеър менависад ва чизеро дар назар гирифта сифат, аломатҳо ва хусусиятҳои онро дар либоси ибораҳои мушкилу монанд ва ғайри зикри номи предмет баён мекунад ва ёфтани онро аз хонанда ба таври хитобу суол ва аксаран бо ибори «чист он?» ифода мекунад:

Чист, к-андар даҳони бедандон-ш
Ҳарчӣ афтод, рез-рез кунад?
Чун задӣ дар ду чашми ӯ ангушт,
Дарзамон ҳар ду гӯш тез кунад?

(Қайчӣ. Аз «Ал-муъҷам»)

Муаммо ар. – Аъмо (кӯр) маънояш – пӯшида, ниҳон. Он як намуди луғз ё худ чистон аст. Муаммо одатан манзум аст. Муаммо дар адабиёти классикии форсу тоҷик хеле маъмул аст ва ба он рисолаҳои бисёри алоҳида бахшида шудаанд.

Тавре ки зикр карда будем, чистон дар баробари фарогирии мавзӯҳои гуногуни зиндагӣ, шаклҳои гуногун ҳам дорад, аз қабилӣ чистон - булбулакон, чистон – масъала, чистон – афсона, чистон - муаммо, сурат – чистон ва амсоли инҳо.

Чистон - булбулакон аз саволу ҷавоб иборат аст. Савол дар доираи асбоби рӯзгор ва ё ҳамон маҳал дода мешавад.

Ҷавоби чистон - булбулакон он қадар душвор нест:

Чӣ парид? – Мурғ парид!
Чӣ парид? – Кабк парид!...

Ҳангоми нақли афсонаҳо барои мағлуб кардани ҳариф баъзан саволҳои муаммодор ва норавшан дода мешаванд,

ки ин мушкилот боиси пайдо шудани чистон - масъалаҳо мегардад: «Агар булбул ба гул як-як нишинад, як булбул зиёди мекунад ва агар булбул ба гул ду-ду нишинад, он гоҳ як гул боқӣ мемонад. Ҳар кадом чанд адад будааст?»

Ҷавоб: Булбул 4 адад ва гул 3 адад.

НАМУНАИ ЧИСТОНҲО

Як чодари зангорӣ,
Шабҳо пуру рӯз холӣ.

(Осмон ва ситораҳо)

Гуле дидам, ки он бе хор бошад,
На дар дашту на дар бозор бошад.
На кас ӯро харад, на кас фурӯшад,
Ҳамеша дар сараш бозор бошад.

(Илм)

Ҳамдаме дорам, ки бе овоз суҳбат мекунад,
Бе даҳону бе забон нақлу ривоят мекунад.
Хушу гӯшу ақл афзун мекунад гуфтори ӯ,
Аз кадомин фан, ки хоҳӣ, ӯ ҳикоят мекунад.

(Китоб)

Мисли тарбуз лӯндаву аммо нарӯяд аз замин,
Бе замин аммо намешуд шакли вай тарбуз барин.
Гар ту ҳастӣ бохабар аз илму олам, чист он?
Бе ҳамон ҳаргиз надонӣ рӯйи олам инчунин.

(Глобус – кураи арз)

Як саволе аз ту дорам, эй чавони бохунар,
Дар биёбоне бидидам як аҷоиб ҷонвар:
Мӯрпову морчашм, лаклакпару аждаршикам,
Филгардан, шерсина, уштурзону, аспсар.

(Малах)

Аз осмон афтад, намешиканад,
Аз дарахт афтад, мешиканад.

(Барф)

Худаш – якта, чашмаш – садта.

(Элак)

Ҳавзи сангин , оби рангин,
Мори печон, гули хандон.

(Чароғ)

Об дар об чӣ бошад?
Ҳавзи гулоб чӣ бошад?
Оташ расад ях кунад,
Ба ин ҷавоб чӣ бошад?

(Тухм)

Он чист, ки чилваҳо карду шукуфт,
Чун ханда задӣ, зи шарм рухро бинуҳуфт.
Бе он ки ба умри хештан дам бизанад,
Ҳар чиз, ки аз ту дид, филҳол бигуфт.

(Оина)

Дорад даҳону забон надорад,
Сад чӯб занӣ, фиғон надорад.

(Моҳӣ)

Он чист, ки панҷ хона дорад,
Дар нармии худ нишона дорад.
Ҳар хонаи ӯ пур аст аз барф
Чӣ турфа, ки барф дона дорад!

(Ғӯза)

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Чистон чист ва баромади таърихии онро баён карда метавонед?
2. Чистонҳои халқӣ чанд хеланд? Номбар кунед.
3. Дар чистонҳо кадом санъатҳои бадеӣ кор фармуда мешаванд?
4. Чистонҳоро ифоданок хонед ва чандтоаширо интихобан аз ёд кунед.
5. Оё шумо ҳам чистон медонед? Ғӯед.

ТЕСТҲО

1. Осори шифохӣ аз чониби кӣ эҷод мешавад?

А.	аз чониби нависандагон ва шоирон
Б.	аз чониби аҳли гуногуни ҷомеа
В.	аз чониби камбағалону фақирон

3. Сабабҳои асосии ба амал омадани шӯриши Восеъ дар чист?

А.	фавҷи малах ва нобуд гардидани ғалла
Б.	хушксолӣ ва нарӯидани гандум
В.	андози дусола ва қашшоқии омма

4. Рубоӣ аз дигар намуди шеърҳо чӣ фарқ дорад?

А.	аз ҷиҳати мазмун
Б.	аз ҷиҳати шакл ва миқдори байтҳо
В.	аз ҷиҳати вазн ва миқдори сатрҳо

5. Чистон аз дигар шаклҳои шеърӣ чӣ фарқ дорад?

А.	чистон мушоҳида аст
Б.	дар чистон мазмун ниҳон ва печида аст
В.	дар чистон санъати ташбеҳ бештар аст

*«Бидон ва огоҳ бош, эй писар, ки мардуми
беҳунар доим бесуд бошад чун мугелон
(буттаи хор), ки тан дораду соя надорад,
на худро суд кунад ва на гайро».*

(Аз «Қобуснома»)

УНСУРУЛМАОЛИИ КАЙКОВУС

Яке аз нависандагону донишмандони форсу тоҷик Унсурулмаолии Кайковус соли 1020-и милодӣ дар хонадони амирзодагони Зиёрии вилояти Кӯҳистони шимоли Эрон таваллуд ёфтааст. Ному насаби ӯ Унсурулмаолии Кайковус ибни Искандар ибни Қобус ибни Вушмгир аст.

Азбаски Унсурулмаоли амирзода буд, чун дигар давлатмандон ханӯз дар синни ҷавонӣ илму ҳунарҳои гуногуни замонашро хуб омӯхтааст.

Ин аст, ки вай аввал дар навоҳии шимоли Эрон воли буд ва минбаъд дар дарбори Султон Масъуди Ғазнавӣ солҳои 1041-1049 надим будааст. Ӯ шахси донишманд буд ва таҷрибаи фаровони ҳаётӣ ҳам дошт. Ҳамин таҷриба, дониш ва панду ҳикмати андӯхтаи хешро дар синни 63-солагиаш дар шакли китобе бо номи «Қобуснома» (бо номи «Насихатнома» низ машҳур аст) барои тарбияи фарзандаш Гелоншоҳ фароҳам овардааст.

Чунончи дар дебочаи китоб мегӯяд : «... Бидон, эй писар, ки ман пир шудам ва заифию бенерӯй ва бетӯшӣ (беқувватӣ) дар ман чира (ғолиб) шуд... Маслиҳат чунон дидам, ки пеш аз он ки номаи азл ба ман расад (яъне вақти вафот кардан фаро расад), номае андар накуҳиши рӯзгор ва созиши қор ва неқномию пешӣ чустан ёд кунам ва туро аз он баҳраманд кунам бар мучиби меҳри падарӣ, то пеш аз он ки замона туро нарм кунад, худ ба чашми ақл андар сухани ман нигарӣ ва фузунӣ ёбӣ ва неқномии ду ҷаҳон ҳосил кунӣ». «Қобуснома» аз 44 боб иборат буда, 51 - 56 (дар нусхаҳои гуногун) ҳикояро дар бар мегирад.

Доираи мавзӯҳои китоб васеъ ва мазмунашон хеле гуногун буда, аслан ахлоқию тарбиявианд: ... «Бидон, эй писар, ки ман дар чихилу ҷаҳор боби ин китоб дар ҳар фанне,

ки дониستم, чунон ки тавонистам, бо ту сухан гуфтам ва дар ҳар бобе сухане чанд туро насиҳат кардаму панде бидодам». Бобҳои «Қобуснома»-ро аз рӯйи мавзӯ ва мазмун ба ду қисм тақсим кардан мумкин аст:

Қисми аввал бобҳои, ки мазмуни иҷтимоӣ доранд ва одоби муносибатҳоро шарҳу эзоҳ медиҳанд.

Қисми дуюми бобҳои мавзӯҳои касбу ҳунар омӯхтан, таҷрибаи бозору тичорат, ҳунари шоирӣ, дабирӣ, илму дониш андӯхтан ва амсоли инҳоро дар бар мегиранд. Дар оғози ҳар боб муқаддимаи мухтасаре оварда шудааст, ки вазифаи шарҳи илмиву таълими ҳамон мавзӯро иҷро мекунад.

Муаллиф барои таъсирбахшу ҳадафмандифода намудани фикру ақидааш аз ҳикояву назм моҳирона истифода намудааст.

Панду ҳикматҳои «Қобуснома» ё худ «Насиҳатнома»-и Унсурулмаолии Кайковус арзишҳои умумибашарӣ ва ҷовидонӣ дошта, ҳанӯз ҳам барои даврону рӯзгори мувофиқ судманданд.

Ин аст, ки китоб шухрати бузургеро сазовор гардида, ба забонҳои англисӣ, немисӣ, русӣ, фаронсавӣ, туркӣ, арабӣ ва тоторӣ тарҷума шудааст.

БОБҲО АЗ «ҚОБУСНОМА»

АНДАР ШИНОХТАНИ ҲАҚҚИ ПАДАР ВА МОДАР

Бидон, эй писар, ки аз мучиби хирад бар фарзанд вочиб аст... худро ҳурмат доштан ва тафакқуд¹ кардан ва низ вочиб аст асли худро тааххуд² кардан ва ҳурмат доштан ва асли ӯ ҳам падару модар аст. Музоифи шаафи (яъне хурсандии аз ҳад зиёд) эшон аст, ки аз баҳри ту хештанро ба куштан диҳанд ... ва он фарзандро, ки модом хирад раҳнамунӣ ӯ бувад, аз ҳақ ва меҳри падару модар ҳолӣ набошад...

Ва зинҳор, эй писар, ки ранҷи дили падару модар нахоҳӣ ва хор надорӣ... Ҳаққи падару модар агар аз рӯйи дин нанигарӣ, аз рӯйи хирад ва мардумӣ бинигар... Чун ту

¹ Тафакқуд – парасторӣ, ғамхорӣ.

² Тааххуд – ба маънои нигоҳбонӣ.

дар ҳаққи эшон муқассир¹ бошӣ, чунон бувад, ки ту сазои некӣ набошӣ ва он кас, ки вай ҳақшиноси асли некӣ набошад, некии фаръро² ҳам қадр надонад. Ба носипосон некӣ кардан аз хирагӣ бувад ва ту низ хирагии хеш маҷӯӣ ва бо падару модари хеш чунон бош, ки аз фарзандони хеш тамаъ дорӣ, ки бо ту бошанд, зеро ки он ки аз ту ояд, ҳамон тамаъ дорад, ки ту аз вай зодӣ, ба масал одамӣ ҳамчун мева аст ва модару падар ҳамчун дарахт. Ҳарчанд дарахтро тааххуд беш кунӣ, мева аз вай накутар ва беҳтар ёбӣ. Ва чун падару модарро ҳурмату озарм³ беш дорӣ, дуову офарини эшон дар ту асари бештар кунад ва мустаҷобтар бувад ва ба хушнудии эшон наздиктар бошӣ.

Ва зинҳор, ки аз баҳри мерос марги падару модар нахоҳӣ, ки бе марги падару модар он чӣ рӯзии ту бошад, ба ту бирасад...

Ба касе манигар, ки ҳоли ӯ беҳтар аз ҳоли ту бошад, ба касе нигар, ки ҳоли ӯ аз ҳоли ту бадтар бошад...

Агар ба мол дарвеш гардӣ, чаҳд кун, то ба хирад тавонгар бошӣ, ки тавонгари хирад аз тавонгари мол беҳтар бошад ва ба хирад мол тавон ҳосил кард ва ба мол хирад ҳосил натавон кард. Ва чоҳил аз мол зуд дарвеш гардад ва хирадро дузд натавонад бурдан ва обу оташ ҳалок натавонад кардан. Пас агар хирад дорӣ, бо хирад ҳунар омӯз, ки хирад бе ҳунар чун тәне бошад бе чома ва шахсе бувад бе сурат, ки гуфтаанд: яъне: адаб нишоаи хирад аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Унсурулмаолӣ кӣ буд ва чаро «Қобуснома» эҷод кард?*
2. *«Қобуснома» кадом мавзӯёҳоро дар бар мегирад ва аз чанд бобу ҳикоя фароҳам омадааст?*
3. *Чаро нависанда ба таъкид изҳор мекунад, ки падару модарро эҳтиром кунед?*
4. *Тавонгари хирад хуб аст ё тавонгари мол? (яъне бой будан?)*
5. *Матиро бурро хонед ва мазмунашро дар хотир нигоҳ доред.*

¹ Муқассир – гунаҳгор.

² Фаръ – сохта, дуюмдараҷа.

³ Озарм – эҳтиром.

АНДАР ФУРЎТАНӢ ВА АФЗУНИИ ХУНАР

Бидон ва огоҳ бош, ки мардumi беҳунар мудом бесуд бошад чун муғелон¹, ки тан дораду соя надорад, на худро суд кунад ва на ғайри худро. Ва мардumi асилу насиб, агарчи беҳунар бувад аз рӯи аслу насаб, аз ҳурмат доштани мардум бебаҳра набошад ва бадтар он бувад, ки на гавҳар дораду на хунар. Аммо чаҳд кун, ки агарчи асилу гавҳарӣ бошӣ, гавҳари тан низ дорӣ, ки гавҳари тан аз гавҳари асл беҳтар, чунонки гуфтаанд: яъне: шарафу бузургӣ дар хираду адаб аст, на дар насабу наҷод, ки бузургӣ хираду донишрост, на гавҳару тухмаро².

Ва бад-он ном, ки туро падару модар ниҳанд, ҳамдостон мабош, ки он ном нишоне бошад. Ном он бошад, ки ту ба хунар бар хештан ниҳӣ...

Агар мардумро бо гавҳари асл гавҳари хунар набошад, суҳбати ҳеч касро ба кор наёяд ва дар ҳар кӣ ин ду гавҳар ёбӣ, чанг дар вай зан ва аз даст магзор, ки вай ҳама касро ба кор ояд.

Ва бидон, ки аз ҳама хунарҳо беҳтарин хунар сухан гуфтан аст... Одамӣ фузунӣ ёфт бар дигар қонварон ба даҳ дараҷа, ки дар тани ўст, панҷ аз дарун ва панҷ аз берун. Аммо ба панҷи ниҳонӣ (яъне дарунӣ), чун андеша ва ёд гирифтани ва нигоҳ доштан ва тахайюл кардан ва тамйиз³ ва гуфтор ва панҷи зоҳир чун самъ⁴ ба басар⁵ ва шам⁶ ва ламс⁷ ва завқ ва аз ин қумла он чӣ дигар қонваронро ҳаст, на бар ин қумла ки одамирост. Пас одамӣ бад-ин сабаб подшоҳ ва қомгор шуд бар дигар қонварон. Ва чун ин бидонистӣ, зуфнро (забонро) ба хубиву хунар омӯхта кун ва чун хубӣ гуфтан зуфнро одат макун, ки зуфони ту доим ҳамон гӯяд, ки ту ўро бар он дошта бошӣ ва одат кунӣ, ки гуфтаанд:

¹ **Муғелон** – буттаи хори биёбон, ки беҳосил аст.

² **Тухма** – асл, наҷод ва авлод.

³ **Тамйиз** – чудо карда тавонистан, фарқ кардан.

⁴ **Самъ** – шунавоӣ.

⁵ **Басар** – биной.

⁶ **Шам** – бӯидан.

⁷ **Ламс** – совидан, чизеро ба даст палмосидан.

«Ҳар кӣ зуфони ӯ хуштар, ҳавохоҳони ӯ бештар». Ва бо ҳама ҳунарҳо ҷаҳд кун то сухан ба ҷойгоҳ гӯйӣ, ки сухан на бар ҷойгоҳ, агарчи хуб бошад, зишт намояд ва аз сухани бефоида дурӣ гузин, ки сухани бесуд ҳама зиён бошад ва сухан, ки аз вай бӯйи дурӯғ ояд ва бӯйи ҳунар наояд, ногуфта беҳтар...

Аммо сухан напурсида магӯй ва аз гуфтори хира парҳез кун ва чун боз пурсанд, чуз рост магӯй.

Ва то нахоҳад, касро насихат макун ва панд мадеҳ, хосса он касро, ки панд нашунавад. Ва бар сари мало¹ ҳеҷ касро панд мадеҳ, ки гуфтаанд: Насихат кардан дар байни мардум сарзаниш аст...

Ва ба зиёну ба ғами мардумон шодӣ макун, то мардумон ба зиёну ғами ту шодӣ накунад.

Дод бидеҳ, то дод ёбӣ ва хуб гӯй, то хуб шунавӣ.

Аммо некӣ аз сазовори некӣ дареғ мадор ва некиомӯз бош... Ва бар некӣ кардан пушаймон мабош, ки ҷазои неку бад ҳам дар ин ҷаҳон ба ту расад, пеш аз он ки ба ҷойи дигар равӣ. Ва чун ту бо касе хубӣ кунӣ, бинигар, ки андар вақти хубӣ кардан ҳам чандон роҳат, ки бад-он кас расад, дар дили ту хушиву роҳат падида ояд. Ва агар ба касе бадӣ кунӣ, чандоне ки ранҷ бар вай расад, бар дили ту заҷрату² гаронӣ расида бошад...

ҲИКОЯТ

Шунидам, ки дар он рӯзгор, ки Мутаваккил³ халифа дар Бағдод буд, ўро бандае буд Фатҳ ном, бағоят хубрӯю рӯзбеҳ ва ҳама ҳунарҳову адабҳо омӯхта. Мутаваккил ўро ба фарзандӣ пазируфта ва аз фарзандони худ азизтар доштӣ. Ин Фатҳ хост, ки шино кардан омӯзад. Маллоҳон⁴ биёварданд ва ўро дар Дачла⁵ шино кардан ҳамеомӯхтанд ва ин Фатҳ ханӯз кӯдак буд ва бар шино кардан далер нагашта буд. Ва аммо чунонки одати кӯдакон бувад, аз худ менамуд,

¹ Мало – дар байни мардум.

² Заҷрат – дилтангӣ, ғаму андуҳ.

³ Мутаваккил – даҳумин халифаи Аббосӣ.

⁴ Маллоҳ – шиновар, баҳрнавард.

⁵ Дачла – дарё дар Ироқ.

ки шино омӯхтаам. Як рӯз ба ниҳонии устод ба Дачла рафт ва андар об част. Ва об тез ҳамеомад. Фатҳро бигардонид.

Фатҳ чун донист, ки бо об басанда наёяд, худро ба об гузошт (яъне ба ихтиёри об худро гузошт) ва бар рӯйи об ҳаме рафт, то аз дидаи мардум нопадид гашт. Чун вайро обпорае бибурд, бар канори Дачла сӯрохиҳои оббурда буд. Чун ба канори об ба сӯроҳӣ бирасид, ҷаҳд кард ва даст бизад ва худро андар он сӯроҳ андохт ва он ҷо бинишаст ва бо худ гуфт, ки то Худой чӣ хоҳад. Бад-ин вақт боре худро аз ин оби хунхор раҳонид ва ҳафт рӯз он ҷо бимонд.

Ва аввал рӯз, ки хабар доданд Мутаваккилро, ки Фатҳ дар об часту ғарқа шуд, аз тахт фуруд омад ва бар хок нишаст ва маллоҳонро бихонду гуфт:

– Ҳар кӣ Фатҳро мурда ё зинда биёрад, ҳазор динораш бидиҳам ва савганд хӯрд, ки то он гоҳ, ки вайро бар он ҳол ки ҳаст, наёранд, ман таом нахӯрам.

Маллоҳон дар Дачла рафтанд ва ғӯта меҳӯрданд ва ҳар ҷой талаб мекарданд, то сари ҳафт рӯз иттифоқан маллоҳе бад-он сӯроҳ расид. Фатҳро бидид. Шод гашту гуфт:

– Ҳамин ҷо бош, то завраке биёрам.

Аз он ҷо боз гашт ба пеши Мутаваккил рафт ва гуфт:

– Ё амирулмуъминин, агар Фатҳро зинда биёрам, маро чӣ диҳӣ?

Гуфт:

– 5000 ҳазор динори нақд бидиҳам.

Маллоҳ гуфт:

– Ёфтам Фатҳро зинда.

Завраке биёварданд ва Фатҳро бибурданд. Мутаваккил он чӣ маллоҳро гуфта буд, бифармуд то дарвақт бидоданд. Вазирро бифармуд ва гуфт, ки дар ҳазинаи ман рав, ҳар чӣ ҳаст, як нима ба дарвешон дех.

Он гоҳ гуфт: "Таом оред, ки вай гуруснаи ҳафтрӯза аст".

Фатҳ гуфт: "Ё амирулмуъминин, ман серам".

Мутаваккил гуфт: "Магар аз оби Дачла сер шудӣ?"

Фатҳ гуфт: На, ки ман ин ҳафт рӯз гурусна набудам, ки ҳар рӯз бистто нон бар табаке ниҳода бар рӯйи об фуруд

омадӣ ва ман чаҳд кардаме, то ду-сето аз он нон баргириф-таме ва зиндагонии ман аз он нон будӣ ва бар ҳар нон на-вишта буд: «Муҳаммад ибн ал-Хусайн ал-Аскоф».

Мутаваккил фармуд, ки дар шаҳр мунодӣ кунед, ки он мард, ки нон дар Даҷла афканд, кист ва бигӯед, то биёяд, ки амирулмуъминин ба ӯ некуй хоҳад кард, то натарсад.

Чунин мунодӣ карданд. Рӯзи дигар марде биёмад ва гуфт:

– Манам он кас.

Мутаваккил гуфт:

– Ба чӣ нишон?

Мард гуфт:

– Ба он нишон, ки номи ман бар рӯйи ҳар ноне навишта буд, ки Муҳаммад ибн ал-Хусайн ал-Аскоф.

Мутаваккил гуфт:

– Нишон дуруст аст. Аммо чанд гоҳ аст, ки ту дар ин Даҷла нон меандозӣ?

Муҳаммад ибн ал-Хусайн гуфт:

– Як сол аст.

Мутаваккил гуфт:

– Ғарази ту аз ин чӣ буд?

Мард гуфт:

– Шунда будам, ки некӣ куну ба об андоз, ки рӯзе бар диҳад. Ва ба дасти ман некии дигар набуд. Он чӣ тавонистам кардам, ҳамекардам то худ чӣ бар диҳад.

Мутаваккил гуфт:

– Он чӣ шунидӣ, кардӣ, бад-он чӣ кардӣ, самара ёфтӣ.

Мутаваккил вайро дар Бағдод панҷ деҳ мулк дод. Мард бар сари мулк рафт ва мухташам гашт ва ҳанӯз фарзандони ӯ дар Бағдод мондаанд.

Пас, то битавонӣ, аз некӣ кардан маёсоӣ ва худро ба некуиву некукорӣ ба мардумон намоӣ ва чун намудӣ, ба хи-лофи намуда мабош. Ва бар зуфон дигар мағӯӣ ва ба дил дигар мадор, то гандумнамоӣ чавфурӯш набошӣ... Ва асари ғаму шодӣ пеши мардумон пайдо макун ва ба ҳар неку бад зуд шодмону зуд андӯхгин машав, ки ин феъли кӯдакон бо-

шад... Ва ҳар шодӣ, ки бозгашти он ғам бошад, онро шодӣ машумор ва ҳар ғаме, ки бозгашти он ба шодист, онро ба ғам машумор. Ва ба вақти навмедӣ умедвортар бош ва навмедӣ дар умед баста дон ва умедро дар навмедӣ ва ҳосили ҳамаи корҳои чаҳон бар гузаштан дон (яъне ҳамаи ҳодисаҳои дунё гузарандаанд). Ва, то ту бошӣ, ҳақро мункир машав. Ва агар касе бо ту биситезад¹, ба хомӯшӣ он ситезандаро бинишон ва ҷавоби аҳмақон хомӯшӣ дон.

Ва ба ҳунари худ ғарра² машав. Ва ба ҳунару хиради мардумон нигоҳ ҳаме кун... Ҳунар омӯз ва аз омӯхтану сухани нек шунидан нанг мадор, то аз нанг раста бошӣ.

Ва нек бинигар ба неку бад ва айбу ҳунари мардумон ва бишинос, ки нафъу зарари эшон ва суду зиёни эшон аз чист ва то кучост ва манфиати хеш аз он миён бичӯй. Ва пурс, ки чӣ чизҳост, ки мардумро ба зиён наздик кунад, аз он дур бош ва бад-он наздик бош, ки мардумро ба манфиат наздик гардонад ва тани хешро ба фарҳангу ҳунар омӯхтан одат дех. Чизе ки надонӣ, биёмӯзӣ ва ин туро ба ду чиз ҳосил шавад: ё ба кор бастанӣ он чиз, ки донӣ, ё ба омӯхтани он чиз, ки надонӣ.

Дигар тундиву тезӣ макун ва аз ҳилм³ холӣ мабош. Лекин яқбора чунон нарм мабош, ки аз хушиву нармӣ бихӯрандат ва низ чунон дурушт мабош, ки ҳаргизат ба даст бинасованд ва бо ҳама гурӯҳ мувофиқ бош, ки ба мувофиқат аз дӯсту душман мурод ҳосил тавон кард. Ва ҳеч касро бадӣ маёмӯз. Агарчи бегуноҳ касе туро биёзорад, ту чаҳд кун, ки ўро наёзорӣ... Ва асли мардумӣ гуфтаанд, ки камзорист.

Пас агар мардумӣ, камзор бош ва дигар кирдор бо мардумон неку дор.

АНДАР ПЕША ҶУСТАН ДАР СУХАНДОНӢ

Эй писар, бояд ки мардум сухандону сухангӯӣ бувад ва аз бадон сухан нигоҳ дорад. Аммо ту, эй писар, сухан рост гӯй ва дурӯғгӯй мабош ва хештан ба рост гуфтан маъруф

¹ **Биситезад** – ҷанг кунад, ситеза кунад.

² **Ғарра** – мағрур.

³ **Ҳилм** – нармӣ.

кун, то агар ба зарурат дурӯге аз ту бишнаванд, бипазиранд. Ва ҳарчӣ гӯйӣ, рост гӯӣ. Валекин рости ба дурӯғ монанда мағӯӣ, ки дурӯғи ба рост монанда беҳ, ки рости ба дурӯғ монанда, ки он дурӯғ мақбул бувад ва он рост – номақбул.

Аммо бидон, ки сухан аз ҷаҳор навъ аст: яке – надонистаниву нагуфтаниӣ ва яке – ҳам донистаниву ҳам гуфтаниӣ ва – яке гуфтанисту надонистаниӣ ва яке донистанисту ногуфтаниӣ...

... Ва он ки ҳам донистаниву ҳам гуфтанист, сухане бувад, ки ба ҳар ду ҷаҳон ба кор ояд, аз гуфтани шунидани он гӯянда ва шунавандаро нафъ бувад. Ва он ки донистаниву ногуфтаниӣ чунон бувад, ки айби муҳташама ё айби дӯсте туро маълум шавад, то аз тариқи ақл ё аз кори ҷаҳон туро тахайюле бандад, ки он на шаръ бувад. Чун бигӯйӣ, ё хашми он муҳташам туро ҳосил ояд, ё озори он дӯст, ё бими шӯридани ғавғову омма бувад бар ту, пас он сухан донистаниӣ буваду ногуфтаниӣ. Аммо аз ин ҷаҳор навъ, ки гуфтам, беҳтарин он аст, ки ҳам донистанисту ҳам гуфтаниӣ. Аммо ин ҷаҳор навъ сухан ҳар якеро ду рӯ аст: яке неку ва яке зишт.

Сухан, ки бар мардумон намоӣ, накутарин намоӣ, то мақбул бувад. Мардумон дараҷаи ту бишиносанд, ки бузургону хирадмандонро ба сухан бидонанд, на суханро ба мардум, ки мардум ниҳон аст зери сухани хеш. Чунонки ба тозӣ¹ гӯянд: "яъне мард дар зери забонаш нухуфта аст". Ва сухан бувад, ки бигӯянд ба иборате, ки аз шунидани он рӯх тоза шавад ва ҳамон сухан ба иборате дигар битавон гуфт, ки руҳ тира гардад...

Шунидам, ки Ҳорунаррашид хобе дид бар он ҷумла, ки пиндоштӣ, ки ҷумлаи дандонҳои ӯ аз даҳон берун афтодӣ ба як бор. Ба имдод муаббиреро² бихонд ва пурсид, таъбири ин хоб чист?

Муаббир гуфт:

– Зиндагонии амирулмуъминин дароз бод! Ҳама ақрабон ту пеш аз ту бимиранд, чунонки кас аз ту намонад.

Ҳорунуррашид гуфт:

¹ Тозӣ – арабӣ.

² Муаббир – хобгӯзор, таъбиркунандаи хоб.

хирадмандону бузургон ҳар кореро аз они худ вақте доранд, бисту чаҳор соати шабонарӯзӣ ба корҳои хеш бибахшанд. Миёни ҳар коре вақте ниҳода ва ҳадду андоза падида карда то корҳои эшон ба якдигар наёмезад...

Аммо аввал таҷрибати таом хӯрдан бидон, ки одати мардумони бозорӣ чунон аст, ки таом бештар ба шаб хӯранд ва он саҳт зиён дорад, доим бо тухма¹ бошанд.

Ва мардумони лашкарипешаро одат чунон аст, ки вақту новақт нанигаранд. Ҳар гоҳ ки ёбанд, бихӯранд. Ва ин одати сутурон² аст, ки ҳар гоҳ ки алаф ёбанд, бихӯранд.

Ва мардумони муҳташам, хос дар шабонарӯзӣ як бор беш таом нахӯранд. Ва ин тариқи ҳештандорӣ аст. Валекин тан заиф гардаду беқувват. Пас чунон бояд, ки мардуми муҳташам бомдод ба хилват андак моя тановуле кунад ва он гоҳ берун ояду ба қадхудодӣ машғул шавад...

Аммо таом ба шитоб махӯр. Оҳиста бош. Валекин сар дар пеш афканда дор ва дар луқмаи мардумон манигар.

ҲИКОЯТ

Шунидам, ки вақте Соҳиб Исмоил ибни Аббод нон меҳӯрд бо надимону касони хеш, марде луқмае аз коса бардошт. Мӯе дар он луқмаи ӯ буд. Мард намедид. Соҳиб бидид, гуфт: – "Он мӯй аз луқма берун кун".

Мард луқма аз даст биниҳод ва бархосту бирафт.

Соҳиб фармуд, ки боз оредаш. Соҳиб пурсид, ки ё фалон, нон нохӯрда аз хон чаро бархостӣ?

Мард гуфт: – "Маро нони он кас нашояд хӯрд, ки мӯй дар луқмаи ман бинад. Соҳиб саҳт хичил шуд аз он сухан".

Аммо ту ба ҳештан машғул бош ва лаҳте диранг³ ҳамекун. Он гоҳ баъд аз он коса фармой овардан. Ва расми муҳташамон ду гуна аст. Баъзе нахуст косаи хеш фармоянд ниҳодан ва он гоҳ аз они дигарон. Ва баъзе нахуст косаи ди-

¹ Тухма – истилоҳи тиббӣ, ки саҳтшавии меъда ва фасоди ғизост.

² Сутурон – ҳайвонот

³ Диранг – оҳистагӣ, сустӣ.

гарон ниҳанд ва он гоҳ – аз они хеш. Ва ин тариқи карам¹ аст ва он – тариқи сиёсат.

Чунон кун, ки чун аз хон бархезанд, бисёрхӯру камхӯр хама сер бошанд. Ва агар пеши ту хӯрданӣ буваду пеши дигарон набувад, аз пеши худ ба пеши дигарон фирист.

Ва бар сари нон туршрӯй мабош ва бо хонсолор ба хирачанг макун, ки фалон хӯрданӣ нек асту фалон бад аст...

АНДАР МЕҲМОНӢ КАРДАН ВА МЕҲМОН ШУДАН ВА ШАРОИТҲОИ ОН

Эй писар, мардумони бегонаро ҳар рӯз меҳмон макун. Аз он ки ҳар рӯз ба ҳаққи меҳмон натавон расидан. Бинигар, то як моҳ чанд бор меҳмонӣ тавонӣ кардан. Он ки се бор тавонӣ кардан, як бор кун ва се бор андар ӯ харч кун, то хони ту аз ҳама айбе мубарро² бувад ва забони айбҷӯён бар ту баста бошад. Ва чун меҳмонон дар хонаи ту оянд, ҳар касро пешвоз мафирист ва тақаррубе ҳамекун ва темори³ ҳар кас ба сазои ӯ медор. Чунонки Абушақури Балхӣ гӯяд:

Агар дӯст меҳмон бувад ё на дӯст,
Шабу рӯз темори меҳмон накуст.

Агар вақти мева бувад, пеш аз таом меваҳои тару хушк пеш ор, то бихӯранд. Ва як замон тавакқуф кун ва он гаҳ хӯрданиҳо овар.

Ва ту манишин то он гоҳ, ки меҳмонон бигӯянд як бору ду бор, ки бинишин. Он гоҳ бо эшон мусоидат кун ва нон бихӯру фурӯтар аз ҳама кас нишин.

Ва аз меҳмонон узр махоҳ, ки узр хоستان таъби бозориён бувад.

Ва ҳар соат мағӯй: «Эй фалон, нон нек бихӯр ва ҳеч намехӯрӣ. Шарм мадор, ки аз чихати ту чизе карда натавонистам..». Ин на суханони мухташамон бувад. Ин лафзи касе

¹ **Карам** – саховат.

² **Мубарро** – пок, холӣ.

³ **Темор** – ғамхорӣ.

бувад, ки ба солҳо меҳмонӣ як бор кунад аз ҷумлаи бозориёне, ки аз чунин гуфтор мардум шармсор шаванд ва нон натавонанд хӯрдан ва нимсер аз хон бархезанд.

Ва моро ба Гелон расме накуст. Чун меҳмонро ба хона баранд, хон биниҳанд ва кӯзаҳои об ҳозир кунанд. Ва меҳмонхудой¹ ва пайвастагони ӯ аз он ҷо бираванд, магар як тан аз ҷойи дур бозистад аз баҳри коса ниҳодан то меҳмон ҷунонки хоҳад, нон бихӯрад. Он гаҳ мизбон пеш ояд. Ва расми араб низ чунин аст...

Пас аз мардум миннатпазир ва тозарӯй бош.

Аммо беҳудаханда мабош, ки беҳуда хандидан дувуми девонагист, ҷунонки кам хандидан дувуми сиёсат аст ва ҳештандорист, чи гуфтаанд, ки хандаи беҳудаду бевақт гиря бувад.

Ва агар меҳмони ту ҳазор муҳол бикунеду бигӯяд, аз вай бардору хидмати вай бузург дор.

ҲИКОЯТ

Ҷунон шунидам, ки вақте Муътасими² халифа мучримро³ гардан ҳамефармуд задан пеши хеш. Он мард гуфт:

– Ё амиралмуъминин, маро як шурбат об деху меҳмон кун. Ва он гоҳ ҳар чӣ мекун, ки саҳт ташна шудаам.

Муътасим бар ҳукми савганд фармуд, то ӯро об диҳанд. Чун ӯро об доданд, ба расми араб гуфт:

– Меҳмони ту будам бад-ин як шурбати об. Акнун аз тариқи мардумӣ меҳмон куштан вочиб накунад. Маро мафармой куштан ва авф кун то бар дасти ту тавба кунам.

Муътасим гуфт:

– Рост гуфти, ҳаққи меҳмон бузург аст. Туро авф кардам, беш аз ин хато макун.

Аммо бидон, ки ҳаққи меҳмон доштан вочиб аст, вале-

¹ Меҳмонхудой – соҳиби меҳмон.

² Муътасим – халифаи ҳаштуми аббосӣ, ки солҳои 833-842 хилофат кардааст.

³ Мучрим – гунаҳгор.

кин ҳаққи меҳмоне, ки ба ҳақшиносӣ арзад. На чунон ки ҳар қаллошero¹ ба хона барӣ ва он гоҳ чандон эъзозу икром кунӣ, ки ин меҳмони ман аст. Бидон, ки тақаррубу дилдорӣ бо кӣ бояд кардан.

Ва пас агар меҳмон шавӣ, меҳмони ҳар касе машав, ки хишматро² зиён дорад. Ва чун равӣ, гурусна марав ва сер низ марав, то нон битавонӣ хӯрдан.

Ва чун дар хонаи мизбон равӣ, ҷое нишин, ки ҷойи ту бошад.

Меҳмони фузул³ мабош ва ба нону косаи мардум тақарруб манамой ва чокарони хешро навола мадеҳ, ки гуфтаанд, ки «Аз-зиллату зиллатун⁴».

Ва масти хароб машав. Чунон кун, ки дар роҳ, ки равӣ, мастии ту надонанд. Чунон маст машав, ки аз чехраи одамиён бигардӣ. Мастӣ ба хонаи хеш⁵ кун.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Тартиби таом хӯрданро Унсурулмаолии Кайковус чӣ тавр баён кардааст ва тарзу вақти таомхӯрии хонаводаатон чӣ хел аст? Муқоиса кунед.*
2. *Чаро «одоби таом хӯрдан» мегӯянд. Шарҳ диҳед.*
3. *Ҳикояти Соҳиб Исмоилро ифоданок хонда, мазмунашро баён кунед.*
4. *Меҳмон кист ва ӯ ба соҳибхона чӣ ҳақ дорад? Меҳмондорӣ хонадони худро бо тарзи меҳмондорӣ баёнкардаи Унсурулмаолии Кайковус муқоиса карда, андешаҳоятонро баён намоед.*

¹ Қаллош – фиребгар.

² Хишмат – бузургӣ.

³ Фузул – маҳмадоно, касе, ки ба корҳои дигарон дахл мекунад.

⁴ «Аз-зиллату зиллатун» – чизе, ки аз дастархон бо худ баранд, хорист.

⁵ Хеш – худ.

ТЕСТҲО

1. Асари «Қобуснома»-ро кӣ навиштааст?

А.	устод Садриддин Айни
Б.	Аҳмад Махдуми Дониш
В.	Унсурулмаолии Кайковус

2. Сабаби таълифи "Қобуснома" дар чист?

А.	насихати мардум
Б.	бақои умр ва нишони некномӣ
В.	панду насихат ба фарзанди гиромӣ

3. Унсурулмаолии Кайковус дар бобати мероси волидайн чӣ ақида дорад?

А.	фарзанд бояд то вафоти волидайн мунтазир шавад
Б.	хангоми дар қайди ҳаёт буданашон талаб намояд
В.	ба мероси падару модар умуман умед набандад

4. Байти зерин аз кадом адиб аст?

Мероси падар хоҳӣ, илми падар омӯз,
К-ин моли падар харч тавон кард ба ду рӯз.

А.	Носири Хусрав
Б.	Шайх Саъдӣ
В.	Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ

5. Албатта, ҳама хунарҳо хубанд, вале Кайковус кадом хунарро беҳтарин шуморидааст?

А.	хунари оҳангариро
Б.	хунари суханвариро
В.	хунари шиновариро

6. Байти зерин аз кадом адиб аст?

Ба ҳар коре,ки ҳиммат баста гардад,
Агар хоре бувад, гулдаста гардад.

А.	Шайх Саъдӣ
Б.	Абушақури Балхӣ
В.	Низомии Ганҷавӣ

7. Аз ҳикояи "Мутаваккил ва Фатҳ" ба чӣ хулоса омадед?

А.	инсон бояд иродаи қавӣ ва ҳиммати баланд дошта бошад
----	--

Б.	некӣ ва накукорино бояд пеша кард
В.	дилу забонат бояд хилофи ҳамдигар набошад
Г.	хангоми ранчу машаққат сабру таҳаммулро пеша намояд

8. Кайковус кадом хислатҳои одамиро ситониш менамояд?

А.	мағрурӣ, мардумозорӣ, бесабрӣ, дуруғгӯӣ
Б.	накукорӣ, роҳатрасонӣ, ростгӯӣ ва сидку вафодорӣ
В.	тундиву чоҳилӣ, дуруштиву дағалӣ

9. Сухандониву суҳанварӣ ба инсон чӣ аҳамият дорад?

А.	шаҳс сазовори ҳурмату эҳтиром мегардад
Б.	аз дуруғгӯӣ парҳез менамояд
В.	бузургӣ ва дараҷаи хирадмандии шаҳс маълум мегардад

10. Ҳорунурашид чаро таъбири хобгузори дуҷумро пазируфт?

А.	чунки хобгузори дуҷум ҳақиқатро гуфт
Б.	зеро ки хобгузори дуҷум ҳамон матлабро бо сухани ҳубу боадабона баён намуд
В.	зеро хобгузори яқум сухани дарднок ва ғамнок гуфт

11. Андешаи Кайковус дар бобати ифшо намудани розу сирру асрор чӣ гуна аст?

А.	онро ба одамон бояд гуфт
Б.	онро бояд махфӣ нигоҳ дошт
В.	дар бораи розҳо ҳуди шаҳс бояд андеша намояд

12. Кайковус дар тартиби таом хӯрдан кадом гуруҳи одамонро меписандад?

А.	мардуми оммаро, ки ҳар вақт хоҳанд, хӯрок меҳӯранд
Б.	хирадмандону бузургонро, ки 24 соати шабонарӯзиро бо тартиби муайян тақсим кардаанд
В.	мардумони бозориро, ки бештар шаб таом меҳӯранд

13. Кайковус хангоми таом хӯрдан кадом шартҳои одобрӯ маслиҳат медиҳад?

А.	ба косаи дигарон назар накардан ва сар ҳам кардану ба қабули ғизои хеш машғул шудан
Б.	аз ҳад зиёд хӯрдану аз пеши дигарон низ ғизо гирифтан
В.	хангоми меҳмонӣ ба таомҳо айб мондан

ФАРРУХИИ СИИСТОНӢ

Абулҳасан Алӣ ибни Чулуғи Сиистонӣ, шоири машҳур, қасидасарои номии форсу тоҷик, байни солҳои 977–981 дар Сиистон таваллуд шуда, соли 1038 дар шаҳри Ғазнин вафот кардааст.

Фаррухӣ дар давраи наврасиву ҷавониаш аввал ҳамроҳи падараш хидмати ҳокими Сиистон Амир Халафи Бонуро карда, баъди аз тарафи Султон Маҳмуди Ғазнавӣ забт шудани Сиистон ба хидмати яке аз заминдорони сарватманд меравад. Вале музди ночизи заминдор зиндагонии Фаррухиро қонеъ карда наметавонист ва ӯ дар ҷустуҷӯи шахси сарватманду саховатпеша мешавад, то ӯро дар шеърҳои таърифу тавсиф карда, рӯзгорашро таъмин наояд. Фаррухӣ овозаи шеърдӯстии ҳокими Ҷағониён–Абулмузаффарро шунида, бо қасидаи машҳуре, ки бо байти:

Бо корвони хулла бирафтам зи Сиистон,
Бо ҳуллаи танида зи дил, бофта зи ҷон...

огоз мешавад, ба Ҷағониён меравад. Бо мадади коргузори амир Фаррухӣ тақрибан солҳои 1010 - 1011 ба дарбори Ғазнавиён дохил шуда, то охири умр дар Ғазнин зиндагӣ мекунад. Фаррухӣ дар баробари шоири тавоно будан дар навохтани соҳҳои гуногуни мусиқӣ низ маҳорати олии доштааст.

Фаррухӣ дар базму размҳо, шикору сафару сайрҳои Султон Маҳмуд ҳамроҳӣ карда, дар қасидаҳои корнамоиву шуҷоат, саховатмандиву далерии ӯ ва дарбориёнашро ситоиш мекард ва инъомҳои мегирифт.

Аз мероси адабии Фаррухӣ девоне маълум аст, ки бештар аз 9 ҳазор байтро дар бар гирифтааст.

Дар девони шоир навиҳои дигари шеърҳои лирикӣ, монанди тарҷеъбанд, қитъа, ғазал, рубоӣ ба назар расанд ҳам, бо вучуди ин қасида мавқеи асосӣ дорад. Ин аст, ки аксари доғишмандони соҳаи адабиёт ӯро ҳамчун устоди қасидасароӣ эътироф кардаанд.

Дар ашъораш шоир асосан зимни мадҳ саховатмандӣ, илму адабдӯстӣ, адолату накукорӣ барин хислатҳои мамдӯҳонро ситоиш мекунад.

Ҳангоми мадҳи хислатҳои хуби мамдӯҳон шоир бештар орзуву нийят ва андешаҳои инсондӯстии хешро баён месозад. Аз ҷумла шоир некиву накукориро аз шоҳӣ ҳам бартар доништа, ба ин тариқ диққати мадҳшавандаро ба кори хайру нек ҷалб мекунад:

Некхӯтар з-ӯ ҳамоно дар ҷаҳон як шоҳ нест,
Хӯи неку – беҳтар аз шоҳиву мулки бекарон.

Ашъори Фарруҳӣ асосан бо услуби сода эҷод шуда, ташбеҳу истиора, тасвироти воқеӣ, зарбулмасалу мақолҳои халқӣ, ифодаву таъбирҳои гуфтугӯӣ, калимоти равону хушоҳанг фаровон истифода шудаанд.

ТАРҶЕЪБАНД

Ҳамегуфтам, ки кай бошад, ки хуррам рӯзгор ояд,
Ҷаҳон аз сар ҷавон гардад, баҳори ғамгусор ояд.
Баҳори ғамгусор ояд, ки ҳар касро ба кор ояд,
Баҳоре, к-андар ӯ ҳар рӯз майро хостор¹ ояд.
Зи ҳар боде, ки бархезад, кунун бӯи баҳор ояд,
Кунун моро зи боди бомдодӣ бӯи ёр ояд.
Чу рӯи кӯдакони мо дарахти гул ба бор ояд,

Чаро хуш гардаду бо таъби хусрав созгор ояд...
Киро май хӯрдан ойин аст, май хӯрдан кунун бояд,
Бипурс аз ман, ки май хӯрдан дар ин айём чун бояд?
Нахуст андар миён боре майи бечодагун² бояд,
Пас он гаҳ соқии покиза чун симинсутун бояд.
Ду-се рӯзе ба як ҷо сохта чун аргунун³ бояд,

¹ **Хостор** – хоҳиш, майл.

² **Бечодагун** – сурхранг.

³ **Аргунун** – номи асбоби мусиқӣ.

Суруди мутриби сода ҳамора¹ рахнамун бояд.
Ба ҳар рӯзе, ки май хӯрдӣ, тараб кардан фузун ояд,
Мувофиқ дӯстон як дил ҳаме некозмун бояд.
Дил андар шодию ромиш ба орому сукун бояд,
Зи маҷлис душмани хусрав ба ҳар ҳоле бурун ояд...

Баҳор омад, ҳамегӯйӣ, бирав, то гул ба бор ояд,
Ҳаме навмедиям з-ин ваъдаи навмедвор ояд.
Туро з-ин ваъда андар дил ба рӯзе сад ҳазор ояд,
Маро, оре, бад-ин гуфторат, эй чон, устувор ояд.
Чу чизе аз ту бишнидам, дил онро хостор ояд,
Гар андар дил надорӣ, бод паймудан² чӣ кор ояд?
Туро тарсам, ки бӯси ман ҳаме бар чашм хор ояд,
Надонӣ, к-ин лаби ман бар бисоти шаҳриёр ояд...

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар бораи тарҷумаи ҳоли Фарруҳии Сиистонӣ чиҳо медонед?
2. Оид ба мазмуни ашъори Фарруҳӣ маълумот диҳед.
3. Тарҷеъбанди «Ҳамегуфтам, ки кай бошад, ки хуррам рӯзгор ояд»-ро ифоданок хонед.
4. Фасли баҳор бо кадом хусусиятҳо ва фазилатҳои аз дигар фаслҳои сол фарқ дорад?

НАМУНАҲО АЗ ҚАСИДАҲО

Бад-ин хуррамӣ чаҳон, бад-ин тозагӣ баҳор,
Бад-ин равшанӣ шароб, бад-ин накуй нигор.
Яке – чун биҳишти адн³, яке – чун ҳавои дӯст,
Яке – чун гулоби Балх, яке – чун бути Баҳор.
Замин – аз сиришки абр, ҳаво – аз насими гул,
Дарахт аз чамоли барг, сари кӯҳ – зи лолазор.
Яке – чун паранди⁴ сабз, яке – чун абирӣ⁵ хуш,

¹ **Ҳамора** – ҳамвора, доим, ҳамеша.

² **Паймудан** – сустҷӯ, кофтан ва ин ҷо бод паймудан ба маънии кори беҳуда омадааст.

³ **Адн** – боғи биҳишт, фирдавс.

⁴ **Паранд** – як навъ матои абрешимӣ; харир, нарм.

⁵ **Абир** – навъе аз хушбӯиҳо.

Яке – чун арӯси хуб, яке – чун рухони ёр.
 Тазарви ақиқрӯй, куланги сапедрух,
 Гавазни сиёҳчашм, паланги ситезагор.
 Яке – хуфта бар паранд, яке – хуфта бар харир,
 Яке – раста аз нухуфт, яке – часта аз хисор.
 Зи булбул – суруди хуш, зи сулсул¹ – навои нағз,
 Зи сорӣ – ҳадиси хуб, зи кумрӣ – хурӯши зор.
 Яке – бар канори гул, яке – дар миёни бед,
 Яке – зери шохи сарв, яке – бар сари чанор.
 Ҳаво – хуррам аз насим, замин – хуррам аз либос,
 Ҷаҳон – хуррам аз ҷамол, малик – хуррам аз шикор.
 Яке – мушк дар даҳон, яке – ҳулла бар катаф²
 Яке – орзу ба даст, яке – дӯст дар канор...

БАҲОРИЯ

Имсол тозарӯйтар омад ҳаме баҳор,
 Ҳангоми омадан на бад–ин гуна буд пор³.
 Пор аз раҳ андар омад чун муфлиси ғариб,
 Бефаршу бетачаммулу берангу бенигор.
 В-имсол – пеш аз он ки дар манзиле расад,
 Андар кашид ҳулла ба дашту ба кӯҳсор.
 Бар дасти бед баст зи пирӯза дастбанд,
 Дар гӯши гул фиғанд зи бечода гӯшвор.
 Аз кӯҳ то ба кӯҳ бунафшасту шанбалид⁴,
 Аз пушта то ба пушта суманзору лолазор.
 Гӯйӣ, ки риштаҳои ақиқ асту ложвард⁵,
 Аз лолаву бунафша – ҳаме рӯйи марғзор...
 Гулбун паранди лаъл ҳаме баркунад ба сар,
 Борони гулпараст ҳаме густарад нисор...
 Ин созҳо, ки сохт баҳор, аз пайи чӣ сохт?
 Имсол чун зи пор фузун сохта нигор.
 Розест ин миёни баҳору миёни ман,
 Хезам ба пеши хоҷа кунам розаш ошкор.

¹ Сулсул – навъи паранда.

² Катаф – бозу, китф.

³ Пор – порсол, соли гузашта.

⁴ Шанбалид – номи гиёҳ.

⁵ Ложвард – лочувард.

Ҳарсола, чун баҳор, зи роҳ андар омадӣ,
 Қойе наёфтӣ, ки дар ӯ ёбадӣ қарор.
 Бар санглоху дашт фуруд омадӣ хичил,
 Андар миёни хораву андар миёни хор.
 Пиндоштӣ, ки хор шудастӣ миёни халқ,
 Бедил шавад азиз, ки гардад залилу хор.
 Имсол нома кард сӯйи ӯ шамолу гуфт:
 "Мужда туро, ки хоҷа туро гашт хостор".
 Боғе, зи баҳри ту зи нав афғанд чун бихишт,
 Дар пеши ӯ – ба сони сипеҳре, яке ҳисор.
 Боғе, чу хӯи хеш писандидаву бадеъ,
 Коҳе, чу ройи хеш – муҳайёву устувор.
 Боғе, – к-аз ӯ бурида бувад дасти ҳодисот,
 Коҳе, – к-аз ӯ кашида бувад дасти рӯзгор.
 Боғе, – чу неъматӣ маликон, номдору хуш,
 Коҳе, – чу рӯзгори ҷавонон, умедвор.
 Боғе, ки нимае натавон гашт з-ӯ тамом,
 Гар як – маҳе тамом кунӣ андар ӯ гузор.
 Ҳар тахтае, аз ӯ чу сипеҳр аст бекарон,
 Ҳар дастае аз ӯ чу бихишт аст беканор.
 Сесада ҳазор гуна бут аст андар ӯ ба пой,
 Ҳар як чунон, ки хира шавад з-ӯ бути баҳор.
 Аз арғавону ёсуману хайрию суман,
 В-аз сарви наврасидаву гулҳои комгор...
 Дар зери ҳар ниҳоле аз он маҷлисе кунем –
 Бар ёдкарди хочаву бар дидани баҳор...

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шоир кадом фаслро тараннум намудааст?*
2. *Дар шеър кадом чизҳо ба ҳам қиёс гардидаанд? Онҳо бо ҳамдигар аз кадом ҷиҳат шабоҳат доранд?*
3. *Шеърро хонда сифатҳо, ҳолату вазъият ва мавқеи ҷойгиршавии парандагону набототро муайян кунед.*
4. *Қасидаҳоро ифоданок хонед ва байтҳои алоҳидаро мувофиқи интихоби муаллим аз ёд кунед.*

*Он рӯз, ки ҳафтсола будӣ
Чун гул ба чаман ҳавола будӣ.
В-акнун, ки ба чордах расидӣ,
Чун сарв ба авҷ сар кашидӣ.
Гофил манишин, на вақти бозист,
Вақти ҳунар асту сарфарозист,
Дониш талабу бузургӣ омӯз,
То беҳ нигаранд рӯзат аз рӯз...*

НИЗОМИИ ГАНЦАВӢ

Абумуҳаммад Илӥс ибни Юсуф ибни Закии Муаййид, маъруф ба Низомии Ганҷавӣ, соли 1141 дар шаҳри Ганҷа таваллуд шуда, соли 1209 дар ҳамон ҷо фавтидааст. Низомии Ганҷавӣ аз зумраи шоирону мутафаккирони машҳур ва яке аз устодони мактаби шеърӯ адаби тоҷику форс аст.

Низомии Ганҷавӣ дар хурдсолӣ аз падару модар ятим мемонад ва тарбияву сарпарастии ӯро тағояш Хоча Умар ба уҳда гирифта, имконият фароҳам овард, ки ӯ илму дониш андӯзад. Таҳсили Низомӣ дар зодгоҳаш гузаштааст. Ӯ илмҳои фикҳ, таърих, фалсафа, тиб, мантиқ ва нучумро низ омӯхтааст. Ҳамчунин аз мероси фалсафӣ ва адабии Юнони Қадим, осори адабиёти пешазисломии халқҳои ориёинавод ва таърихи халқҳои эътиқодманди насронияву яҳудия ба хубӣ огоҳ буд.

Аз осори Низомии Ганҷавӣ то замони мо панҷ дoston, ки «Ҳамса» ном гирифтаанд, инчунин қасидаҳову ғазалҳо, рубоиёту қитъаҳо ва байтҳои алоҳида расидаанд.

«Ҳамса»-и Низомӣ бо гуногунии мазмун, тозагии санъати суҳанпардозӣ, ғановати забонӣ ва маҳорати нигорандагии муаллиф машҳур гардида, дар он масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ ва ахлоқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Шоир зимни тасвири воқеаҳои дostonаш аз ахлоқу ҳикмат суҳан гуфта, баҳусус ҷавонро панд медиҳад.

АЗ ОСОРИ НИЗОМИИ ГАНЦАВӢ

ПОДШОӢИ ЗОЛИМ ВА ЧАВОНИ САХОВАТПЕША

(Аз достони «Лайлӣ ва Мачнун»)

Дар қисса шунидаам, ки боре
Будастан ба Марв тоҷдоре.
Дар силсила¹ дошти саге чанд,
Девонавашу чу деви дарбанд.
Ҳар як ба салобати² гурозе,
Бурда сари уштуре ба гозе.
Шаҳ, чун шудӣ аз касе бар озор,
Додеш бад-он сағони хунхор.
Ҳар кас, ки зи шоҳ беамон буд,
Овардану хӯрданаш ҳамон буд.
Буд аз нудамои³ шаҳ чавоне,
Дар ҳар хунаре тамомдоне.
Тарсид, ки шоҳи ошносӯз,
Бегона шавад ба ӯ яке рӯз.
Оҳуи варо ба сағ намояд,
Дар пеши сағонаш озмояд.
Аз бими сағон бирафт пешӣ,
Бо сағбонон бикард хешӣ.
Ҳар рӯз шудию гӯсфанде,
Дар матраҳи⁴ он сағон фикандӣ.
Чандон бинвохташон бад-он сон,
К-он душворӣ бад-ӯ шуд осон.
Аз миннати даст зери пояш
Гаштанд сағон мутеи рояш.
Рӯзе ба тариқи хашмноқӣ,
Шаҳ дид дар он чавони хокӣ.
Фармуд ба сағдилони даргоҳ,
То пеши сағон барандаш аз роҳ.
В-он сағманишон сағӣ намуданд,

¹ **Силсила** – занҷири оҳанӣ.

² **Салобат** – андом.

³ **Нудамо** – надимон, хизматгори

⁴ **Матраҳ** – ҷойи хӯрокхӯрӣ, сағкоса.

Чун саг ба табаррукаш рабуданд.
Бастанду бад-он сагон-ш доданд,
Худ дур шуданду истоданд.
В-он шерсагони оҳанинчанг
Кардаанд нахуст бар вай оҳанг.
Чун мунъими¹ худ шинохтандаш,
Думболакунон навохтандаш.
Гирдаш ҳама дастбанд бастанд,
Сар бар сари дастҳо нишастанд.
Буданд бар ӯ, чу доя, дилсӯз,
То рафт бар ин яке шабонрӯз.
Чун рӯзи сапед рӯй бинмуд,
Сайфури сиёх² шуд зарандуд.
Шуд шоҳ зи кори худ пушаймон,
Ғамгин шуду гуфт бо надимон
К: «Он оҳуи бегунохро дӯш,
Додам ба саг, интихоби харгӯш.
Бинед, ки он сагон чӣ карданд?
Андоми варо чӣ гуна хӯрданд?»
Сагбон, чу аз ин сухан шуд огоҳ,
Омад бари шоҳу гуфт: к: «Эй шоҳ,
Ин шахс – на одамӣ, фариштаст.
К-эзид³ зи кароматаш сириштаст.
ӯ дар даҳани сагон нишаста,
Дандони сагон ба муҳр баста.
З-он гургсагони аждаҳорӯй,
Н-озурда бар ӯ яке сари мӯй».
Шаҳ кард шитоб, то шитобанд,
Он гумшударо магар биёбанд.
Бурданд муваккилони роҳаш
Аз силки сагон⁴ ба садри шоҳаш⁵.
Шаҳ монд шигифт, ки он ҷавонмард,
Чун буд, к-аз сагон наёзард?
Гирён–гирён ба пой барҳост,

¹ Мунъим – дӯст.

² Сайфури сиёх – киноя аз шаби сияхчома.

³ Эзид – Худо.

⁴ Силки сагон – ҳалқаи сагон.

⁵ Садри шоҳ – тахти шоҳ.

Сад узр ба оби чашм аз ӯ хост.
 Гуфто ки: «Сабаб чӣ буд, бинмой,
 К-ин як нафаси ту монд бар чой?»
 Гуфто: «Сабаб он ки пеш аз ин банд
 Додам ба сагон наволае чанд.
 Эшон ба наволае, ки хӯрданд,
 Бо ман лаби худ бамухр карданд.
 Даҳ сол ғуломии ту кардам,
 Ин буд баре¹, ки аз ту хӯрданд?
 Додӣ ба сагонам аз як озор,
 В-ин буд, ки набуд саг ошнохор.
 Саг дӯст шуду ту ошно на,
 Сагро ҳаққи хурмату туро на.
 Саг сулҳ кунад ба устухоне,
 Нокас накунад вафо ба қоне».
 Чун дид шаҳ он шигифткорӣ,
 К-аз мардумӣ аст растагорӣ².
 Ҳушёр шуд аз хумори мастӣ,
 Бигзошт сагию сагпарастӣ.
 Мақсудам аз ин ҳикоят он аст,
 К-эҳсону диҳиш³ ҳисори чон⁴ аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шеърро хонед.*
2. *Шоҳ ба надимаи чӣ кард?*
3. *Чаро сагон ба ҷавон зарар нарасонданд?*
4. *Сагбон ба шоҳ чӣ хабар овард?*
5. *Чун ҷавонро аз ҳалқаи сагон озод карда ба назди шоҳ бурданд, ба шоҳ сабаби наозурдани сагонро чӣ хел шарҳ дод?*
6. *Бигӯед, ки ҷавон ба кадом сабаб аз марг раҳой ёфт?*
7. *Байтҳои алоҳидаи интиҳобкардаи муаллимро аз ёд кунед.*

¹ **Баре** – мевае.

² **Растагорӣ** – халосӣ ёфтган.

³ **Эҳсону диҳиш** – хайру саховат.

⁴ **Ҳисори чон** – қалбаи чон.

ДОСТОНИ «ХАЙР ВА ШАР»

(аз «Ҳафт пайкар»)

Чун шоҳ Баҳром ин навбат меҳмони бонуи Чин мешавад, бонуи Чин аз шодиву нишот бо чехраи кушода, яъне чин аз чабин бардошта, ба нармӣ сухан мегӯяд.

Бонуи Чин зи чехра чин бикшод
В-аз рутаб¹ чӯи ангубин² бикшод...
Гуфт: Вақте зи шаҳри худ ду чавон,
Сӯи шаҳри дигар шуданд равон.
Ҳар яке дар чуволгӯшаи³ худ
Карда асбоби роҳ тӯшаи худ.
Номи ин Хайру⁴ номи он Шар⁵ буд,
Феъли ҳар як ба ном дархар⁶ буд.
Чун буриданд рӯзаке ду-се роҳ,
Тӯшаеро, ки доштанд нигоҳ
Хайр меҳӯрду Шар нигоҳ медошт,
Ин ғалла медуруд⁷, он мекошт.
То расиданд ҳар ду дӯшодӯш⁸
Дар биёбоне аз бухор⁹ ба чӯш.
Кӯрае чун танӯри оташ гарм,
К-оҳан аз вай чу мум гаштӣ нарм!
Гармселию хушксории бум¹⁰,
Карда боди шимолро¹¹ чу самум¹².
Хайр фориғ, ки об дар роҳ аст,
Беҳабар, к-об нест, он чоҳ аст.

¹ **Рутаб** – киноя аз лаб.

² **Ангубин** – сухани ширин.

³ **Чуволгӯша** – кӯлбор.

⁴ **Хайр** – нек, нағз, хуб.

⁵ **Шар** – бад, зишт.

⁶ **Дархар** – мувофик, дархӯр

⁷ **Медуруд** – дарав мекард.

⁸ **Дӯшодӯш** – дӯш ба дӯш, паҳлу ба паҳлу.

⁹ **Бухор** – буғ.

¹⁰ **Бум** – замин.

¹¹ **Боди шимол** – боди тарафи шимол, ки салқин аст.

¹² **Самум** – боди гарми бемориовар.

Шар хабар дошт к-он замини хароб
 Дурие дораду надорад об.
 Машке аз об карда пинхон пур,
 Дар харита¹ нигоҳ дошт чу дур.
 Дар биёбони гарму роҳи дароз,
 Ҳар ду метохтанд бо такутоз.
 Чун ба гармӣ шуданд рӯзе ҳафт,
 Оби Шар монду оби Хайр бирафт.
 Шар, ки он обро зи Хайр нуҳуфт²,
 Бар вай аз хайру шар ҳадис³ нагуфт.
 Хайр чун дид ӯ зи гавҳари бад⁴,
 Дорад обе дар обгинаи⁵ хад⁶.
 Вақт-вақт он рафиқ пинхонӣ,
 Мехӯрад чун раҳиқи райхонӣ⁷
 Гарчи дар тоби ташнагӣ месӯхт,
 Лаб ба дандон зи лоба⁸ бармедӯхт.
 Ташна дар оби ӯ назар мекард,
 Оби дандон аз чигар мекард⁹.
 То ба ҳадде, ки хушк шуд чигараш,
 Бозмонд аз кушодагӣ назараш¹⁰.
 Дошт бо худ ду лаъли оташранг,
 Обдоранда в-обашон бар санг.
 Ҳолӣ¹¹ он лаъли обдор¹² кушод,
 Пеши он санги обдор¹³ ниҳод.

¹ **Харита** – ҳалта.

² **Нуҳуфт** – пинхон дошт.

³ **Ҳадис** – сухан, гап.

⁴ **Гавҳари бад** – маҷозан бадтинат.

⁵ **Обгина** – зарфи обгирӣ.

⁶ **Хад** – худ (аз "хад")

⁷ **Раҳиқи райхонӣ** – майи хушбӯӣ, соф.

⁸ **Лоба** – зорӣ, мазмуни байт: дандон ба дандон монда аз илтиҷову зорӣ худдорӣ мекард.

⁹ **Оби дандон аз чигар мекард** – яъне хуни чигар мехӯрд.

¹⁰ **Бозмонд аз кушодагӣ назараш** – пеши чашмонаш тира шуд, чашмаш сиёҳ зад.

¹¹ **Ҳолӣ** – ҳамон замон, зуд.

¹² **Лаъли обдор** – лаъли асил, тоза, пурқимат.

¹³ **Санги обдор** – киноя аз Шари баддил, ки бо худ об дошт.

Гуфт: «Мурдам аз ташнагӣ, дарёб!
 Оташамро бикӯш ба қатраи об!¹
 Шарбате об аз он зулоли² чу нӯш,
 Ё ба ҳиммат бибахш, ё бифурӯш!
 Ин ду гавҳар дар оби хеш андоз,
 Гавҳарамро³ ба оби худ бинвоз!»
 Гуфт: «Аз санг чашмае матарош,
 Фориғам з-ин фиреб, фориғ бош!
 Медихӣ гавҳарам ба вайронӣ,
 То ба ободбум бистонӣ⁴?!
 Чӣ ҳарифам, ки ин фиреб хурам?
 Ман зи дев одамӣ⁵ фиребтарам!...
 Нагузорам, ки оби ман бихӯрӣ,
 Чун ба шаҳр оӣ, оби ман⁶ бибарӣ!
 Он гуҳар чун ситонам аз ту ба роз,
 К-аз манаш оқибат ситонӣ боз?
 Гавҳаре боядам, ки натвонӣ,
 К-аз манаш ҳеч гуна бистонӣ!»
 Гуфт Хайр: «Он чӣ гавҳар аст? -Бигӯй,
 То супорам ба дасти гавҳарчӯй!»
 Гуфт Шар: «Он ду гавҳари басар аст,
 К-ин аз он, он аз ин азизтар аст!
 Чашмҳоро ба ман фурӯш ба об
 В-арна з-ин обхард⁷ рӯй битоб!»
 Хайр гуфт: «Аз Худо надорӣ шарм,
 К-оби сардам диҳӣ ба оташи гарм?
 Чашма гӯям, ки хушгӯвор⁸ бувад,
 Чашм кандан бигӯ, чӣ кор бувад?!»

¹ **Оташамро бикӯш ба қатраи об** – яъне об дех, то ташнагӣ бишканам, ки мемирам.

² **Зулоли чу нӯш** – оби чун асал ширин.

³ **Гавҳар** – ҷавҳар, ин ҷо маҷозан ҷон, ҷону тан.

⁴ **Бистонӣ** – ситонидан, боз гирифтан.

⁵ **Дев одамӣ** – яъне одами шарир ва муфсид.

⁶ **Оби ман** – обрӯи ман.

⁷ **Обхард** – обхӯрӣ.

⁸ **Хушгӯвор** – хуштаъм.

Чу ман аз чашми худ шавам дарвеш¹,
 Чашма гар сар шавад, чӣ суд аз пеш?
 Лаъл бистону он чӣ дорам чиз,
 Бидихам хат ба он чӣ дорам низ.
 Чашм бигзор бар ман, эй сарамард,
 Сардмехрӣ макун ба оби сард!»
 Гуфт Шар: «Ин сухан фасона бувад,
 Ташнаро з-ин базе баҳона бувад!
 Чашм бояд, гуҳар надорад суд,
 К-ин гуҳар беш аз ин тавонад буд!»
 Хайр дар кори хеш хира бимонд²,
 Оби чашме бар оби чашма фишонд.
 Дид, к-аз ташнагӣ бихоҳад мурд,
 Чон аз ин чойгаҳ нахоҳад бурд³.
 Дили гармаш ба оби сард фирефт,
 Ташнае кай зи оби сард шикефт⁴
 Гуфт: «Бархезу теғу дашна⁵ биёр,
 Шарбати об сӯйи ташна биёр!
 Дидаи оташини ман баркаш,
 Оташи ман бикӯш ба оби хаш⁶!»
 Занн⁷ чунон бурд, к-аз чунон таслим,
 Ёбад умедворӣ аз сари бим.
 Шар, ки он дид, дашна бозкушод,
 Пеши он хоки ташна рафт чу бод.
 Дар чароғи ду чашми ӯ зад теғ,
 Н-омадаш куштани чароғ дарег!
 Наргисашро⁸ ба теғ гулгун кард,
 Гавҳарашро зи тоҷ берун кард!
 Чашми ташна чу карда буд табоҳ,

¹ Дарвеш шудан – бечашм мондан.

² Хира монд – хайрон монд.

³ Чон аз ин чойгаҳ нахоҳад бурд – саломат наемонад.

⁴ Шикефт – худдорӣ кард, сабру таҳаммул.

⁵ Дашна – ханҷар.

⁶ Хаш – хуш (аз "хваш")

⁷ Занн – гумон.

⁸ Наргис – гул; чашм.

Об нодода, кард Ҳиммати роҳ¹.
Ҷомаю рахту гавҳараш бардошт,
Марди бедидаро тихй бигзошт.
Хайр чун рафта дид Шар зи бараш,
Нашуд огоҳие, зи хайру шараш².
Бар сари хору хок меғалтид,
Беҳ, ки чашмаш набуд, ки худро дид!
Ҳоли худ гар ба чашми худ дидй,
Мурдй аз ғам, чунон битарсидй!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Матиро хонед ва гӯед, ки ду Ҳамсафар аз чиҳати хулқу хӯ чй фарқ доранд?*
2. *Бигӯед, ки Хайр чй касесту Шар кист?*
3. *Хайр аз Шар чй мехост биталабад?*
4. *Шар чй посух дод? Сари ҷавоби Шар фикр кунед.*
5. *Оқибати кори Хайру Шар ба чй анҷом ёфт?*
6. *Ибораи маҷозии «гавҳар аз тоҷ беруи кард»-ро шарҳ диҳед.*
7. *Пораеро аз ёд кунед.*

Иттифоқан дар он дашт курди бадавии молдоре бо
хамроҳии аҳли хонаводааш галлаи чорпоёни худро мечаронд...

Буд курде³ зи меҳтарони⁴ бузург
Галлае дур дошт з-офати гург.

Чорпоёни хуб низ басте,
К-он чунон чорво надид касе...
Курди сахронишину кӯҳнавард,
Чун биёбониёни сахрогард.
Аз барои алаф ба сахро гашт,
Галларо мечаронд дашт ба дашт.
Ҳар кучо об ёфтию гиёҳ,

¹ **Ҳиммати роҳ кардан** – ба роҳи худ рафтан.

² **Хайру шараш** – неку бадаш.

³ **Курд** – номи халқе, ки дар Озарбойҷону Эрон ва Ироқ зиндагй мекунанд.

⁴ **Меҳтар** – сардор.

Кардї он чо ду ҳафта манзилгоҳ.
Чун алаф хӯрда, чойро мемонд,
Галла бар қониби дигар меронд.
Аз қазо¹ андар он ду рӯз², на дер,
Панча он чо кушода буд чу шер.
Курдро буд духтаре баҷамол,
Луъбате³ туркчашму ҳиндухол⁴.
Сарве об аз раҳи цигар хӯрда,
Нозанине, ба ноз парварда!
Расани⁵ зулфи тобдораш пеш,
Карда махро расан ба гардани хеш.
Он хироманда моҳи хиргоҳи⁶,
Шаб талабгори об чун моҳи.
Қонибе об буд дур аз роҳ,
Буд аз он қонибе, ки буд огоҳ.
Кӯза пур карда з-оби он хонї⁷,
То барад сӯйи хона пинҳонї.
Ногаҳон нолае шунид аз дур,
К-омад аз захмхурдаи ранчур.
Бар пайи нола шуд, чу нола шунид,
Хуфта бар хоку хун чавоне дид.
Нозаниро зи сар бурун шуд ноз,
Пеши он захмхӯрда рафта фароз⁸.
Гуфт: «Вай-ҳақ⁹, чї кас тавонї буд?
Инчунин хоксору¹⁰ хунолуд?
Ин ситам бар чавонии ту кї кард?

¹ **Аз қазо** – иттифоқан, тасодуфан.

² **Ду рӯз** – ду рӯз пеш.

³ **Луъбат** – лӯхтак, ин чо ба маънии соҳибҷамол.

⁴ **Ҳиндухол** – яъне холаш зебову муносиб буд.

⁵ **Расан** – ресмон.

⁶ **Моҳи хиргоҳи** – моҳи ҳоладор, моҳи хирманкарда, моҳи пурра, ки дар гирдаш доираи равшане пайдо шудааст, киноя аз духтари курд.

⁷ **Хонї** – ҳавзча

⁸ **Фароз рафтани** – наздик шудан.

⁹ **Вайҳақ** – эй вой! Вой дарег!

¹⁰ **Хоксор** – монанди хок, залил ва хор.

В-ин чунин зинҳор бар ту кӣ хард¹?»
 Хайр гуфт: «Эй фариштаи фалакӣ,
 Гар маликзодаӣ ва гар малакӣ!
 Кори ман турфа² бозие дорад,
 Қиссаи ман дарозие дорад!
 Мурдам аз ташнагию беобӣ,
 Ташнаро чаҳд кун, ки дарёбӣ!
 Об агар нест, рав, ки ман мурдам,
 В-ар яке қатра ҳаст, чон бурдам!»
 Соқии нӯшлаб калиди начот,
 Додаш обе ба лутф³ оби ҳаёт⁴!
 Ташнаи гармдил зи оби сард,
 Хурд бар қадри он, ки шояд хӯрд.
 Зинда шуд чони пажмурдаи ӯ,
 Шод шуд он чароғи дидаи ӯ.
 Пих⁵ дар чашми ӯ ниҳода бибаст,
 Аз сари мардумӣ⁶ гирифташ даст.
 Кард аҳди тамом, то барҳост,
 Қоидаш гашту бурд бар раҳи рост.
 То бад-он чо, ки буд бунгаҳи ӯ,
 Марди беида буд ҳамраҳи ӯ.
 Чокареро, к-аз аҳли хона шумурд,
 Дасти ӯро ба дасти ӯ биспурд.
 Гуфт: «Оҳиста, то наранҷонӣ,
 Бар дари мо бараш ба осонӣ».
 Курд омад шабонгаҳ аз саҳро,
 То хурад он чӣ бишканад сафро⁷.
 Беҳӯше дид – маст афтода,
 Чун касе захмхурда, чондода.
 Гуфт: «Ин шахси нотавон зи кучост?

¹ **Зинҳор хӯрдан** – аҳду паймон шикастан, мазмуни мисраъ: инчунин зулмо дар ҳаққи ту кӣ раво дид?

² **Турфа** – аҷоиб, ғалатӣ.

³ **Ба лутф** – ба нармӣ, бо меҳрубонӣ.

⁴ **Оби ҳаёт** – оби зиндагонӣ.

⁵ **Пих** – чарбу.

⁶ **Сари мардумӣ** – мурувват ва риоят.

⁷ **Сафро шикастан** – дафъи гуруснагӣ кардан.

Инчунин нотавону хаста чарост?)
 Он чӣ бар вай гузашта буд зи нахуст;
 Кас надонист шарҳи он ба дуруст.
 Қиссаи чашм канданаш гуфтанд,
 Ки ба алмос чазъро¹ суфтанд.
 Курд чун дид, к-он чигархаста
 Шуда бедидаю назарбаста.
 Гуфт: «Аз шохи он дарахти баланд
 Боз боист канд барге чанд.
 Кӯфтан баргу об аз ӯ сутудан²,
 Судан³ он чою назди ӯ бурдан.
 Гар чунин марҳаме гирифтӣ⁴ соз,
 Ёфтӣ дида рӯшноӣ боз.
 Рахнаи⁵ дида гарчи бошад сахт,
 Бех шавад з-оби он ду барги дарахт».
 Пас нишон дод, к-он дарахт кучост,
 Гуфт: «Аз об обхур⁶, ки водии мост,
 Ҳаст рафта кӯҳан дарахте нағз,
 К-аз насимаш кушода гардад мағз⁷.
 Пояш аз бех баркашида ду шох,
 Дуриё дар миёни он ду фарох.
 Барги як шох аз он чу хуллаи⁸ хур
 Дидаи рафтаре дарорад нур.
 Барги шохи дигар чу оби ҳаёт,
 Саръиёнро диҳад зи саръ⁹ начот».
 Чун зи курд он шунид духтари курд,
 Дил ба тадбири он илоҷ супурд.
 Лобаҳо карду аз падар дархост,

¹ **Чазъ** – як навъи санги зебо; чазъро суфтан – сангро сӯроҳ кардан.

² **Сутудан** – ситонидан, гирифтанд.

³ **Судан** – кӯфта хока кардан.

⁴ **Гиритан** – ин чо таъсир кардан.

⁵ **Рахна** – маҷозан ҷароҳат, захм.

⁶ **Обхӯр** – чашма.

⁷ **Мағз** – мағзи сар, майна, ақл, мазмуни мисраъ: аз насимаш ақл кушода мешавад.

⁸ **Хулла** – киноя аз шуоъ ва равшании офтоб.

⁹ **Саръ** – як навъ бемории асаб.

То кунад барги бенавой рост¹.
 Курд чун дид лоба кардани сахт,
 Роҳ бардошт², рафт сӯйи дарахт.
 Боз канд аз дарахт чанде барг,
 Нӯшдоруи³ хастагон аз марг.
 Омад, овард, нозанин бардошт,
 Кӯфт чанде, ки мағз боз гузошт.
 Кард софӣ чунон ки дурд⁴ намонд,
 Дар назаргоҳи дардманд фишонд.
 Доруо дидаро бо ҳам дарбаст,
 Хаста чун дид, соате биншаст.
 Буд то панҷ рӯз баста сараш,
 В-он тилоя⁵ ниҳода бар басараш.
 Рӯзи панҷум халос додандаш,
 Дору аз дида баркушодандаш.
 Чашми аз даст рафта гашт дуруст,
 Шуд биайнеҳ⁶ чунон ки буд нахуст.
 Марди бедида баркушод назар,
 Чун ду нарғис, ки бишкуфад ба сахар.
 Аҳли хона зи ранчи ӯ растанд,
 Дил кушоданду рӯй барбастанд⁷.
 Аз басо ранҷо, ки бар вай бурд,
 Мехрубон гашта буд духтари курд.
 Чун ду нарғис кушод сарви⁸ баланд,
 Дурчи⁹ гавҳар кушода гашт зи банд.
 Мехрубонтар шуд он паризода,
 Бар чамоли чавони озода¹⁰.

¹ Рост – илочи ин корро кунад.

² Роҳ бардоштан – роҳ пеш гирифтан.

³ Нӯшдору – доруи шифобахш.

⁴ Дурд – таҳшин

⁵ Тилоя – дору, марҳами молиданӣ.

⁶ Биайнеҳ – айнан.

⁷ Рӯй барбастанд – рӯй пӯшиданд.

⁸ Сарв – дарахти рост ва мавзун, киноя аз одами хушқомат.

⁹ Дурч – сандукчаи чавоҳирот, ин чо киноя аз чашм боз кардан.

¹⁰ Озода – соҳиби сифатҳои хуб.

Хайр низ аз латафрасонии¹ ӯ,
 Меҳрубон шуд зи меҳрубонии ӯ.
 Гарчи рӯяш надида буд тамом,
 Дида будаш ба вақти хезу хиром.
 Лафзи ширини ӯ шунида басте,
 Лутфи дасташ бад-ӯ расида басте.
 Дил бар ӯ баста буд он дилбанд,
 Ҷам дар ӯ баста дил, зиҳӣ пайванд!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Пораро хонда гӯед, ки курд кӣ буду чӣ шугле дошт?*
2. *Курд барои табобати Хайр чӣ табдир андешид?*
3. *Он байтҳоеро, ки дар тавсифи духтари курд гуфта шудаанд, ҷудо кунед.*
4. *Духтар Хайро дида нисбати ӯ чӣ муносибат кард?*
5. *Иборати «чароги дида»-ро шарҳ диҳед.*

Хайр бо курди пир ҳар сахаре,
 Бастӣ аз роҳи чокарӣ камаре².
 Ба шутурдорию галадорӣ,
 Кардӣ охистагию дилдорӣ.

Аз гала дур кард офати гург,
 Доштӣ пос³ чумла хурду бузург.
 Курди сахрораву биёбонӣ,
 Чун аз ӯ ёфт он таносой⁴,
 Ба таваллоӣ⁵ худ азизаш кард,
 Ҳокими хонумону чизаш кард.
 Хайр, чун шуд ба хонадон густох,
 Курд аз ӯ кард ҷустуҷӯи фарох⁶.
 Боз ҷустанд ҳоли дидаи ӯ,

¹ **Латафрасонӣ** – дилчӯӣ, ғамхорӣ, меҳрубонӣ.

² **Камар бастан** – ба хизмат тайёр шудан.

³ **Пос доштан** – ҳурмат кардан.

⁴ **Таносой** – осудаҳоли.

⁵ **Тавалло** – дӯстдориву дилчӯӣ.

⁶ **Фарох** – васеъ, мазмуни мисраъ: аҳволи ӯро ҳаматарафа бозпурс кард.

К-аз кӣ буд он ситам расидаи ӯ.
 Хайр аз эшон ҳадиси Шар нанҳуфт¹,
 Ҳарчӣ будаш зи хайру шар, ҳама гуфт.
 Қиссаи гавҳару харидани об,
 К-оташи ташнагиш кард кабоб.
 В-он ки аз дида гавҳараш барканд,
 Ба дигар гавҳараш расонд газанд.
 Ин гуҳар суфту он гуҳар бардошт,
 В-об надода ташнаро бигзошт.
 Курд, к-он дoston шунид зи Хайр,
 Рӯй бар хок зад чу роҳиби дайр².
 К-он чунон шод шуд, ки бадгуҳаре³,
 Нарасонд ин шукуфаро зараре...
 Доштандаш чунонки бояд дошт,
 Нозанин хизматаш ба кас нагзошт.
 Хайр якбора дил ба ӯ биспурд,
 Аз вай он чон, ки бозёфт, набурд.
 Кард бар ёди он гиромӣ дур⁴
 Хидмати гову гӯспанду шутур.
 Гуфт: «Мумкин нашуд, ки ин дилбанд
 Бо чу ман муфлисе⁵ кунад пайванд.
 Духтареро бад-ин чамолу камол⁶,
 Натавон ёфт бе хазиною мол.
 Ман, ки ноншон хурам ба дарвешӣ,
 Кай ниҳам чашми⁷ хеш бар хешӣ?
 Беҳ аз он нест, к-аз чунон хатаре,
 Зиракона бароварам сафаре⁸».
 Чун бар ин қисса ҳафтае бигзашт,
 Шомгоҳе ба хона рафт зи дашт.

¹ **Нанҳуфт** – пинҳон надошт.

² **Роҳиби дайр** – шайхи ибодатхонаи тарсоён (ғайри мусалмонҳо).

³ **Бадгуҳар** – бадтинат, бадтабиат, баддил, яъне Шар.

⁴ **Дур** – марворид аз "дурри", ин ҷо киноя аз духтари курд.

⁵ **Муфлис** – камбағал.

⁶ **Чамолу камол** – ҳусну зебой ва болиғӣ.

⁷ **Чашм ниҳодан** – умедвор будан.

⁸ **Бароварам сафаре** – берун равам, халос шавам.

Дил зи тимори¹ он арӯс ба ранҷ,
Чун гадое нишаста бар сари ганҷ.
Ташнаю дар баробар – оби зулол,
Ташнатар з-он ки буд аввали ҳол.
Он шаб аз рахнае, ки дошт дилаш,
З-оби дида шукуфта кард гилаш.
Гуфт бо курд, к: «Эй ғарибнавоз,
Аз ғарибон басе кашидӣ ноз!
Нури чашмам бино ниҳодаи туст,
Дилу чон – ҳар ду – боздодаи туст.
Чун ба нонрезаи ту парвардам,
Неъмат аз хони ту басе хӯрдам.
Беш аз ин меҳмон нашоҷд буд,
Намаке бар чигар нашоҷд суд².
Бар қиёси наволахории³ ту,
Н-оҷд аз ман сипосдорӣ⁴ ту.
Гарчӣ темор ёбам аз дурӣ,
Хоҳам аз хидмати ту дастурӣ⁵.
Дергоҳ аст, к-аз вилояти хеш
Дурам аз қору аз кифояти⁶ хеш.
Азм дорам, ки бомдоди пагоҳ
Сӯйи хона кунам азимати роҳ.
Гар ба сурат ҷудо шавам зи барат,
Набурад ҳимматам зи хоки дарат.
Чашм дорам ба чун ту чашмаи нур,
Ки зи дурӣ дилам надорӣ дур.
Ҳимматамро кушодабол кунӣ,
В-он ҷӣ хӯрдам, маро ҳалол кунӣ».
Чун сухангӯ сухан ба охир бурд,
Дарзад оташ ба хайли⁷ хонаи курд.
Гиряи курдӣ аз миён бархост,

¹ Тимор – ғамхорӣ.

² Намак бар чигар судан – азоб додан.

³ Наволахорӣ – насиба хӯрдан.

⁴ Сипосдорӣ – поси хотир доштан.

⁵ Дастурӣ – рухсат.

⁶ Кифоят – даромад.

⁷ Хайл – гурӯҳ, ҷамоат.

Хой-ҳоёе фитод аз чапу рост.
Курд гирёну курдзода – батар,
Мағзҳо хушку дидаҳо шуд тар.
Аз паси гиря сар фурӯ бурданд,
Гӯйӣ обе буданд, афсурданд.
Сар баровард курди равшанроӣ¹,
Кард холӣ зи пешкорон² чой.
Гуфт бар Хайр, к-«эй чавони бахуш,
Зираку хубу меҳрубону ҳамӯш...
Неъмату нозу комгорӣ ҳаст,
Бар ҳама неку бад ту дорӣ даст.
Некмардон ба бад инон³ надиханд,
Дӯстонро ба душманон надиханд.
Чуз яке духтари азиз маро
Несту беш ҳаст чиз маро.
Духтари меҳрубони хидматдӯст,
Зишт бошад, ки гӯямаш на накуст.
Гарчӣ дар нофа⁴ аст мушк ниҳон,
Ошкорост бӯйи ӯ ба чахон.

Гар ниҳӣ дил ба мою духтари мо,
Ҳастӣ аз чон азизтар бар мо⁵.
Бар чунин духтаре ба озоӣ⁶
Ихтиёрат қунам⁷ ба домодӣ.
В-он чӣ дорам зи гӯсфанду шутур,
Диҳамат, то зи моя гардӣ пур.
Ман миёни шумо ба неъмату ноз
Мезиям, то расад раҳил фароз».
Хайр, к-ин хушдилӣ шунид зи курд,
Сачдае, ончунон ки шояд, бурд⁸.

¹ **Равшанроӣ** – хушфикр, доно, оқил.

² **Пешкор** – хидматгор.

³ **Инон** – лачом, мазмуни мисраъ: некмардон ба бад ихтиёр надиханд.

⁴ **Нофа** – мушқдон.

⁵ **Бар мо** – барои мо, дар назари мо.

⁶ **Ба озоӣ** – яъне ба розигии худ.

⁷ **Ихтиёр кардан** – лоиқ доништан, муносиб дидан.

⁸ **Сачда бурдан** – таъзим кардан.

Чун бад-ин хуррамӣ сухан гуфтанд,
Аз сари нозу дилхушӣ хуфтанд...
Курд хушдил зи хобгаҳ бархост,
Кард кори никоҳ кардан рост...
Шодмон зистанд ҳар ду ба ҳам,
3-он чӣ бояд, набуд чизе кам.
Чун аз он марғзору обу дарахт
Баргирифтанд сӯи сахро рахт¹.
Хайр сӯи дарахти сандалбӯй²,
Ки аз ӯ халқ буд дармончӯй
На зи як шох, аз сутуни ду шох
Чид бисёр баргҳои фарох.
Кард аз он баргҳо ду анбон³ пур
Таъбия⁴ дар миёни бори шутур.
Он яке, бар илочи саръу зуком,
В-он дигар – худ давои дида тамом.
Ба кас аҳволи барг боз нагуфт,
Он даворо зи дида дошт нухуфт...

Хайр бо давое, ки курд ба вай нишон дода буд, ба беморони муҳтоҷи бисёре ёрӣ расонд. Ин буд, ки:

Аз накуию аз латофату⁵ рой⁶,
Дар дили халқ шуд мар-ӯро чой.
То чунон шуд, ки некуии бахт
Бирасондаш ба подшоҳию тахт...
... Аз қазо сӯи боғ шуд рӯзе,
То кунад айш бо дилафрӯзе.
Шар, ки ҳамроҳ буд дар сафараш,
Гашт сирри дилаш қазои сараш.
Гуфт, к: «Ин шахсро ба вақти фароғ
Аз паси ман биёваред ба боғ».

¹ Рахт баргирифтан – сафар кардан.

² Сандалбӯй – хушбӯй.

³ Анбон – халта.

⁴ Таъбия – чой додан.

⁵ Латофат – покдилӣ ва хушмуомилағӣ.

⁶ Рой – ақл.

Хайр дар боғ рафту хуш биншаст,
 Курд пешаш нишаст тег ба даст.
 Шар даромад фароҳ карда чабин,
 Фориғ аз Хайр бӯса дод замин.
 Гуфт Хайраш: «Бигӯ, ки номи ту чист?
 Эй ки хоҳад сари ту бар ту гирист!»
 Гуфт: «Номам Мубашшири сафарӣ
 Дар ҳама корномаи ҳунараӣ».
 Хайр гуфто, ки: «Номи хеш бигӯй,
 Рӯи худро ба хуни хеш машӯй¹».
 Гуфт: «Берун аз ин надорам ном,
 Хоҳ теғам намою хоҳӣ – чом».
 Гуфт Хайр: «Эй ҳаромзодаи хас,
 Ҳаст хунат ҳалол бар ҳама кас!
 Шаррхулқӣ², ки номи Шар дорӣ,
 Сират³ аз номи худ батар дорӣ.
 Ту на онӣ, ки бо ҳазор азоб
 Чашми он ташна кандӣ аз пайи об?
 В-он батар шуд, ки дар чунин тобе,
 Бурдӣ обу надодияш обе.
 Гавҳари чашму гавҳари камараш
 Ҳар ду бурдию сӯхтӣ чигараш.
 Манам он ташнаи гуҳарбурда,
 Бахти ман – зинда, бахти ту – мурда!»
 Шар, ки дар рӯи Хайр дид, шинохт,
 Хештан зуд бар замин андохт.
 Гуфт: «Зинҳор, агарчи бад кардам,
 Дар бади ман мабин, ки х(в)ад⁴ кардам.
 Гар ман он бо ту кардаам зи нахуст,
 К-ояд аз номи чун мане ба дуруст.
 Бо ман он кун, ту дар чунон хатаре,
 К-ояд аз номи чун ту номваре⁵».

¹ Рӯи худро ба хуни хеш машӯй – яъне худро ба куштан мадеҳ.

² Шаррхулқ – бадхулқ, бадкирдор.

³ Сират – табиат, феълу хӯ.

⁴ Хад – худ ("х(в)ад")

⁵ Номвар – номдор, машхур.

Хайр, к-он нукта рафт бар ёдаш,
Кард ҳолӣ зи куштан озодаш.
Шар чу аз теғ ёфт озодӣ,
Мешуду¹ мепарид аз шодӣ.
Курди хунхор рафт бар асараш,
Теғ зад ва аз қафо, бурид сараш.
Гуфт: «Агар Хайр ҳаст хайрандеш,
Ту Шарӣ, чуз шарат наёяд пеш».
Дар танаш чусту ёфт он ду гуҳар,
Таъбия карда дар миёни камар.
Омад, овард пеши Хайр фароз,
Гуфт: «Гавҳар ба гавҳар омад боз».
Хайр бўсиду пеши курд андохт,
Гавҳари² ба гавҳаре бинавохт.
Даст бар чашми худ ниҳоду бигуфт:
«Аз ту дорам ман ин ду гавҳари чуфт!»
Ин ду гавҳар бад-он шуд арзонӣ,
Ин гуҳарҳо турост, худ донӣ!»
Чунки шуд корҳои Хайр ба ком,
Халқ аз ӯ дид хайрҳои тамом.
Чун саодат бад-ӯ супурд сарир³,
Оҳанаш зар шуду палос – ҳарир.
Аддро устуворкорӣ дод,
Мулкро бар худ устуворӣ дод.
Барғоро, к-аз он дарахт овард,
Роҳати ранҷҳои саҳт овард.
Вақт-вақт аз барои дафъи газанд,
Тохтӣ сӯи он дарахти баланд.
Омадӣ зери он дарахт фуруд,
Додӣ он бумро салому дуруд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Пораро бодикҷат хонед ва лаҳзаи ба назди Хайр омадани Шарро нақл кунед.

¹ Мешуд – мерафт.

² Гавҳарӣ – одами асил, хушзист, пурқимат, киноя аз курд.

³ Сарир – тахт.

2. *Байни Хайр ва Шар чӣ гуфтугӯ шуд?*
3. *Барои чӣ Хайр аз гуноҳи Шар гузаист? Ба ин амали Хайр чӣ гуна баҳо медиҳед?*
4. *Аз ҷониби курд кушта шудани Шарро чӣ тавр шарҳ медиҳед?*
5. *Бигӯед, ки Хайр ва Шар мувофиқи рафторишон оё подоши худро гирифтанд?*
6. *Образҳои дostonро мушоҳида карда, рафтори ҳар як қаҳрамонро алоҳида шарҳу тафсир намоед. Монандӣ ва фарқияти рафтору кирдори онҳоро муайян кунед.*
7. *Лугатҳои қиссаро пурра аз ёд карда, ҳангоми навиштани ишио истифода баред.*
8. *Қиссаро мухтасаран бо услуби худ мустақилона аз нав бозгӯ кунед.*

СУЛТОН САНҶАР ВА ПИРАЗАН (аз «Махзан-ул-асрор»)

Пиразанеро ситаме даргирифт,
 Даст заду домани Санҷар¹ гирифт.
 К: «Эй малик, озарми² ту кам дидаам,
 В-аз ту ҳамасола ситам дидаам.
 Шаҳнаи³ маст омада дар кӯи ман,
 Зад лагаде чанд фарорӯи ман.
 Бегунаҳ аз хона ба рӯям кашид,
 Мӯйкашон бар сари кӯям кашид.
 Дар ситамободи забонам ниҳод,
 Мухри ситам бар дари хонам ниҳод.
 Гуфт: «Фалон нимшаб, эй кӯзпушт,
 Бар сари кӯи ту фалонро кӣ кушт?!»
 Хонаи ман чувст, ки хунӣ кучост,
 Эй шаҳ, аз ин беш забунӣ кучост?
 Шаҳна бувад маст, ки он хун кунад,
 Арбада⁴ бар пиразане чун кунад?

¹ Санҷар – номи шоҳ.

² Озарми ту кам дидаам – меҳрубонии ту кам дидаам.

³ Шаҳна – кутвол, ниғаҳбони шаҳр.

⁴ Арбада – чангҷӯй.

Ратлзанон¹ дахли² вилоят баранд,
Пиразанонро ба чиноят баранд.
Он ки дар ин зулм назар доштаст,
Ситри ману адли ту бардоштаст.
Кӯфта шуд синаи маҷрӯҳи ман,
Ҳеч намонд аз ману аз руҳи ман.
Гар надиҳӣ доди ман, эй шаҳриёр,
Бо ту равад рӯзи шумор ин шумор.
Доварию дод намебинамат,
В-аз ситам озод намебинамат.
Аз маликон қуввату ёрӣ расад,
Аз ту ба мо бин, ки чӣ хорӣ расад!
Моли ятимон ситудан кор нест,
Бигзор, к-ин одати аҳро³ нест.
Бар палаи пиразанон раҳ мазан,
Шарм бидор аз палаи пиразан⁴.
Бандаиву даъвии шоҳӣ кунӣ,
Шоҳ най, чунки табоҳӣ кунӣ.
Шоҳ, ки тартиби вилоят кунад,
Ҳукми раият ба риоят кунад.
То ҳама сар бар хати фармон ниҳанд,
Дӯстияш дар дилу дар чон ниҳанд.
Оламеро зеру забар кардаӣ,
То туйӣ, охир чӣ ҳунар кардаӣ?
Давлати туркон, ки баландӣ гирифт,
Мамлакат аз дод писандӣ гирифт.
Чунки ту бедодгарӣ парварӣ,
Турк найӣ, ҳиндуи ғоратгарӣ!
Маскани шаҳрӣ зи ту вайрона шуд,
Хирмани деҳқон зи ту бедона шуд.
З-омадани марг шуморе бикун,
Мерасадат даст, ҳисоре бикун.
Адли ту қандили шабафрӯзи туст,

¹ Ратлзанон – шаробнӯшон, яъне мастшуда.

² Дахл – даромад

³ Аҳроп – озодагон.

⁴ Палаи пиразан – аз дастдарозӣ кардан ба молу мулки пиразан шарм дор.

Муниси фардои ту имрӯзи туст.
Пиразанонро ба сухан шод дор,
В-ин сухан аз пиразане ёд дор:
Даст бидор аз сари бечорагон,
То нахӯрӣ ёсичи¹ гамхорагон.
Чанд занӣ тир ба ҳар гӯшае,
Ғофилӣ аз тӯшаи бетӯшае?!
Фатҳи ҷаҳонро ту калид омадӣ,
Н-аз пайи бедод падид омадӣ.
Расми заифон ба ту нозиш бувад,
Расми ту бояд, ки навозиш бувад.
Гӯш ба дарюзаи анфос² дор,
Гӯшанишине ду-серо пос дор.
Шох, к-иклими Хуросон гирифт,
Кард зиён, к-ин сухан осон гирифт.
Дод дар ин давр барандохтаст,
Дар пари Симурғ³ ватан сохтаст.
Шарм дар ин торами азрак⁴ намонд,
Об дар ин хоки муаллақ намонд.
Хез, Низомӣ, зи ҳад афзун гири,
Бар дили хунобшуда хун гири.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳикоятро бурро хонед ва мазмунашро нақл кунед.*
2. *Мувофиқи суханони пиразан Санҷар чӣ хел шоҳ будааст?*
3. *Золимии шоҳро баён карда метавонед?*
4. *Пиразан шоҳро чӣ насиҳат мекунад?*
5. *Чор байти аввалро аз ёд кунед.*

¹ Ёсич – тири пайкондор.

² Анфос – чамъи нафс, яъне нафаре, шахсе.

³ Симурғ – мурғи афсонавӣ

⁴ Торами азрак – хонаи кабудранг, киноя аз дунё

ТЕСТҲО

1. «Хамса»– ро кӣ навишта ва маънояш чист?

А.	Фарруҳӣ, маънояш – «достон»
Б.	асари Низомист ва маънояш – «панҷ достон»
В.	Айнӣ, маънояш – қисса

2. Подшоҳи золим ба халқ чӣ гуна зулм мекард?

А.	ба зери пойи уштурон мепартофт
Б.	ба зиндон меандоخت
В.	ба сағони хунҳор медод.

3. Надими шоҳ ба кадом тадбир ҳудро аз чанголи сагон халос кард?

А.	аз дарбори шоҳ гурехт
Б.	бо сағбонон рафику мунис шуд
В.	ба сагон пинҳонӣ таом дода, онҳоро ба худ ром кард

4. Барои чӣ Низомӣ номи ҳикояи ҳудро «Хайр ва Шар» номидааст?

А.	Меҳост хислатҳои манфури инсониро дар симои Шар инъикос на- мояд
Б.	Меҳост хислатҳои хучастаи инсониро дар симои Хайр таҷассум намояд
В.	Насли одамиро панд дода, ба некӣ ва накукорӣ ҳидоят менамояд

5. Агар Шумо ба ҷойи Шар мебудед, чӣ кор мекардед?

А.	Тӯшаҳоямонро якҷоя меҳӯрдем
Б.	Биёбони беобу гиёҳро пешакӣ ба Хайр мефаҳмондам
В.	Ба Хайр кордор нашуда, гузашта мерафтам

6. Бо вучуди ҳамин қадар бадқирдориҳо Хайр Шарро ҷаро аз ҷазо озод кард?

А.	Чунки Хайр ба подшоҳӣ расида буд
Б.	Чунки номи ӯ Хайр аст
В.	Чунки ӯ дар ҳаёташ ба касе бадӣ накардааст

7. Чаро пиразан ба Султон Санчар эътироз намуд?

А.	Зеро ситамдида буд
Б.	Чунки посбонони шахр ўро тухмат карда буданд
В.	Аз камбағали шикоят намуд

8. Пиразан кадом норасоиҳои подшоҳро ошкоро гуфт?

А.	бепарвоии шоҳро нисбат ба халқ
Б.	давлатро идора карда натавоништану онро ба тартибу низом на- овардани шоҳ
В.	мардумро тухмат карданашро

9. Пиразан ба шоҳ чӣ гуна панд медиҳад?

А.	пиронро шод кардану маслиҳати онҳоро пазируфтани, ба ҳоли бе- чорагон раҳм ва заифонро навозиш кардан
Б.	ба айшу ишрат бештар шуғл варзидан
В.	ба ҷаҳонگیری чадал намудан

МАНУЧЕХРИИ ДОМҒОНӢ

Манучехрии Домғонӣ яке аз шоирони намоёни охири асри X ва нимаи аввали асри XI даризабонон аст. Номи аслии шоир Аҳмад бинни Қавс буда, таҳаллуси шоири-яш Манучехрӣ мебошад. Манучехрӣ дар Балх таваллуд ёфтааст. Соли таваллуд ва даврони кӯдакиву навҷавонии Манучехрӣ маълум нест. Вале аз баъзе ишораҳои шоир маълум мегардад, ки дар айёми хурдӣ ӯ илмҳои забону адабиёт, тиб ва фикҳро аз бар карда будааст. Манучехрӣ, баъди ба арсаи илму адаб қадам ниҳодан ва дар шеърӯ шоирӣ шуҳрат ёфтан, ба дарбори Фалакулмаолӣ Манучехр бинни Қобус, султони вилояти Гургон, даъват карда мешавад. Пас аз забти ин вилоят аз тарафи Масъуди Ғазнавӣ шоир ба дарбори Масъуд даъват карда мешавад ва ба шаҳри Ғазна меояд.

Манучехрӣ то охири умр дар Ғазна зиста, соли 1040 аз дунё чашм мепӯшад.

Аз Манучехрӣ то ба замони мо девони ашъор расидааст. Дар девони шоир бисёр порчаҳои шеърӣе вомехӯранд, ки дар онҳо манзараҳои зебои табиат, ҳолатҳои гуногуни руҳӣ нозукона ба тасвир кашида шудаанд. Бисёр шоирони баъдина ба ашъори ӯ пайравӣ кардаанд.

Баъзе порчаҳои шеърӣи ӯ чун намуна оварда мешавад.

Омада Наврӯз ҳам аз бомдод,
Омаданаш фарруху фархунда бод!
Боз ҷаҳон хурраму хуб истод,
Мурд зимистону баҳорон бизод.
З-абри сиях рӯи суманбӯй род,
Гетие¹ гардида чу дорулқарор.

Рӯи гули сурх биёростанд,
Зулфаки шамшод биперостанд,
Кабкон бари кӯҳ ба тан хостанд,

¹ Гетӣ – дунё, олам.

Булбулакон Зеру Сито хостанд,
Фохтагон¹ ҳамбари миностанд
Нойзанон бар сари шохи чинор.

Кумриякон ной биёмӯхтанд,
Сулсулакон мушки тибит сӯхтанд.
Зардгулон шамъ барафрӯхтанд,
Сурхгулон ёкут андӯхтанд,
Сарвбунон чомаи нав дӯхтанд
3-ин сӯву 3-он сӯ ба лаби чуйбор.

Тӯтиякон бар гулакон тохтанд,
Оҳуякон гӯш барафрохтанд,
Гӯрхарон майманаҳо сохтанд,
Зоғони гулзор бипардохтанд,
Бедилакон дар пайи ӯ тохтанд,
Чун туркони Чигилу Қандаҳор.

Боз ҷаҳон гашт чу урдубиҳишт,
Хед² дамид аз ду баногӯши мишт,
Абр – бар оби мижа дар рӯи дашт,
Гул ба мулу мул ба гул андар сиришт,
Боди саҳаргоҳии урдубиҳишт,
Кард гулу гавҳар бар мо нисор.

Мурғ набинӣ, ки ҷӣ хонад ҳаме.
Меғ³ надонӣ, ки ҷӣ ронад ҳаме.
Дашт набинӣ, ба ҷӣ монад ҳаме?
Дӯст набинӣ, ҷӣ ситонад ҳаме,
Боғ бутонро бинишонад ҳаме.
Бар саману настарину лолазор.

Ман биравам низ баҳоре кунам,
Бар рухаш аз мадҳ нигоре кунам,

¹ Фохта – номи паранда.

² Хед – киштзор.

³ Меғ – абр.

Бар танаш аз шеър шиоре кунам,
В - ин ҳамаро зуд нисоре кунам,
Пеши амирулумаро рӯзи бор.

Ҳангоми баҳор асту чаҳон чун бути Фархор,
Хез, эй бути Фархор, биёр, он гули бехор.
Он қатраи борон бин аз абр чакида,
Гашта сари ҳар барг аз он қатра гуҳарбор.

Овехта чун решаи дасторчаи сабз,
Симингиреҳе бар сари ҳар решаи дастор.
В – он қатраи борон, ки барафтад ба гули сурх,
Чун ашки арӯсест баруфтада ба рухсор.
В – он қатраи борон, ки баруфтад ба гули зард
Гӯйӣ, ки чакидаст гули зард ба дидор.
В – он қатраи борон, ки баруфтад ба саманбарг,
Чун нуқта сафедоб бувад аз бари тумор.

Наврӯз рӯзгор мучаддад¹ кунад ҳаме,
В – аз боғи хеш боғи Ирам рад кунад ҳаме.
Наргис миёни боғ, ту гӯйӣ, дирамзанест,
Авроқи² ушрҳо мучаллад³ кунад ҳаме.
В – он баргҳои бед, ту гӯйӣ, касе ба қасд,
Пайконаҳои паҳн забарҷад кунад ҳаме.
Лола дил аз фатилаи анбар кунад ҳаме,
Хайрӣ рух аз саҳифаи асҷад кунад ҳаме.

Бӯстонбоно, имрӯз ба бӯстон будай,
Зери он гулбун чун сабзаморӣ шудай.
Остин барзадай, даст ба гул барзадай,
Ғунчае чанд аз ӯ тозаву тар барчидай,
Дастаҳо баста ба шодӣ бари мо омадай,
То нишон ороӣ моро зи дилафрӯз баҳор.

¹ Мучаддад – нав, тоза.

² Авроқ – ч. варақ.

³ Мучаллад – ч. чилд.

Шод бошед, ки чашни Мехргон омад,
Бонгу овои дарои корвон омад.
Корвони Мехргон¹ аз Хазарон омад,
Ё зи аксои² билоди³ чиниён омад.
На аз ин омад, биллах, на аз он омад,
Ки зи фирдавси барину з-осмон омад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шоир омадани Наврӯзро чӣ гуна васф менамояд?*
2. *Дар огози фасли баҳор табиат чӣ гуна тағйир меёбад?*
3. *Дар банди якуми шеър ба чӣ машғул шудани кабку булбулу фохта ба тасвир гирифта шудааст. Дар бандҳои дувуму савум чӣ?*
4. *Ин парандагон ба табиат чӣ вобастагӣ доранд?*
5. *Ҳар як банди шеърро аз ёд намуда, дар ҷашни Наврӯзи дилафрӯз аз рӯйи сенария баромад кунед.*
6. *Шоир ба бозгон чӣ саволҳо медиҳад?*
7. *Шумо табиатро дӯст медоред. Дар васфи табиати зебою дилфиреби Тоҷикистон чӣ андеша доред?*

¹ **Мехргон** – номи иди қадимии мардумони эронинажод буда, дар фасли тирамоҳ ҷашн гирифта мешавад.

² **Аксо** – гӯшаву канор.

³ **Билод** – кишвар.

МУҲАММАД АВФИИ БУХОРОӢ

Шоир, нависанда ва адабиётшиноси тоҷик Нуруддин Муҳаммад ибни Тоҳир ибни Усмони Бухороӣ, машҳур ба Муҳаммад Авфии Бухороӣ, байни солҳои 1172 - 1176 дар Бухоро таваллуд шудааст.

Давраи бачагии Муҳаммад Авфӣ дар Бухоро гузашта, илмҳои замонаш – таърих, адабиёт, фикр, санъати хаттотӣ, фалсафа, риёзиёт ва амсоли инҳоро хуб аз худ намуда, дар андак муддат машҳур мегардад ва ба шахрҳои Самарқанд, Марв, Хоразм, Ҳирот, Нисо, Сиистон, Нишопур, Қазвин, Ғазнин сафар карда бо олимони, шоирон ва донишмандони ин шахрҳо ҳамсухбат шудааст. Дар охири соли 1221 баъди ба Мовароуннаҳр ҳучум кардани мугулҳо Муҳаммад Авфии Бухороӣ ба Ҳиндустон муҳоҷират карда, аввалҳо дар вилояти Синд, сипас дар шаҳри Канбоят зиндагӣ карда аз соли 1228 сокини Дехлӣ буд. Дар бораи зиндагии минбаъдаш маълумот нест. Муҳимтарин ва арзишмандтарин асарҳои Муҳаммад Авфӣ «Лубобул-албоб» ва «Ҷомеъ-ул-ҳикоёт» мебошанд. «Ҷомеъ-ул-ҳикоёт» аз 4 қисм (ҳар қисми он – аз 25 боб) иборат буда, ҳикоятҳои хурд-хурди воқеаҳои таърихӣ ва адабиёти дар бар гирифтааст, онҳо бо забони сода, оммафаҳм ва лутфи сухани хос бозгӯ шудаанд.

ҲИКОЯТҲО АЗ «ҶОМЕЪ-УЛ-ҲИКОЁТ»

ҲИКОЯТ

Рӯзе подшоҳе бо шохзодае ба шикор рафт. Вақте ки ҳаво гарм шуд, подшоҳ ва шохзода чомаҳои худро дар пушти масҳарабози худ ниҳоданд. Подшоҳ табассум кард ва гуфт:

– Эй масҳарабоз, дар пушти ту як бори хар ҳаст.

Масҳарабоз гуфт:

– Не, бори ду хар.

ҲИКОЯТ

Шахсе назди табиб рафт ва гуфт:

– Шиками ман дард мекунад, даво кун.

Табиб пурсид:

– Имрӯз чӣ хӯрдаӣ?

Гуфт:

– Нони сӯхта.

Табиб давое дар чашми ӯ кардан хост. Он шахс гуфт:

– Эй табиб, дарди шикамаамро бо чашм чӣ муносибат?

Ҳаким гуфт:

– Аввал туро давои чашм мебояд кард, зеро агар чашмат дуруст мебуд, нони сӯхта намехӯрдӣ.

ҲИКОЯТ

Рӯзе дарвеше гуноҳи бузурге кард. Пеши ҳабашии кӯтвол¹ бурданд. Кӯтвол ҳукм кард, ки рӯи дарвеш сияҳ кунед ва дар тамоми шаҳр бигардонед. Дарвеш гуфт:

– Эй кӯтвол, нисфи рӯи ман сияҳ кун, вагарна ҳамаи мардумони шаҳр гумон мекунанд, ки ман ҳабашии кӯтвол ҳастам.

Кӯтвол аз ин сухан хандид ва гуноҳи дарवेशро бахшид.

ҲИКОЯТ

Шахсе бо бахиле дӯстӣ дошт. Рӯзе бахилро гуфт:

– Ҳоло ба сафар меравам, ангуштарини худ ба ман деҳ, онро бо худ хоҳам дошт, ҳар гоҳ онро хоҳам дид, туро ёд хоҳам кард.

Бахил ҷавоб дод:

– Агар маро ёд доштан мехоҳӣ, ҳар гоҳ ангушти худ холи бинӣ, маро ёд кун, ки ангуштарӣ аз фалон хоста будам, на-дод.

¹ Кӯтвол – соҳиби қалъа.

ҲИКОЯТ

Дар замони Бахроми Гӯр ҳакиме буд, ки дар фазлу ҳикмат ягона буд ва дар ҳунару дониш ангуштнамоӣ.

Чун борҳо аҳволи ӯ ба Баҳром бигуфтанд, Баҳром ӯро бихонд ва аз анвои улум имтиҳон кард. Ва чун дар ҳама ҷавоби савоб дод, Баҳром бо худ гуфт: «Вазорат ба вай тафвиз¹ кунам, то ӯро дар ҳиммату адаб биёзмоям».

Пас, ӯро бо худ дар хон² нишонд ва ҳамкоса гардонид ва мурғе бирён карда, дар пеши вай ниҳод.

Ҳақим мурғро пора кард ва ба шараҳе³ тамоm бихӯрд ва дигарро ҳамчунон ба кор бурд.

Баҳром гуфт: «Ин мард ҳиммат⁴ надорад, дар пеши ман мурғ чунин мехӯрад, мол дар ғайбати ман чӣ гуна хӯрад?!»

Пас, ӯро ташриф⁵ дод ва боз гардонид ва бад-он тарқи адаб ва дунҳиммати⁶ аз вазорат маҳрум монд.

ҲИКОЯТ

Аз Ҳолами Той саволи гарон⁷ карданд, ки аз худ каримтар⁸ дидаӣ?

Гуфт:

– Бале.

Гуфтанд:

– Кучо дидаӣ?

Гуфт:

– Дар бодия⁹ мерафтам, ногоҳ дар мавзее расидам, ду хона дидам куҳна ва бузаке паси хайма баста. Чун бираси-

¹ **Тафвиз** – ба уҳда гузоштан.

² **Хон** – дастархон.

³ **Шараҳ** – ҳарисӣ, тамаъ, рағбат.

⁴ **Ҳиммат** – иродаи зӯр, қасд, азм.

⁵ **Ташриф додан** – чома бахшидан, чома пӯшондан.

⁶ **Дунҳиммати** – пастҳиммати, ҳасис.

⁷ **Гарон** – вазнин.

⁸ **Каримтар** – босаховаттар, ҷавонмардтар.

⁹ **Бодия** – биёбон.

дам, зол¹ пеши ман давид ва маро хидмат кард ва инони² ман бигирифт, то фуру омадам. Чун замоне баромад, писари ӯ бирасид, ба башорате³ ҳар чӣ тамомтар маро пурсид. Пас Зол ӯро гуфт, ки: «Эй писар, масолеҳи⁴ меҳмон қиём⁵ намоӣ ва он бузакро бисмил кун⁶, то таомае бисозем». Писар гуфт: «Нахуст биравам ва ҳезум биёварам». Зол гуфт: «То ту сахро равӣ, ки ҳезум орӣ, дер шавад ва меҳмонро гурусна доштан аз мурувват⁷ нест». Пас ду найза дошт, ҳар ду бишикаст ва бузакро бикӯшт ва дарҳол таомае сохт ва пеши ман овард. Чун тафаҳхус⁸ кардам, аз моли дунё ҷуз аз он (бузак) ҳеч дигар надошт ва онро дар роҳи меҳмон ниҳод. Пас он золро гуфтам: «Маро мешиносӣ?» Гуфт: «На». Гуфтам: «Ман Ҳотами Той, бояд ки дар қабилаи ман оӣ, то дар ҳаққи шумо тақаллуфе⁹ кунам ва ҳаққи он бигузорам». Зол гуфт: – «Мо аз меҳмон музд наситонем». Ва аз ман ҳеч қабул накарданд.

Ман дониستم, ки эшон¹⁰ аз ман каримтаранд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Мухтасаран дар бораи тарҷумаи ҳол ва мероси адабии Муҳаммад Авфии Бухороӣ нақл кунед.*
2. *«Ҷомеъ-ул-ҳикоят»-и Муҳаммад Авфии Бухороӣ чӣ гуна асар аст?*
3. *Ҳикоятро бурро ва хоно қироат кунед.*
4. *Дар ҳикояти аввал дар ҷавоби масхарабоз ифодаи «бори ду хар»-ро шарҳ диҳед.*
5. *Дар ҳикояти сеюм ба гуфтаҳои дарवेश диққат диҳед. Чӣ*

¹ Зол – пир, мӯйсафед.

² Инон – лаҷом, чилав.

³ Башорат – мужда.

⁴ Масолех – чизҳои даркорӣ.

⁵ Қиём – машғул шудан, рост истодан. Ин ҷо ба маънои машғул шудан омадааст.

⁶ Бисмил кун – яъне бикӯш.

⁷ Мурувват – мардумӣ ва мардӣ.

⁸ Тафаҳхус – тафтиш кардан, пурсуков кардан.

⁹ Тақаллуф – чизеро аз худ намудан, саъй, кӯшиш, заҳмат.

¹⁰ Эшон – онҳо.

дарвешро аз чазо эмин дошт?

6. *Дар ҳикояти дигар аз бахилӣ сухан меравад. Барои чӣ бахил ба дӯстаи ангуштаринаширо надод? Чӣ ўро аз додан боз дошт? Дӯст авлост ё ангуштарин?*
7. *Ҳотами Той тимсоли саховатмандӣ ва ҷавонмардист. Оё аз ӯ сахитар одам ҳам будааст? Ҳикоятро хонда мазмунаширо баён кунед.*

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки дар рӯзгори Нӯшервони Одил¹ ду мард биёмаданд ва бар дари боргоҳи ӯ биистоданд, яке бо овози баланд гуфт: "Бад макуну бад маяндеш, то бадат н-ояд пеш".

Ва яке гуфт: "Некӣ куну нек андеш, то некӣ бинӣ беш".

Нӯшервон фармуд, то марди аввалро ҳазор динор оварданд ва бидоданд ва марди дувумро ду ҳазор динор доданд. Хавосу² надимони³ он ҳазрат суол карданд, ки ҳар ду калимаро як маънӣ бувад, сила⁴ ва инъом эшонро тафовут аз чӣ афтод?

Гуфт: "Ин ҳама зикри нек гуфт ва он дигар бадӣ гуфт. Ва ҳеч некӣ беҳтар аз дӯстии некон нест ва ҳеч бадӣ бадтар аз дӯстии бадон нест".

ҲИКОЯТ

Як киса⁵ динори шахсе дар хона гум шуд. Ӯ ба қозӣ хабар дод. Қозӣ ҳамаи мардумони хонаро талабид ва ба ҳар кас як чӯб дод, ки ҳамаи он дар дарозӣ баробар буд ва гуфт: «Ҳар кӣ дузд бошад, чӯби ӯ ба қадри як ангушт дароз хоҳад шуд».

Чун ҳамаро рухсат кард, шахсе, ки кисаро дуздида буд, тарсид ва чӯби худро ба қадри як ангушт бурид.

¹ **Нӯшервони Одил** – писари Қубод, аз сулолаи Сосониён, ки солҳои 531–579 милодӣ ҳукмронӣ карда, дар адлу адолат шухратманд будааст.

² **Хавос** – одамони соҳибмартаба.

³ **Надимон** – ҳамнишинон.

⁴ **Сила** – бахшиш, мукофот.

⁵ **Киса** – халтача.

Рӯзи дигар чун қозӣ ҳамаро талабид ва чӯбҳоро дид, маълум шуд, ки дузд кист. Кисаи динор аз ӯ гирифт ва ба вай сиёсат¹ кард.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки Бузургмеҳрро² савол карданд, ки мардумро чӣ беҳтар аст?

Гуфт: «Хиради модарзод».

Гуфтанд: «Агар набувад?»

Гуфт: «Фарҳанги³ омӯхтанӣ, ки адаби вайро рост кунад».

Гуфтанд: «Агар набувад?»

Гуфт: «Хостае⁴, ки ҳамаи айбҳоро пӯшад».

Гуфтанд: «Агар набувад?»

Гуфт: «Ҳилм⁵ ва мадоро, ки ҳилм мардумро биорояд».

Гуфтанд: «Агар набувад?»

Гуфт: «Марг беҳ аз зиндагонӣ, то роҳат ёбад аз худ ва халқ аз вай».

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки амир Наср Аҳмади Сомониро муаллиме буд, ки дар он вақт, ки хурд буд, вайро таълим кардӣ ва чӯби бисёр задӣ. Ва амир гуфтӣ, ки ҳар гоҳ ба султонӣ расам, сазои⁶ вай бикунам.

Шабе тафаккури⁷ айёми гузашта мекард, муаллимаш ёд омад, ҳама шаб дар андешаи интиқоми ӯ буд.

Субҳидам ходимро бифармуд, ки аз бӯстон даҳ чӯби обӣ⁸ биёрад ва якеро гуфт: "Муаллимро ҳозир кун!"

¹ Сиёсат кард – чазо дод.

² Бузургмеҳр – вазири Анӯшервон.

³ Фарҳанг – илм.

⁴ Хоста – бойгарӣ, сарват

⁵ Ҳилм – ҳалимӣ, нармдилӣ.

⁶ Сазо – адаб, сазои вай бикунам – адабашро бидихам.

⁷ Тафаккур – фикр.

⁸ Чӯби обӣ – чӯби бихӣ, ки саҳт бошад.

Ходим рафт, то муаллихро ҳозир гардонад.

Муаллим пурсид: "Султон чӣ мекард, ки маро ёд кард?"

Гуфт: "Ғуломеро фармуд, ки биравад аз бӯстон даҳ чӯби обӣ биёварад ва маро гуфт, муаллихро ҳозир кун".

Ҷро маълум шуд, ки дар банди интиқоми вай аст. Дар роҳ, ки меомад, ба дари дуқони мевафурӯше расид ва дуруст¹ бидод ва аз он обии хуб харид ва дар остин кард. Чун пеши Наср омад, амир чӯберо баргирифт ва гуфт: "Дар ин чӣ мегӯӣ?"

Гуфт: "Саҳл² аст".

Даст дар остин кард ва он мева берун овард ва гуфт: "Зиндагии подшоҳ дароз бод, калимае дорам",

Гуфт: "Бигӯӣ!"

Гуфт: "Ин мевае бад-ин латифӣ зодаи он чӯб аст".

Султон чун бишунид, бағоят писандид ва расми маоши вай, то зинда буд, муайян гардонид. Баъд аз он зиндагонӣ ба фароғат гузаронид.

ҲИКОЯТ

Афлотунро³ гуфтанд: "Чӣ гӯӣ, ки ҳаргиз ғамгин набошӣ?"

Гуфт: "Дил дар чизе набандам, ки аз дасти ман биравад".

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки Шаҳидии шоир рӯзе нишаста буд ва китобе мехонд. Қоҳиле ба назди ӯ даромад ва салом карду гуфт: "Ҳоҷа, танҳо нишастай?"

Гуфт: "Танҳо акнун гаштам, ки ту омадӣ, аз он ки ба сабаби ту аз мутолиаи китоб бозмондам".

Ва шоир чунин гуфтааст:

Суҳбати аблаҳон чу деги тихист⁴,

Андарун холиву бурун сияҳист.

¹ Дуруст – сиккаи тилло.

² Саҳл – осон, раво.

³ Афлотун – донишманди юнонӣ, Платон.

⁴ Тихӣ – холӣ.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки саъвае бар лаби дарёе бар сари дарахте ошёнe дошт ва пиле будӣ, ки ҳар рӯз биёмадӣ ва худро дар дарахт молидӣ ва бачагони ўро зери пой андохтӣ. Саъва ба чон дармондӣ ва бо худ гуфтӣ, душмане азим аст ва ўро чуз ба ҳикмат ҳалок натавон кард. Пас ба наздики пашша рафт ва гуфт: «Агарчи пеш аз ин дар боби ту аз ҷониби ман қасд будааст, валекин омадаам, то имрӯз узр бихоҳам ва умеди он медорам, ки маро ҳоҷате наздики ту овардааст ва тамаъ дорам, ки маро ноумед боз нагардонӣ».

Гуфт: «Чист?»

Гуфт: «Ҳоҷати ман он аст, ки ин пил маро заҳмат медиҳад ва бачагони маро таарруз мерасонад, аз ту мехоҳам, то чашми пил бо неши худ реш кунӣ, ки дили ман аз тундии ў реш шудааст».

Пашша қабул кард ва фавче¹ аз пашшагон биёмаданд ва чашми ў бо неши худ реш карданд.

Пас, саъва ба наздики магас рафт ва гуфт: «Ҳоҷате бардоштаам ба пашша ва ў онро раво кардааст, валекин мақсуди ман ба саъйи² ту тамом хоҳад шуд, пашша бар чашми пил неш фуру бурдааст ва онро реш кардааст.

Мехоҳем, ки ту ҳадас³ бар он кунӣ, то ҷароҳати ўро кирм дарафтад ва чашми ў тамом нобино шавад».

Пас магас меомад ва бар он ҷароҳати ў саргин⁴ меандохтӣ, то дар он кирм афтод ва чашми ў тамом нобино шуд ва аз фоидаи дидан маҳрум монд. Ва пил чун роҳ намедид, дар паси он дарахт бимонд ва ба ҷаро наметавонист рафт.

Саъва гуфт: «Агарчи ба ҳилат ўро кӯр кардам ва аз ӯ интиқоми худ кашидам, аммо бояд, ки акнун ўро ҳалок кунам».

Пас, ба наздики ғук рафт ва гуфт: «Ба инояти⁵ пашша

¹ **Фавч** – даста, гурӯҳ.

² **Саъй** – кӯшиш.

³ **Ҳадас** – ифлосӣ, начосат.

⁴ **Саргин** – ахлот.

⁵ **Иноят** – мадад, ёрӣ.

ва магас коре баромадааст ва хасме, ки маро буд, мақхур¹ гаштааст, валекин ба як мадади ту агарчи душман қавӣ аст, ҳалок хоҳад шуд».

Ғук гуфт: «Он кадом хидмат аст, ки бар дасти ман хоҳад омад, то дар итмоми он камари хидмат бандам?»

Саъва гуфт: «Мебояд, ки аз даре мавзее², ки амиқтар бошад, мақом созӣ ва бонг кунӣ, то овози ту ба самъи ӯ расад ва дар ақиби овози ту дар об ояд ва чандон, ки пой бар об ниҳад, ғарқ шавад ва аз шарри³ ӯ боз раҳам».

Пас, ғук бирафт ва мавзее, ки қаъри он падида набуд, он ҷо мақом кард ва бонг мекард. То он гаҳ, ки пил ташна шуд ва ба ғояти аташ⁴ расид, ба овози ӯ бирафт, чандон ки бар лаби об расид, қадам дар об ниҳод, ҳамон буд ва ғарқ шуд ва саъва бад-он ҳилати латиф аз шарри ӯ халос ёфт.

Ва ин ҳикоят намудорест мар арбоби⁵ хирадро, то хасмони⁶ заифро хор надоранд, ки шамшер агарчи сари шеронро рабояд, аз он чӣ сӯзан кунад, очиз ояд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳикоятҳоро бурро ва равон хонед.*
2. *Бигӯед, ки чаро Анӯшервони Одил ба ду марди ба дарбораш омада баробар инъом надод? Фазилати некгӯиро дарк кардед?*
3. *Дар ҳикояти дигар қозӣ чӣ тадбир кард, ки дузд ба осонӣ фош шуд?*
4. *Дар ҳикояти «Наср Аҳмади Сомонӣ ва муаллим» адиб аз муносибати муаллиму шоғирд ҳарф мезанад. Бигӯед, ки хаими амиро боис чӣ буд?*
5. *Муаллим чӣ тадбир андешид, ки на танҳо хаими амир фурӯ нишаст, балки ҳатто соҳиби инъом ҳам гардид?*
6. *Чаро фил бо чунин бузургҷуссагӣ аз дасти як парандаи хурдакак ба ҳалокат расид?*

¹ **Мақхур** – очиз, нотавон.

² **Мавзеъ** – чой, макон.

³ **Шарр** – бадӣ, зиштӣ.

⁴ **Аташ** – ташнагӣ.

⁵ **Арбоб** – оқилон, фозилон.

⁶ **Хасмон** – душманон.

ТЕСТҲО

1. Чаро Наср Аҳмади Сомонӣ мехост аз устодаш қасос гирад?

А.	чунки устод ӯро хангоми таълим дар кӯдакияш чӯб мезад
Б.	чунки ӯ ба мансаби султонӣ расид.
В.	чунки шӯҳӣ ва бедабӣ мекард.

2. Муколамаи байни султон ва устод ба чӣ анҷом ёфт?

А.	султон устодро чазо дод.
Б.	султон бар ивази мева аз устод интиқом нагирифт.
В.	султон хатои худро фаҳмид, маоши устодро муайян намуда, арзи сипосу миннатдорӣ изҳор намуд.

3. Барои чӣ саъва аз пашша мадад хост?

А.	барои он ки аз фил қасос бигирад.
Б.	барои он ки бачагони худро аз фил начот бидиҳад.
В.	барои он ки ҷони худро халос намояд.

4. Чаро фил бо чунин бузургҷуссагӣ аз дасти як парандаи хурдакак халок гардид?

А.	чунки фил саъваро писанд накард ва ҳақир шуморид.
Б.	чунки фил лонаи саъваро вайрон кард.
В.	чунки бадӣ кард ва чазояшро дид.

5. Ба кихо бояд некӣ кард?

А.	ба касоне, ки аз онҳо некӣ дидаӣ.
Б.	ба бадон низ некӣ бояд кард.
В.	бо дӯстон мурувват, бо душманон мудоро (Ҳофиз).

*Нахшабӣ, аз ҳунар машав гофил,
Хуш касе, к-ин нуқуди ӯ бошад.
Ҳар кӣ ӯ ёфт аз ҳунар иззат,
Бар азизон ҳамуди ӯ бошад.*

ЗИЁУДДИНИ НАХШАБӢ

Нависандаи маъруф ва шоири боистеъдоди тоҷик Зиёуддини Нахшабӣ, ки бо таҳаллуҷҳои Нахшабӣ ва Зиёи Нахшабӣ машҳур аст, тақрибан дар чоряки охири асри XIII дар Нахшаб (Насаф ё Қаршии имрӯза) ба дунё омадааст. Маълумоти ибтидоиро дар зодгоҳаш гирифта, баъди ба камол расидан ватани худро тарк мекунад ва ба нимҷазираи Ҳиндустон меравад, ки он замон дар он ҷо Алоуддини Хилҷӣ салтанат меронд ва забони расмии давлатӣ забони тоҷикӣ буд. Ҳангоми дар Бадоун ном шаҳри Ҳиндустон зиндагӣ карданаҷ забони ҳиндӣ ва адабиёту фалсафаи ҳиндро меомӯзад ва «Кукошостро» («Дастуруламали Куко») ном рисолаеро аз ҳиндӣ ба тоҷикӣ бармегардонад.

Зиёуддини Нахшабӣ дар соли 1350 милодӣ дар Бадоун аз олам гузаштааст.

Муаллифони бисёр маъхазҳо асарҳои «Тӯтинома», «Гулрез», «Ҷузвийёт ва куллийёт», «Силк-ус-сулук», «Шарҳи сураи «Забур», «Лаззат-ун-нисо», «Насоих ва мавоиз» ва «Ашираи мубашшира»-ро ба қалами ӯ мансуб медонанд.

Номи аслии «Тӯтинома» «Ҳикоёт-уд-диёрот» мебошад. Аммо дар маъхазҳо, феҳристҳо ва тадқиқот ин китоб бо унвони «Тӯтинома» зикр гардида, дар миёни мардум ҳам бо ҳамин ном шуҳрат ёфтааст. «Тӯтинома» ҳанӯз дар замони зиндагии муаллиф хеле шуҳрат ёфта буд. Таҳти таъсири ҳикоятҳои «Тӯтинома» чандин ривоятҳои халқии афсонаҳои тӯтӣ ба вуҷуд омадаанд.

ҲИКОЯТҲО АЗ «ТҮТИНОМА»

АМИР ВА МОРИ СИЁҲ

Рӯзе амире ба шикор рафт. Ногоҳ море тарсон пеши ӯ расид ва гуфт: «Эй амир, маро чой бидех, ки пинҳон шавам».

Амир гуфт: «Чаро тарсон ҳастӣ?»

Мор гуфт, ки душман барои куштани ман чӯбе гирифта, дунболи ман меояд.

Амир бар мор раҳм намуд ва дар остини худ ӯро чой дод. Мор дар остини амир пинҳон шуд. Баъди як лаҳза марде бо чӯб ба он чо расид, гуфт, ки мори сиёҳ аз пеши ман гурехта омадааст, ин чо касе ӯро дидааст?

Амир гуфт: «Не».

Он мард бар чап ва рост назар кард, морро надид, роҳи худ пеш гирифт.

Амир гуфт: «Эй мор, душмани ту рафт, акнун ту низ роҳи худ пеш гир».

Мор гуфт, ки туро хоҳам газид ва хоҳам кушт, баъд аз он хоҳам рафт. Намедонӣ, ки ман душмани туам. Ту саҳт аҳмак ҳастӣ, ки бар ман эътимод кардӣ ва раҳм намудӣ, маро ба остини худ чой додӣ.

Амир гуфт: «Эй мор, ба ту некӣ кардаам, чаро бо ман бадӣ кардан мехоҳӣ?»

Мор гуфт: «Хирадмандон гуфтаанд, ки бо ҳар кас некӣ кардан хуб нест».

Амир дар дили худ тарсид ва пушаймон гардид ва дар дили худ андешид, ки алҳол чӣ гуна аз дасти ӯ чон бадар барам ва инро аз остин берун кунам? Чустӣ ба кор бурд ва морро гуфт:

«Эй мор, море дигар меояд. Ману ту ин сухан пеши ин мор изҳор кунем. Агар ин сухани ту писанд кунад, пас ҳар чӣ хоҳӣ, бо ман бикун».

Мор чун рӯи худ гардонид ва ба тарафи мори дигар дид, филҳол амир фурсат ёфта, санге ба сараш зад ва онро кушт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар бораи шарҳи ҳоли Зиёуддини Нахшабӣ маълумот диҳед.
2. Муколамаи амир бо мори сиёҳ дар чӣ хусус буд?
3. Чаро амир морро дар остии худ ҷой дод?
4. Мори аз душман халосшуда ба амир чӣ гуна «миннатдорӣ» баён кард?
5. Амир барои халосӣ чӣ тадбир андешид?
6. Подоши некӣ чист? Ҳикоятро ба нақшҳо қисмат кунед.
7. Байти зеринро маънидод кунед:

Бо бадон бад бошу бо некон наку,
Ҷойи гул гул бошу ҷойи хор – хор.

Рубоии зерини устод Рӯдакиро низ аз ёд кунед ва бо ҳикоят муқоиса намоед.

Морро харчанд беҳтар парварӣ,
Чун яке хашм оварад, кайфар барӣ.
Сифла табъи мор дорад бегумон,
Ҷаҳд кун, то рӯйи сифла нангарӣ.

ЗАН ВА ШЕР

Дар шаҳре марде буд. Зане дошт ниҳоят бадхислату забондароз.

Рӯзе мард барои тақсире¹ ўро тозиёна зад. Зан бо ду тифли худ роҳи биёбон гирифт. Иттифоқан шереро дид. Зан тарсид ва бо худ гуфт, бисёр бад кардам, ки бе ҳукми шӯй берун омадам. Агар аз ин шер ҳеҷ офат ба ман нарасад, боз ба хона рафта, фармонбардории ӯ бикунам.

Алқисса, зан ҳила оғоз карда, бо шер гуфт, ки: «Эй шер, назди ман ой ва сухани маро бишунав».

¹ **Тақсир** – кӯтоҳӣ кардан дар коре, гуноҳе.

Шер мутааччиб¹ шуд ва пурсид, ки: «Кадом суҳан аст? Бигӯ».

Зан гуфт, ки дар ин биёбон шерест бузург, ҳамаи мардумон ва чорпоён аз вай метарсанд. Подшоҳ ҳар рӯз се-чаҳор мардумонро барои хӯроки ӯ мефиристад. Имрӯз навбати ман ва ин ду тифл аст. Агар мехохӣ, аз ман тифлаконро бигиру бихӯр ва аз ин дашт бигурез. Ман низ мучарраду танҳо шавам ва бигурезам.

Шер гуфт: «Хуб, чун ту ҳамаи аҳволи худ ба ман гуфти, маро маслиҳат нест, ки туро бихӯрам ё тифлони туро. Зеро ки маро ҷои гурехтан нест».

Алқисса, шер тарафи дигар рафт ва зан роҳи шаҳри худ пеш гирифт ва боқии умр дар фармонбардории шавҳари худ сипарӣ сохт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳикоятро бурро ва ифоданок хонед.*
2. *Мазмуни ҳикоятро нақл кунед.*
3. *Мақсади нависанда аз нақли ин ҳикоят чист?*
4. *Ҳикоятҳоро, ки дар он ҳайвонот мисли инсон суҳбат мекунанд, чӣ меноманд?*
5. *Чаро ҳикоятҳои тамсилӣ дар замони пешин бисёр волеҳӯранд?*

ТЕСТ

1. «Тӯғинома» асари кадом адиб аст?

А.	Низомӣ
Б.	Фаррухӣ
В.	Нахшабӣ

¹ Мутааччиб шуд – дар тааччуб шуд, ҳайрон шуд.

ИБНИ ЯМИНИ ФАРҶОМАДӢ

Амир Фахруддин Маҳмуд ибни Яминуддин, маъруф ва мутахаллис ба Ибни Ямин, соли 1286 дар деҳаи Фарҷомади Хуросонзамин дар оилаи шоир Амир Яминуддин, ки вази-фаи муставфӣ¹ вазири Хуросонро дар уҳда дошт, ба дунё омадааст. Ибни Ямин дар зодгоҳаш таҳсили илм карда, аз хурдсолӣ бо ташвиқи падар ба шеърғӯӣ пардохтааст:

Падар, ки раҳмати ҳақ бар равони покаш бод,

Зи ман дарег намедошт панди пирона.

Пас аз вафот кардани падараш (1322) Ибни Ямин маҷбур мешавад барои эҳтиёҷоти моддӣ ба хизмати Хоча Алоуддин дарояд. Соли 1337 зодгоҳашро тарк карда ба шаҳри Гургон меравад ва дар дарбори ҳокими он ҷо – Тағой Темурхон кор мекунад. Соли 1341 ба зодгоҳаш баргашта, дар муборизаҳои Сарбадорон ба муқобили муғулон иштирок мекунад. Дар яке аз чанғҳо асир меафтад ва ўро ба Ҳирот бурда кор мефармоянд. Баъди халосӣ аз асорат ба зодгоҳаш баргашта, охириҳои умрашро дар ғўшанишинӣ мегузаронад.

Ибни Ямин соли 1368 дар зодгоҳаш вафот кардааст. Мероси адабии Ибни Ямин аз рӯи девонҳо ва куллиёташ 13000 байтро ташкил дода, аз қитъа, қасида, ғазал, рубоӣ, тарҷеъбанд ва маснавӣ иборат мебошад.

Мазмуну мундариҷаи ашъорашро танқиди нобаробариҳои иҷтимоӣ, ҷабру ситами золимон, тарғиби ғояҳои инсондӯстӣ, хайру саховат ва ташвиқи илму маърифат ташкил медиҳанд. Меъри ҳақиқии бузургии инсонро шоир чунин ифода мекунад:

БУЗУРГӢ ДАР ЧИСТ?

Набувад меҳтарӣ² ба рӯзу ба шаб

Бодаи хушгӯвор нӯшидан,

Ё таоми лазизро хӯрдан,

Ё либос латиф³ пӯшидан.

¹ **Муставфӣ** – сармуҳосиб, сардафтардор.

² **Меҳтарӣ** – бузургӣ.

³ **Латиф** – покиза.

Ё бад-он кас, ки зердаст бувад
Ҳар замон бесабаб хурӯшидан.
Ман бигӯям, ки меҳтарӣ чӣ бувад,
Гар бихоҳӣ зи ман ниюшидан¹?
Ҳамагонро зи ғам раҳонидан,
Дар раоёти халқ² кӯшидан!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Шарҳи ҳоли Ибни Яминро нақл кунед.
2. Шеърро бурро ва ифоданок хонда мазмунашро ҳикоя кунед.
3. Қитъаро аз ёд кунед.

ДҶУСТЕ БА ДАСТ ОР

Ду дӯст бо ҳам агар якдиланд дар ҳама ҳол,
Ҳазор таънаи душман ба ними чав нахаранд.
В-ар иттифоқ намоянду азми ҷазм кунанд,
Сазад, ки пардаи афлокиён зи ҳам бидаранд.
Мисоли ин бинамоям туро зи муҳраи нард,
Ягон-ягон ба сӯи хона роҳ менабаранд.
Вале ду муҳра чу ҳампушти якдигар гарданд,
Дигар тапончаи душман ба ҳеч рӯ нах (в) аранд.
Бикӯш, Ибни Ямин, дӯсте ба даст овар,
Ки душманон сӯйи як тан ба сад кажӣ нигаранд.

ПАНДНОМА (порча аз манзума)

Нахуст он ки то рӯзу шабро мадор
Бувад аз ҳаводис³, шигифтӣ мадор.
Дигар он ки зинда мадон хешро,
Чу марҳам наёбӣ дили хешро.
Дигар он ки ҳақ гӯйӣ бо ҳар касе,
В-агарчи ба талхӣ гирояд⁴ басы.

¹ Ниюшидан – шунидан.

² Раоёти халқ – дар нигоҳ доштани халқ.

³ Ҳаводис – ҳодисаҳо.

⁴ Гирояд – қабул кунад.

Дигар он ки риндони кехтарнавоз¹
 Бех аз порсоёни² бо кибру ноз,
 Дигар он ки гар кехтаре мех³ шавад,
 Зи ҳамтои худ⁴ дар ҳунар бех шавад.
 Дигар он ки мағруртар⁵ он кас аст,
 Ки дод аз пайи нася нақде зи даст.
 Дигар он ки гар мард доно бувад
 Ба майдони дониш тавоно бувад.
 Дигар гар нахоҳӣ ту, эй номчӯй,
 Ки бад гӯядат кас, бади кас мағӯй.
 Дигар он ки саргашта монӣ ҳаме,
 Ки нокардари карда донӣ ҳаме.
 Дигар он ки чун пардаи кас дарӣ,
 Кунад бо ту гетӣ⁶ ҳамон доварӣ.
 Дигар он ки бе бим⁷ бошад касе,
 Ки озори мардум начӯяд басы.
 Дигар он ки қадри бузургон бидон,
 Сухан пеши эшон ба андоза рон...
 Кунун, эй хирадманди бисёрхуш,
 Суханҳои ҳикмат расидат ба гӯш.
 Гарат ҳаст шоистаю дилпазир,
 Аз ин достон як ба як ёд гир.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Шеърӣ «Дӯсте ба даст ор»-ро ифоданок хонед.
2. Мазмуни ҳар байтро дар алоҳидагӣ шарҳ диҳед.
3. Қувваи дӯстӣ дар чист?
4. Пораи манзумаро бурро хонед ва ҳар байтро маънидод кунед.

¹ **Кехтар** – кӯчак, хурд, бечора, риндони кехтарнавоз – озодандешони бечоранавоз.

² **Порсоён** – диндорон, порсоёни бо кибру ноз – диндорони боғуруру ноз-парвард.

³ **Мех** – бузург.

⁴ **Ҳамтои худ** – монанди худ.

⁵ **Мағрур** – худписанд.

⁶ **Гетӣ**–дунё.

⁷ **Бим** – тарс.

*Баъд аз вафот турбати мо дар замин маҷӯй,
Дар синаҳои мардуми ориф мазори мо.*

(Ҳофиз)

ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ

Агар Абулқосим Фирдавсӣ бо шоҳасари безаволи худ «Шоҳнома» умри ҷовидона ёфта бошад, Ҳофиз Шерозиро ғазалҳои дилошӯб, ҷаззоб ва шӯрангезаш шуҳраи офоқ гардониданд.

Шамсуддин Муҳаммад Ҳофиз Шерозӣ соли 1321 дар шаҳри Шероз таваллуд ёфта, дар ҳамин ҷо соҳиби илму дониш гаштааст.

Ба қавли ҳудаш, Хоча Ҳофиз чил сол ба таҳсили илм машғул шудааст. Таҳсили дурудароз шояд аз он сабаб бошад, ки падараш хангоми тифл будани ӯ аз олам гузаштааст ва ӯ имконият пайдо накард, ки таҳсилро мунтазам давом диҳад.

Номи Ҳофиз ҳамчун эҷодгари ғазалҳои дилошӯб ханӯз дар замони зиндагии шоир машҳур гардида буд. Ғазалҳои Ҳофиз ба зудӣ вирди забони мардум мегаштанд ва дар базму шабнишиниҳо сароида мешуданд.

Зи шеъри Ҳофиз Шероз мехонанду мерақсанд,
Сиёҳчашмони кашмирию туркони самарқандӣ.

Ё ин ки:

Шаккаршикан шаванд ҳама тӯтиёни Ҳинд,
3-ин қанди порсӣ, ки ба Бангола меравад.

ё

Ғазал гуфтию дур суфтӣ, биёву хуш бихон, Ҳофиз,
Ки бар назми ту афсонад фалак иқди Сурайёро.

Ҳофиз ба ҳеч чой сафар накард. То охири умр дар Шероз монд ва соли 1389 дар Шероз чашм аз олам пӯшид.

Мавзӯҳои ашъори Ҳофизӣ Шерозӣ гуногун аст: тарафнамӣ ишқу муҳаббат, дӯстиву рафоқат, ростқавлию покгинатӣ, манзараҳои табиати дилангез, ғанимат донишмандии умр ва амсоли инҳо.

КИШТИНИШАСТАГОНЕМ

Дил меравад зи дастам, соҳибдилон, Худоро,
Дардо, ки рози пинҳон хоҳад шуд ошкоро,
Киштинишастагонем, эй боди шурта¹, бархез.
Бошад, ки боз бинем дидори ошноро.
Даҳрӯза меҳри гардун² афсона асту афсун³,
Некӣ ба чои ёрон фурсат шумор, ёро...
Эй соҳиби каромат, шукронаи саломат,
Рӯзе тафаккуде⁴ кун дарвешӣ бенаворо.
Осоиши ду гетӣ тафсири⁵ ин ду ҳарф аст:
Бо дӯстон – мурувват, бо душманон – мудоро.
Ҳангоми тангдастӣ дар айш кӯшу мастӣ,
К-ин кимиёи ҳастӣ Қорун⁶ кунад гадоро...
Хубони порсигӯ бахшандағони умранд,
Соқӣ, бидеҳ башорат риндони порсоро.
Ҳофиз ба худ напӯшид ин хирқаи⁷ майюлуд,
Эй шайхи покдоман, маъзур дор моро.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Тарҷумаи ҳоли Ҳофизӣ Шерозиро нақл кунед.*
2. *Ғазалро бурро ва ифоданок хонед.*
3. *Шарҳи калимаҳои номафҳумро аз зерлугат пайдо кунед.*
4. *Барои чӣ шоир ба боди шурта муроҷиат мекунад?*
5. *Миёни ифодаҳои «хирқаи майюлуд» ва «шайхи покдоман» чӣ нисбатест? Бо ёрии муаллим шарҳ диҳед.*
6. *Ғазалро аз ёд кунед.*

¹ **Боди шурта** – боди мурад, боди мувофиқ.

² **Гардун** – фалак.

³ **Афсун** – чашмбандӣ, фиреб.

⁴ **Тафаккуд** – меҳрубонӣ, пазирой, навозиш кардан.

⁵ **Тафсир** – маънидод, шарҳ.

⁶ **Қорун** – шахси афсонавӣ, ки хеле давлатманд будааст.

⁷ **Хирқа** – либоси дарвешон; либоси кӯҳна.

ПАЙҒОМИ ДҶҶСТ

Мархабо, эй пайки¹ муштокон, бидех пайғоми дҷҶст,
То кунад чон аз сари рағбат фидои номи дҷҶст.
Волаву шайдост доим, ҳамчу булбул дар қафас,
Тўтии табъам зи ишқи шаккару бодоми дҷҶст.
Зулфи ў дом асту холаш донаи он дому ман
Бар умеди донае афтодаам дар доми дҷҶст!
Сар зи мастї барнагирад то ба субҳи рўзи ҳашр²
Ҳар кї чун ман дар азал як чуръа хўрд аз чоми дҷҶст.
Бас нагўям шаммае аз шарҳи шавқи худ аз он-к
Дарди сар бошад намудан беш аз ин иброми³ дҷҶст.
Гар диҳад дастам, кашам дар дида, ҳамчун тўтиё,
Хоки роҳе, к-он мушарраф гардад аз иқдоми дҷҶст.
Майли ман – сўи висолу қасди ў – сўи фироқ,
Тарки номи худ гирифтам, то барояд коми дҷҶст.
Ҳофиз, андар дарди ў месўзу бедармон бисоз,
З-он ки дармоне надорад дарди беороми дҷҶст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ғазал дар кадом мавзў навизишта шудааст?*
2. *Шоир дҷҶстро чї гуна тасвир намудааст?*
3. *Дар баёни сифату хилқати дҷҶст кадом калима ва ифодаҳо истифода шудаанд?*
4. *Шеърро ифоданок хонед ва чор байти аввалро аз ёд кунед.*

ЗИ ДАСТИ КЎТАҲИ ХУД ЗЕРИ БОРАМ

Зи дасти кўтаҳи худ зери борам,
Ки аз болобаландон⁴ шармсорам.
Магар занчири мўе гирадам даст
В-агарна сар ба шайдой⁵ барорам.
Зи чашми ман бипурс авзои гардун,

¹ **Пайк** – косид, мухбир, хабар, паём.

² **Ҳашр** – қиёмат.

³ **Ибром** – исрор, истодагарї.

⁴ **Болобаландон** – дилбарон.

⁵ **Шайдой** – ошуфтагї, девонагї.

Ки шаб то рӯз ахтар¹ мешуморам
Ман аз бозуи худ дорам бaсе шукр,
Ки зӯри мардумозорӣ надорам.
Агар гуфтам дуои майфурӯшон,
Чи бошад, ҳаққи неъмат мегузорам.
Ту аз хокам нахоҳӣ баргирифтани,
Ба чои ашк агар гавҳар биборам.
Саре дорам чу Ҳофиз маст, лекин
Ба лутфи он сари умедворам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳазалро бурро ва ифоданок хонед.*
2. *Дасткӯтаҳӣ чӣ маънӣ дорад?*
3. *Шоир аз чӣ ва аз кӣ шукру сипосгузорӣ мекунад? Чаро?*
4. *Ҳазалро хонда онро байт ба байт маънидод кунед.*
5. *Ҳазалро аз ёд кунед.*

ДОНӢ, КИ ЧИСТ ДАВЛАТ?

Донӣ, ки чист давлат? – Дидори ёр дидан,
Дар кӯйи ӯ гадоӣ бар хусравӣ расидан.
Аз чон тамаъ буридан осон бувад, валекин
Аз дӯстони чонӣ мушкил тавон буридан.
Хоҳам шудан ба бӯстон чун ғунча бо дили танг
В-он чо ба неқномӣ пирохане даридан.
Гаҳ чун насим бо гул рози нуҳуфта² гуфтан,
Гаҳ сирри ишқбозӣ аз булбулон шунидан...
Фурсат шумор суҳбат, к-аз ин дуруха манзил,
Чун бигзарем, дигар натвон ба ҳам расидан.
Гӯйӣ бирафт Ҳофиз аз ёди шоҳ Яҳё,
Ё раб, ба ёдаш овар дарвеш парваридан³!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳазалро ифоданок хонед.*
2. *Ба фикри шоир давлат чист?*

¹ Ахтар – ситора.

² Нуҳуфта – пинҳон, пӯшида.

³ Дарвеш парваридан – ба бечорагон мададгор будан.

3. *Шоир дар бораи дӯстони ҷонӣ чӣ андеша дорад?*
4. *Ҷазалро аз ёд кунед.*

ҶАМ МАХӢР

Юсуфи гумгашта боз ояд ба Канъон, ғам махӢр,
Кулбаи эҳзон¹ шавад рӯзе гулистон, ғам махӢр!
Эй дили ғамдида, ҳолат беҳ шавад, дил бад макун
В-ин сари шӯрида боз ояд ба сомон², ғам махӢр!
Гар баҳори умр бошад, боз бар тарфи чаман
Чатри гул дар сар кашӣ, эй мурғи хушхон, ғам махӢр!
Даври гардун гар ду рӯзе бар муроди мо нарафт,
Доиман яксон намонад ҳоли даврон, ғам махӢр!
Ҳон, машав навмед, чун вокиф най аз сирри ғайб³,
Бошад андар парда бозиҳои пинҳон, ғам махӢр!
Гарчи манзил бас хатарнок асту мақсад бас баид⁴,
Ҳеч роҳе нест, к-онро нест поён, ғам махӢр!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҷазалро ифоданок хонед.*
2. *Шоир касро ба чӣ умедвор мекунад? Сари ҳар байт мулоҳиза кунед. Аз чӣ набояд ғам хӯрд?*
3. *Андешаи «рӯҳафтада нашудан»-ро вобаста ба абёти ҷудогонаи ғазал шарҳ диҳед.*
4. *Ҷазалро аз ёд кунед.*

ХУШ НАБОШАД

Гул бе руҳи ёр хуш набошад,
Бе бода баҳор хуш набошад.
Тарфи⁵ чаману тавофи⁶ бӯстон
Бе лолаузор хуш набошад.
Рақсидани сарву ҳолати гул

¹ Эҳзон – хузн, ғам, андӯх.

² Сомон – тартиб, саранҷомӣ.

³ Сирри ғайб – ҳар чизи нопаёдо ва пинҳон, сирри илоҳӣ.

⁴ Баид – дур, нопадид.

⁵ Тарф – гӯшаю канор.

⁶ Тавоф – гардидан гирди чизе.

Бе савти ҳазор хуш набошад...
Ҳар нақш, ки дасти ақл бандад,
Чуз нақши нигор¹ хуш набошад.
Чон нақди муҳаққар² аст, Ҳофиз,
Аз баҳри нисор хуш набошад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳазалро бурро қироат кунед.*
2. *Шеърро аз ёд кунед.*

ЁД БОД

Рӯзи васли дӯстдорон ёд бод,
Ёд бод он рӯзгорон, ёд бод!
Ин замон бар кас вафодорӣ намонд,
Он вафодорону ёрон ёд бод!
Комам аз талхии ғам чун захр гашт,
Бонги нӯши бодахорон ёд бод!
Гарчи ёрон фориғанд аз ёди ман,
Аз ман эшонро ҳазорон ёд бод!
Мубтало гаштам дар ин банду бало,
Кӯшиши он ҳақгузoron ёд бод!
Гарчи сад рӯд аст дар чашмам мудом,
Зиндарӯди боғкорон ёд бод!
Рози Ҳофиз баъд аз ин ногуфта монд,
Эй дарего, роздорон ёд бод!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шеърро ифоданок хонед.*
2. *Азгазалкалимаҳои «дӯстдорон», «вафодорон», «ҳақгузoron», «боғкорон» ва «роздорон»-ро бо ёри муаллим шарҳ диҳед ва онҳо ба маънии байтҳо чӣ тобише додаанд, фаҳмонед.*
3. *Шоир аз чӣ афсӯс меҳӯрад ва киҳоро ёдовар мешавад?*
4. *Ҳазалро аз ёд кунед.*

¹ **Нақши нигор** – тасвири маҳбуба, сурати дилбар.

² **Нақди муҳаққар** – ҳақир, камарзиш, ночиз, хурд.

Адиб Собирӣ Тирмизӣ дар таърихи фарҳанги қадим ва маҳфили аҳли адаб ва дар авроқи кутуби адабӣ мақоми пешвоӣ дорад.

Саид Нафисӣ

АДИБ СОБИРИ ТИРМИЗӢ

Шихобиддин Адиб Собирӣ Тирмизӣ соли 1078 дар шаҳри Тирмиз таваллуд ёфтааст. Давраи наврасӣ ва камолоти ӯ дар Тирмиз гузаштааст. Ӯ аз илмҳои замони худ дар Бухоро ва мадрасаи “Низомия”-и Хирот ба хубӣ баҳравар гардидааст. Адиб Собир ба дарбори Султон Санҷар – ба шаҳри Марв даъват мешавад. Пас аз чанд сол ҳамчун сафир ба дарбори Отсиз – султони Хоразмшоҳ фиристонида мешавад. Бо фармони Отсиз ӯ соли 1147 дар Амударё фарқ карда мешавад.

Аз осори шоир пораҳои манзури хонанда мегардад.

ХУШО ВАҚТО, КИ ВАҚТИ НАВБАҲОР АСТ

Хушо вақто, ки вақти навбаҳор аст,
Мусоид рӯзу зебо рӯзгор аст.
Замин чун луъбати шамшодзулф аст,
Чаҳон чун кӯдаки анбаръузор аст.
Миёни боғ пурмушку абир аст,
Карони¹ роғ пурнақшу нигор аст.
Қарор акнун ба саҳни бӯстон дор,
Ки саҳни бӯстон дорулқарор аст.
Канори боғ пур дур асту гавҳар,
Канори ӯ магар дарёканор аст.
Бигиряд абри наврӯзӣ ҳаме зор,
Ки шохи зардгул бемору зор аст.
Замоне андалеб² аз вай чудо нест,
Магар наздики ӯ бемордор аст.
Агар булбул шудааст аз ишқи гул маст,
Чаро чашмони наргис пурхумор аст?
Дар ин фасле, ки мурда зинда гардад,
Чаро шохи бунафша сӯгвор аст?
Магар гулро арӯсе кард Наврӯз,

¹ Карон – канор

² Андалеб – булбул

Ки абраш ҳар замон гавҳарнисор аст?
Баҳор аст ин, надонам, ё биҳишт аст?
Биҳишт аст ин, надонам, ё баҳор аст?...
Дарахти арғувон гар нест оташ,
Чаро шохаш ҳамеша пуршарор¹ аст?

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шоир табиатро дар фасли баҳор чӣ тавр тасвир кардааст?*
2. *Дар фасли баҳор кадом ҳодисаҳои табиӣ ба амал меоянд?*
3. *Ташибеҳҳои шоирро ба муқоиса гирифта, ба маҳорати ӯ баҳо бидиҳед.*
4. *Шеърро аз ёд намуда, дар чашни Наврӯзи Тоҷикистон баромад кунед.*

САБЗАҲО ЧУН НАҚШИ ДЕБО² ДИЛБАРИ ЗЕБО ШУДАНД

Сабзаҳо чун нақши дебо дилбари зебо шуданд,
Абр дебобоф шуд, то сабзаҳо дебо шуданд.
Қатраи борон ба ашки дилбарон монанда шуд,
Роғҳо³ чун рӯйи дилдорон аз он зебо шуданд.
То гул андар боғҳо чун рӯйи маъшукон шукуфт,
Розҳои ошиқон аз булбулон пайдо шуданд.
Дар баҳорон аз дили гил то гули раъно дамид,
Дилбарон аз рӯйи чун гул ҳамчу гул раъно шуданд.
Абри Наврӯз аз гиристан дидаи Вомиқ шудааст,
То гулу лола ба ранги орази Узро⁴ шуданд.
То чунин Наврӯзро, к-ин боғу саҳро ёфтанд,
Ҷону дил чӯёйи боғу ошиқи саҳро шуданд.
Табъро савдои боғу бӯстон мастӣ диҳад,
Қумриву булбул ҳамона маст аз ин савдо шуданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Чаро шоир сабзаро ба нақши дебо шабоҳат додааст?*
2. *Шоир кадом унсурҳои табиатро ба инсон монанд кардааст?*
3. *Оё шумо ҳангоми баҳор ба ягон зӯшаи табиати Ватанамон рафтаед? Мушоҳидаҳои худро нависед.*

¹ **Пуршарор** – пуроташ

² **Нақши дебо** – чомаи зардӯзӣ, перохани гулдӯзӣ

³ **Роғ** – домани кӯҳ, марғзор

⁴ **Вомику Узро** – номи образҳои асосии достони ишқии Унсурӣ

РҶЗГОРИ НАВБАҲОР ОЯД ҲАМЕ

Рӯзгори навбаҳор ояд ҳаме,
Ғамкашонро ғамгусор ояд ҳаме.
Боғ пургул гашту ҳар соат зи абр,
Бар сари гулҳо нисор ояд ҳаме.
Аз насими мушкбору бӯйи гул,
Мушк пеши дида хор ояд ҳаме.
Ҳар кучо чашм афканам бар кӯҳу дашт,
Пеши чашмам лолазор ояд ҳаме.
Он гули сурӣ зи баҳри рӯйи дӯст,
Ошиқонро ёдгор ояд ҳаме.
Лаҳни булбул нимшаб дар гӯши ман,
Чун навои зеру зор ояд ҳаме.

ГУЛҲОИ БҶСТОН ЧУ РУҲИ ДҶСТОНИ МОСТ

Гулҳои бӯстон чу руҳи дӯстони мост,
Пас бӯстони мо зи руҳи дӯстон хуш аст.
Ҳам абр дурфишон шуду ҳам боғ гулфишон,
Ин гулфишон зи суҳбати он дурфишон хуш аст.
Булбул ҳикояти гулу мул хуш кунад ҳаме,
Ҷро зи баҳри ин ду ҳикоят забон хуш аст.
Хуш дор дил ба ишрату шодӣ, ки дар ҷаҳон,
То мо хушему ишрати мо хуш, ҷаҳон хуш аст.

ҲЕҶ ШАРАФ ЧУН ШАРАФИ ИЛМ НЕСТ

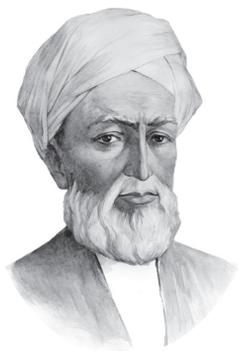
Ҳеҷ шараф чун шарафи илм нест,
Бадрақай¹ илм беҳ аз ҳилм² нест.
Гарчи басе беҳ бувад аз нест ҳаст,
Нест беҳ он кас, ки дар ӯ илм нест.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шеърҳои дар васфи баҳор эҷоднамудаи шоирро ба ҳамдигар муқоиса кунед.*
2. *Чаро шоир хушбахтии инсонро дар шунидани овози булбулу тамошои гулу мушоҳидаи табиат медонад?*
3. *Шоир шарафу ҳамсафару роҳбалади шахсро дар чӣ мебинад?*
4. *Рубоии охириро аз ёд кунед.*

¹ Бадрақа – ҳамсафар, роҳнамо

² Ҳилм – ҳалим, нарм

АБДУРРАҲМОНИ ЧОМӢ

Абдурраҳмони Чомӣ аз бузургтарин адибону андешамандони форс-тоҷик буда, соли 1414 дар деҳаи Харчурди Чоми Хуросон таваллуд ёфтааст. Падараш яке аз олимони номдори Исфакон буд, ки баъдан ба шаҳри Ҳирот кӯчида меояд. Чомӣ аввал дар назди падар таълим мегирад. Баъд аз он таҳсилро дар мадрасаҳои Ҳироту Самарқанд давом медиҳад. Чомӣ бештар ба фанҳои забону адабиёт, таърих ва фалсафаи Шарқ шугл ва шавқи беандоза дошт. Чомӣ беш аз чил асар таълиф намудааст. Шухрати Чомӣ хангоми дар қайди ҳаёт буданаш дар Хуросону Вароруд паҳн гардида буд ва аҳли адабу фарҳанги он замон нисбати ӯ эҳтироми беандоза доштанд.

Машҳуртарин асарҳои Чомӣ “Ҳафт авранг,” “Баҳористон” ва девони газалиёти ӯ мебошанд. Ғайр аз ин, Чомӣ дар бораи забон, назарияи адабиёт, мусиқӣ ва дигар соҳаҳои илму фан як қатор асарҳои муҳим таълиф намудааст, ки дар ҳазинаи фарҳангии мардуми мо саҳми босазое дорад. Соли 2014 600-солагии ин адиби мумтоз бошукӯҳ чашн гирифта шуд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёр муассисаҳои фарҳангӣ, таълимӣ ва хиёбонҳову гулгаштҳо ба номи ин суҳанвари бузург гузошта шудааст.

Абдурраҳмони Чомӣ дар соли 1492 дар шаҳри Ҳирот вафот кардааст.

БАҲОРИСТОН

“Баҳористон” яке аз асарҳои машҳуртарини насри адабиёти классикии тоҷик аст. Ҷомӣ ин асарро дар пайрави “Гулистон”- и Саъдӣ навиштааст. Ҷомӣ дар ин асар андешаҳои пандомези хешро аз таҷрибаи рӯзгор дар боби зиндагӣ, ахлоку одоби ҳамидаи инсон, дӯстиву рафоқат, муносибат, кадрӣ қимати ҳунар ва ҳунаромӯзӣ, меҳру муҳаббат нисбат ба китобхонӣ ва моҳияти он, ҳурмату эҳтироми аҳли меҳнат ва кӯмаку ёрӣ ба муҳтоҷону дармондагон ва амсоли он баён намудааст.

Абдурраҳмони Ҷомӣ дар оғози асари “Баҳористон” шавқу завқи хонандаро нисбати ин асар бедор менамояд.

Ҷунонҷӣ:

Гузаре кун ба ин “Баҳористон”,
То бубинӣ дар ӯ гулистонҳо.
Дар латофат ба ҳар гулистоне,
Раста гулҳо, дамида райҳонҳо.

Асари “Баҳористон” аз ҳашт боб иборат аст.

МҶУРИ БОҲИММАТ

Мӯреро диданд, ба зӯрмандӣ камар баста ва малахеро даҳ баробари худ бардошта. Ба тааҷҷуб гуфтанд:

– Ин мӯрро бинед, ки ба ин нотавонӣ бореро ба ин гаронӣ чун мекашад?!

Мӯр чун ин сухан бишунид, бихандиду гуфт:

– Мардон борро бо нуруи ҳиммату бозуи ҳамият кашанд, на ба қуввати тану заҳмати бадан.

Боре, ки осмону замин кашид аз он,

Мушкил тавон ба ёварию ҷисму ҷон кашид.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Тарҷумаи ҳоли Абдурраҳмони Ҷомиро нақл кунед.*
2. *Аз чӣ сабаб Абдурраҳмони Ҷомӣ ҳангоми дар қайди ҳаёт буданиаш машҳур гардид?*
3. *Асарҳои Ҷомиро номбар кунед.*

4. Чомӣ “Баҳористон”-ро дар пайравиши кадом асари машҳур навиштааст?
5. Чор сатри дар бораи асараи навиштаи адибро аз ёд кунед.
6. Дар ҳикояи “Мӯри боҳиммат” кадом хислатҳои инсон зикр ёфтааст?

НОБИНО ВА МАРДИ АБЛАҲ

Нобиное дар шаби торик чароғе дар даст ва сабӯ¹е бар дӯш² дар роҳе мерафт. Фузул³е ба ӯ расиду гуфт:

– Эй нодон, рӯзу шаб пеши ту яксон аст ва равшанию торикӣ дар чашми ту баробар. Ин чароғро фоида чист?

Нобино бихандид, ки:

– Ин чароғ на аз баҳри худ аст, аз барои чун ту кӯрдилони беҳирад аст, то ба ман паҳлу назананду сабӯйи маро нашикананд.

ҚИТЪА

Ҳоли нодонро зи нодон беҳ намедонад касе,
 Гарчи дар дониш фузун аз Буалӣ Сино бувад.
 Таъни нобино мазан, эй дам зи биноӣ зада,
 З – он ки нобино ба кори хештан бино бувад.

ИСКАНДАР ВА ҲАКИМ

Искандари Румӣ дар овони⁴ чаҳонгардӣ бо ҳилаи тамом қалъаеро бикшод⁵ ва ба вайрон кардани он фармон дод.

Гуфтанд:

“Дар он ҷо ҳақимест доно ва бар ҳалли мушкилот тавоно”.

¹ Сабӯ – кӯза

² Дӯш – китф

³ Фузул – пургӯ, ҳарзагӯй

⁴ Овон – ҳангоми, вақти

⁵ Бикшод – яъне забт кард

Искандар вайро талаб карда оваронду дид, ки шаклу шамоилаш аз қабули табъ дур ва манфур¹. Табъаш хира шуд ва гуфт:

– “Ин чӣ сурати ғариб асту чӣ ҳайкали муҳиб!”

Ҳақим аз шунидани ин сухан оташин шуд ва бо ин оташинӣ хандон - хандон ҷавоб дод:

Таъна бар ман мазан ба сурати зишт²,
Эй тихӣ³ аз фазилату инсоф!
Тан бувад чун ғилофу ҷон – шамшер,
Қор шамшер мекунад, на ғилоф!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Чаро шахси нобино дар шаб чароғ гирифта мерафт?*
2. *Шахси беадабе ба ӯ чӣ савол дод?*
3. *Ба одамони шалу қару нобино шумо чӣ гуна муносибат мекунад?*
4. *Шеърӣ устод Рӯдакиро ба ёд оред ва ба мазмуни ин ҳикоя муқоиса кунед:*

Ғар бар сари нафси худ амири, мардӣ,
Бар кӯру қар ар нукта нагирӣ, мардӣ.
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Ғар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.

5. *Искандар кӣ буд ва бо ҳақим чӣ гуна назар кард?*
6. *Оё хирадманду оқил будани инсонро аз зоҳири шахс муайян кардан мумкин аст?*

ҶАВОНМАРДӢ

Шабе дар масҷиди ҷомеи Миср оташ афтоду бисӯхт. Мусалмононро таваҳҳум⁴ он шуд, ки онро насоро⁵ кардаанд. Ба муқофоти он оташ дар хонаҳои эшон андох-

¹ **Манфур** – нафратовар

² **Зишт** – бад

³ **Тихӣ** – холӣ

⁴ **Таваҳҳум** – гумон, шубҳа

⁵ **Насоро** – насронӣён, пайравони дини Исо

танду бисӯхтанд. Султони Миср чамоатеро, ки оташ дар хонаҳои эшон андохта буданд, бигирифтун дар як ҷо ҷамъ кард ва бифармуд, то ба адади эшон¹ руқбаҳо навиштанд: дар баъзе куштану дар баъзе даст буридану дар баъзе тозиёна задан. Ва он руқбаҳо бар эшон афшонданд. Ба ҳар кас ҳар руқбае, ки афтод, ба мазмуни он муомала карданд. Як руқба², ки мазмуни он ба куштан буд, бар касе афтод. Гуфт:

– Аз куштан боке надорам, аммо модаре дораму ҷуз ман касе надорад.

Дар паҳлуи вай дигаре буд, ки дар руқбаи вай тозиёна задан буд. Вай руқбаи худро ба он кас доду руқбаи вайро гирифтун гуфт:

– Ман модар надорам.

Инро ба ҷойи *ӯ* бикӯшанд ва онро ба ҷойи ин тозиёна заданд:

Ба симу зар ҷавонмардӣ тавон кард,
Хуш он кас к – *ӯ* ҷавонмардӣ ба ҷон кард.
Ба ҷон чун эҳтиёҷи ёр бишнохт,
Ҳаёти худ фидои ҷони *ӯ* сохт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар Миср чӣ воқеа рух дод ва аз киҳо гумонбар шуданд?
2. Султони Миср чӣ ҳукм кард?
3. Муносибати ҷавонмардиш ду ҷавонро нақл кунед.
4. Шумо ба ҷойи ин ҷавонон мешудед, чӣ кор мекардед?
5. Ба симу зар ҷавонмардӣ кардан осон аст ва ё ба ҷон?
6. Ҳикояро аз ёд кунед.

ДАР БОБИ ҲУНАР

Дар ҳунар кӯш, ки зар чизе нест,
Ганҷи зар пеши ҳунар чизе нест.
Чун кунӣ дар ҳунаромӯзӣ рӯй,

¹ Эшон – онҳо, онон

² Руқба – навишта, қоғазе, ки дар он ҳукми ҷазо навишта шудааст.

Аввал аз хони адаб рӯзӣ чӯй.
Чӯй адибе ба кироат комил,
Лафзаш аз ҳусни адо роҳати дил.
Ҳар сабақро, ки ниҳӣ пеши назар,
То надонӣ, зи сари он магузар.
Умр кам, фазлу адаб бисёр аст,
Касби он кун, ки туро ночор аст.

ДАР БОБИ ДОНИШ

Бикун коре, ки суде дорад, охир,
Ба сар борони чуде¹ дорад, охир.
Нахуст аз касби дониш баҳравар шав,
Зи чаҳлободи нодонӣ бадар шав.
Бувад маълуми ҳар озоду банда,
Ки нодон мурдаву доност зинда.
Валекин по ба дониш неҳ дар ин роҳ,
Ки илм омад фаровон, умр кӯтоҳ.
Наёбад ҳеч кас умри дубора,
Ба илме рав, к - азонат нест чора.
Чу касби илм кардӣ, дар амал кӯш,
Ки илми беамал захрест бенӯш.

ПАРҲЕЗ АЗ ОДАМОНИ ПАСТТИНАТ

Ба дандон раҳна² дар фӯлод кардан,
Ба нохун роҳ дар хоро буридан.
Фуру рафтани ба оташдон нагунсор,
Ба пилки дида оташпора чидан.
Ба фарқи сар ниҳодан сад шутур бор,
Зи Машриқ қониби Мағриб давидан,
Басе бар Қомӣ осонтар намояд,
Ки бори миннати дунон³ кашидан.

¹ **Чуд, суд** – манфиат, фоида

² **Раҳна** – сӯроҳ, равзана

³ **Дунон** – одами паст, сифла, нокас

ДУ РУКНИ ЧАВОНМАРДӢ

ЧавонмардӢ ду чиз аст, эй чавонмард,
Ба сӯям гӯш кун, то гӯямат рост.
Яке он, к - з рафиқон даргузорӣ¹,
Агар ҳар лаҳза бинӣ сад каму кост.
Дуюм он, к - аз ту н - ояд ҳеч гоҳе,
Чунон коре, ки бояд узрашон хост.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Адиб ҳунаро беҳтар медонад ё зарро?*
2. *Омӯхтани ҳунар ба инсон чӣ манфиат меорад?*
3. *Шоир дар интихоби устод чӣ тавсия медиҳад?*
4. *Умри инсон оё ба омӯхтани ҳамаи илмҳо кифоят мекунад?
Бинобар ин, дар навбати аввал кадом илмҳоро аз бар қардан
лозим аст?*
5. *Шоир иҷрои кадом қорҳои вазнинро аз миннати нокасу ода-
мони паст авлотар медонад?*
6. *Адиб кадом хислатҳои ҳамидаи инсонро нишони чавонмардӣ
мешуморад?*

НАСИҲАТ БА ФАРЗАНД

Шунав панду дониш ба он ёр кун,
Чу донистӣ, он гаҳ ба он кор кун.
Зи гӯш ар наҷфтад ба дил нури ҳуш,
Чи сӯрохи гӯшу чи сӯрохи муш.
Ба дониш, ки бо он қуниш ёр нест,
Ба ҷуз нохирадмандро кор нест.
Чу бояд бузургит пиронасар,
Ба чашми бузургӣ ба пирон нигар.
Ҳама кун ба пирони бекас касӣ,
К - аз ин шева донам ба пирӣ расӣ.
Ба хурдон ба чашми ҳақорат мабин,
Басо хурди садри бузургинишин.

¹ Даргузоштан – бахшидан

Бувад қимати гавҳар аз обу ранг,
Чӣ ғам з - он ки хурд аст нисбат ба санг?!
Насиҳатгарӣ бар дили дӯстон,
Бувад чун дами субҳ бар бӯстон.
Ба боғ ар набошад сабо баҳрадеҳ,
Зи дил ғунчаро кай кушояд гирех?
Ба дарвешӣ муҳтоҷ бахшиш намоӣ,
Фурӯбаста кораш ба бахшиш кушой.
Бувад ӯ чу лабташна кишту ту меғ,
Чаро дорӣ аз кишт борон дарег?
Зи нодон, ки асрордони сухан,
Набошад, бигардон инони сухан.
Тавозӯъ кун онро, ки донишвар аст,
Ба дониш зи ту қадри ӯ бартар аст.
Бувад дониш об, ӯ замини баланд,
Зи оби равон кай шавад баҳраманд?!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шоир дар хусуси бодикқатӣ ва хотираи қавӣ доштани хонанда чӣ маслиҳат медиҳад?*
2. *Адиб дар бобати ҳурмату эҳтироми пирону дармондагон чӣ ақида дорад?*
3. *Ба кӯдаконе, ки аз Шумо хурданд, чӣ гуна муомила кардан лозим?*
4. *Чомӣ ба дарवेशону муҳтоҷон ва дармондагон ёрӣ расондану бахшиши карданро бо кадом калимаҳо ифода намудааст?*
5. *Шоир арзиши баланд доштани донишмандонро дар кадом сатрҳо тасвир кардааст?*

ЗАЙНИДДИН МАҲМУДИ ВОСИФӢ

Шоир, нависанда, котиб ва таърихнигори тоҷик Зайниддин Маҳмуд ибни Абдучалил соли 1485 дар Ҳирот таваллуд ёфта, байни солҳои 1551 - 1556 дар Тошканд вафот кардааст. Восифӣ қобилияти хуб ва зеҳни тез дошта, илмҳои замонашро дар хурдсолӣ аз худ кардааст.

Дар синни 12-13-солагиаш шеър навишта, муаммо мекушодааст. Амир Муҳаммад ном ҳамзамонаш дар бораи Восифӣ ба тарзи зерин нақл мекунад (мазмунан):

"Восифӣ дар чанд қор ягонаи замон ва бемонанд аст: якум, ӯ қувваи сарпанҷае дорад, ки дар Ҳурӯсон ҳеҷ забардасте бар вай зафар наёфта ва панҷаи ӯро натофта; дувум, қувваи рафтор ва равандагии¹ ӯ ба дараҷаест, ки аз Машҳад то Ҳирот, ки 65 фарсанг буда, роҳест дар камоли сахтӣ ва дуруштӣ, дар ду рӯз (пиёда) тай кардааст; севум, шиновар (оббозе) аст, ки як бор дар Боғи Зоғон Фаридун Ҳусайнмирзо фармуд, то ду дасти ӯро ба ду пояш баста дар ҳавз андохтанд. Ӯ дар ин ҳол аз вақти намози пешин то намози аср дар он ҳавз оббозӣ кард; чорум, ӯ ҳофизи хушовозу хушхон аст, ки ҳеҷ ҳофиз баробари ӯ хонда наметавонад; панҷум, ӯ дар ваъз (нотикӣ) шогирди Мавлоно Ҳусайн Воиз аст. Мавлоно дар ҳаққи ӯ гуфтаанд, ки «миёни ману ӯ ҳамин қадар фарқ ҳаст, ки ман хушовоз нестам ва ӯ овози хуш дорад»; шашум, чунон муқаллидест², ки ҳаракати ҳар касро айнан иҷро мекунад; ҳафтум, дар муаммошикофӣ ба мартабаест, ки ҳар муаммор³, ки бошад, ном ноғуфта мекушояд; нуҳум, тезнавис аст, ки дар як рӯз «Қофия», «Шофия» ва «Шамсия»-ро чунон менависад, ки асло дар онҳо хатое роҳ намеёбад; даҳум, дар сабр қардан дар шиддати гуруснагӣ ба ҳаддест, ки дар рӯз рӯзаи гузаро (шабу рӯз чизе нахӯрда) доштан метавонад; ёздаҳум, дар бадеҳа, шеърғӯӣ ба дараҷаест, ки агар

¹ **Раванда** – нағз роҳгарданда, тезрав

² **Муқаллид** – тақлидкунанда

³ **Муаммо** – сухани сарбаста

касе фармояд, ягон қасидаи панҷоҳ, шастбайтии устодонро дар як шаб ҷавоб мегӯяд».

Ҳаёти минбаъдаи шоир ва нависандаи закитабъ дар Бухоро, Самарқанд ва Тошканд мегузарад.

«Бадоеъ-ул-вақоеъ» куллиёт ё маҷмӯи осори ҳам настрию ҳам назмии ӯст. Ин асар таълифоти бадеӣ, таърихӣ ва географӣ аст. «Бадоеъ-ул-вақоеъ» ҳамчун асари ёддошти низ эътироф шудааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Дар бораи шарҳи ҳоли Восифӣ маълумот диҳед.*
2. *Восифӣ чӣ гуна фазилатҳоро доро будааст?*
3. *Асари ёддошти ӯ чӣ ном дорад ва он дар бораи чист?*

ҲИКОЯТҲО АЗ «БАДОЕЪ-УЛ-ВАҚОЕЪ»

ВОХҶҶҶҶҶ БО НАВОЙ ВА ЗИЁРАТИ ЧОМӢ

Шайх Баҳлул мегуфтанд, ки Мавлоно Наҳвӣ Ҷиротӣ, ки аз шоирони машҳури Хуросон буд, мардуми Нимрӯз, яъне Сиистон ва обу ҳавои онро ҳаҷв карда буд ва баъзе абёти он қасидаи ҳаҷвия ин аст:

Саргаштатар зи ахтарам¹ аз гардиши фалак,
Толеъ намекунад мададу бахт-ҳеч як.
Афтодаам ба хитгаи² вайронае, ки ҳаст,
Бодаш – самуми³ оташеву хоки ӯ – намак.
Ҷар сӯ ба рӯз пай барияш дузд дар камин⁴,
Бар қасди ҷон нишаста ҷун бемории лакак⁵...

¹ **Ахтар** – ситора, кавкаб, начм.

² **Хитга** – хок, замин, мамлакат, вилоят.

³ **Самум** – боди бисёр гарм ва зарарнок, ки бештар дар биёбонҳои регзории беобу алаф воқеъ мешавад.

⁴ **Камин** – ҷойи пинҳон шудан ба мақсади ҳучум ба душман ва ё шикор, шинак, камингоҳ.

⁵ **Лакак** – ноумед.

Қозии Сиистонро писаре буд зариф ва хуштабъ ва ӯ қасидаи мазкури Мавлоно Нахвиरो ҷавоб гуфта буд ва як байти он қасидаи ҷавобӣ ин аст:

Гар айби хоки поки Сиистон кунад касе,
Дарё палид менашавад¹ аз даҳони сағ.

Вақте қасида ба Мир Алишер расид, гуфт, ки писари қозии Сиистон фозили комил будааст, ачаб аст, ки то ҳол бо вай маърифате надорем.

Чун ин меҳрубонии Мирро баъзе дӯстдорони ӯ ба вай расониданд, ба нияти ба хузури Мир Алишер расидан, аз Сиистон ба Ҳирот омад.

Вақте ки Қозизода ба суҳбати Мир Алишер расид, баъд аз пурсупос Мир ба ӯ гуфт:

– Шумо қасидаи Мавлоно Нахвиरो ҷавоб гуфтаед, худ гӯед, ки Шумо беҳтар гуфтаед ё Мавлоно Наҳвӣ?

– Ман беҳтар гуфтам, – гуфт Қозизода дар ҷавоб.

Мир Алишер ин ҷавобро шунида дар андеша афтод, ки: «Ин маврид мавриди шикасти нафс ва хоксорӣ буд, бояд ӯ мегуфт, ки «Мавлоно Наҳвӣ беҳтар гуфтаанд». Аз Қозизода, ки ба хуштабъӣ ва толибилмӣ² машҳур аст, ин гуна худситоӣ ва худписандӣ бисёр ачиб аст!»

Мир бо ин мулоҳиза боз аз вай пурсиданд:

– Бо кадом далел Шумо беҳтар гуфтаед?

– Мавлоно Наҳвӣ, – гуфт Қозизода дар ҷавоб, – ҳар чизе дар ҳаққи сиистониёни мо гуфтаанд, ҳамагӣ рост ва ҳақиқат аст ва ҳар чизе, ки ман дар мадҳи³ он сарзамин гуфтаам, тамоман дурӯғ аст. Чун гузаштагон гуфтаанд, ки «дурӯғтарини шеър беҳтарини вай аст», шеъри ман, ки дурӯғтар аст, беҳтар аст.

Мирро ин ҷавоби Қозизода бисёр хуш омад ва ӯ дар хуштабъӣ ва ҳозирҷавобӣ аз он дарачае, ки шунида буд,

¹ Менашавад – намешавад

² Толибилмӣ – толиби илм (чўянда, орзуманд).

³ Мадҳ – ситоиш, таъриф, тавсиф.

ба назар беҳтар ва болотар чилва кард ва ба ӯ аз ҳад зиёд инъом ва илтифот намуд.

Мир Алишер ҳамон рӯз ба мулозамати¹ Мавлоно Нуриддин Абдурраҳмони Ҷомӣ расид ва дар вақти суҳбат таассуротеро, ки аз суҳбати Қозизода гирифта буд, ба Мавлоно ҳикоят кард.

Ҷомиро аз ин ҳикоят ҳаваси суҳбати Қозизода пайдо шуд ва ба Алишер гуфт: "Мо агар манзили Қозизодаро медонистем, ба мулозиматашон мерасидем".

Вақте ки Мир Алишер ба хонаи худ бозгашта омад, ба мулозимони худ фармуд, ки Қозизодаро ёфта бинанд ва ӯро бо ин илтифоти² Мавлоно Ҷомӣ табрик намоянд ва ба ӯ гӯянд, ки зудтар ба хидмати ҳазрати Мавлоно равад.

Вақте ки Қозизода аз меҳрубони Ҷомӣ хабардор шуд, зуд ба хонаи ӯ рафт, то ки ӯро зиёрат кунад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шиносои Мир Алишерро бо писари Қозизодаи Сиистонӣ батафсил нақл кунед.*
2. *Чаро ҷавоби Қозизода ба Мир Алишер хуш омад?*
3. *Тафсилоти воқеаро Мир Алишер ба кӣ гуфт?*
4. *Барои чӣ Ҷомӣ иштиёқманди дидани Қозизода шуд?*

ЗИЁРАТИ ҶОМӢ

Қозизода аз он пеш ба Хирот наёмада буд ва аз ҷумла, Ҷомиро низ намешинохт. Дар ҳаёли ӯ Ҷомӣ монанди уламои бузурги он замон дар зери чомаҳои пурқимат ва дастори бузург чилва менамуд.

Аммо Ҷомӣ дар тобистон ва зимистон ҷомаи одии пахтадор мепӯшид ва бар сар токии убайдӣ ниҳода, ба вай ду-се печ дасторчаи хурде мепечонд. Миёни худро бо фӯтаи ҳаммомиён мебаст ва ду нӯки фӯтаро аз пеш овезон мегузошт. Ба даст асои ҷавбеде мегирифт, ки аз қоматаш як вачаб баландтар буд.

¹ **Мулозамат** – хидматгузорӣ, навкарӣ

² **Илтифот** – таваҷҷуҳ, эҳтиром, лутф

Қозизода ба ҳавлии Қомӣ омада, дар долони дарвоза ба болои суфачае нишаст, вале дар он ҷо каси дигар набуд. Дар ҳамин вақт Қомӣ бо қиёфае, ки дар боло тасвир ёфт, асо дар даст аз хона баромад.

Қозизода гумон кард, ки ин мард бояд ошпаз, ё ҳезумкаш ва ё ягон хизматгори одии Мавлоно Қомӣ бошад, бинобар ин аз ҷой барнахост, эҳтироме ҳам накард ва пурсид:

– Ҳазрати Мулло дар хона ҳастанд?

– То ин замон дар хона буданд, – гуфт Қомӣ дар ҷавоб ва табассуме кард.

Қозизода худ ба худ гуфт: Дар мулозамати ин гуна азизони бузург чӣ гуна мардум мебошанд ва ҷавоби нодуруст медиханд ва бесабаб механданд». Баъд аз қадаре андеша карда истодан ӯ ба Қомӣ гуфт:

– Эй гаранг! Чӣ шавад, ки равӣ ва ба ҷониби Махдум арз кунӣ, ки писари қозии Сиистон омадааст, орзуи мулозамат дорад. Агар марҳамат карда қадаме ранча намоянд, ниҳояти илтифот аст.

Қомӣ бо шунидани ин супориш худдорӣ карда натавониста баландтар хандид. Қозизода бошад, рӯй турш карда ва оташин шуда гуфт:

– Ин хандаи шумо чӣ бало зебанда аст!

Дар ҳамин вақт якчанд нафар аз калонон, олимон ва фозилони Ҳирот савора¹ ба зиёрати Қомӣ омаданд. Чун аз сари кӯча диданд, ки Қомӣ ба асо така карда ба пеши дарвоза рост истодааст, дар ҳамон ҷо аз аспҳо фуромаданд ва дастҳо пеш гирифта бо камоли таъзим ба Қомӣ наздик шуда, ӯро зиёрат ва ба ӯ арзи эҳтиром карданд.

Қозизода бо дидани ин ҳол зиёдтар дар тааҷҷуб афтод ва дар дили худ мегуфт: «Ҳазрати Махдумиро чӣ қадар азамат ва бузургворист, ки бузургони шаҳр бо пасттарин хизматгори ӯ ин ҳама арзи эҳтиром менамоянд».

Хулоса, ҳама ба меҳмонхона даромаданд. Қомӣ, чунонки одати ӯ буд, аз ҳама поёнтар ва дар пеши дари даҳлез

¹ **Савора** – хонаи Қомӣ дар Ҳирот, дар беруни шаҳр, дар сари хиёбон буд, бинобар ин ҳар кас, ки ба он аз шаҳр ояд, савора меомад.

нишаст ва дигарон ҳар кас ба қадри дараҷаи худ ба ҷойи худ нишастанд. Ҷойи Қозизода дар паҳлуи Амир Атоуллоҳ афтада буд ва охиста ба вай гуфт:

– Ҷаро ҳазрати Мавлавиро касе хабардор намекунад, ки азизон ба зиёраташон омадаанд ва мунтазири мулоқотанд?

– Махдумо, магар шумо аз ин шаҳр нестед? Ҳазрати Мавлавӣ онанд, ки дар кафшгоҳ нишастаанд!– гуфт Амир Атоуллоҳ¹ дар ҷавоб.

Қозизода бо шунидани ин ҷавоб фавран аз ҷой часта, берун давид ва Ҷомӣ ба мулозимон фармуд. "Қозизодаро нагузоред, ки фирор кунад ва ўро пеши мо оред!" Вақте ки ўро меоварданд, ў гуфт: «Алғарибу қалаъмо (ғариб мисли кўр аст). Маъзурам доред ва аз гуноҳи банда даргузаред».

Ҷомӣ ўро таъзим ва ба ў меҳрубонии бисёре карда гуфт:

– Мо дар умри худ аз мулоқоти ҳеҷ кас ин қадар хурсанд нашуда будем, ки аз мулоқоти шумо шудем.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳикоятро хонед.*
2. *Қозизода, ки пеш аз ин ба Ҳирот боре ҳам наёмада буд, Ҷомиро чӣ хел тасаввур мекард?*
3. *Вохӯриш Қозизода бо Ҷомӣ чӣ тавр сурат гирифт?*
4. *Ба гуфтугузори Қозизодаву Ҷомӣ диққат диҳед. Қозизодаро чӣ гуна дарёфтед?*
5. *Боз киҳо ба зиёрати Ҷомӣ омаданд?*
6. *Эшон бо ҳазрати Ҷомӣ чӣ гуна мулоқот анҷом доданд?*
7. *Вақте ки Қозизода аз ҳақиқати ҳол воқиф гашт, чӣ кор кард?*

¹ Амир Атоуллоҳ – яке аз мударрисони мадрасаи Мир Алишер буд.

ТЕСТҲО

1. «Бадоеъ-ул-вакоеъ» асари кадом адиб аст?

А.	Восифӣ
Б.	Носири Бухорой
В.	Шавкати Бухорой
Г.	Нозими Ҳиротӣ

2. Ҳикояти «Зиёрати Чомӣ» ба кадом адиб мансуб аст?

А.	Нозими Ҳиротӣ
Б.	Авфӣ
В.	Носири Бухорой
Г.	Восифӣ
Д.	Шавкати Бухорой

РАССОМ БЕҲЗОД ВА СУРАТИ НАВОЙ

Восифӣ дар ёддошти худ дар мукаддимаи тасвири Мир Алишер мегӯяд: «Подшоҳон ҳамеша чамъе аз мусаввирони (рассомони) сеҳрофарин ва наққошони бадоеъоинро¹ дар дарбори худ нигоҳ дошта, назари илтифот ба холи эшон гумоштанд², чунки ин тоифаи тарабангез³ ва ин фирқаи латофатомез сабаби хурсандии оммаи аҳли оламанд. Бинобар ин подшоҳи мабрур⁴ (Хусайн Бойқаро) аз миёни хунармандони ин санъат устод Беҳзоди наққошро баргузид⁵, ўро «Монии сонӣ» лақаб дода буд.

Ҳар гоҳ он подшоҳро ғаме аз оламе мерасид, устоди мохир сурате бар меомехт ва пайкаре меангехт (карикатурае мекашид), ки ба мучарради⁶ ба вай нигоҳ кардан оинаи хотираш аз занги кудурат⁷ пок мешуд.

¹ Бадоеъоин – бемисл, беназир.

² Гумошта – таъиншуда ба амал ва вазифа, ин ҷо таваҷҷуҳ ба касе.

³ Тарабангез – хурсандкунанда, шодкунанда.

⁴ Мабрур – он ки дар ҳаққи вай неки карда шудааст.

⁵ Баргузид – писандид, интихоб намуд.

⁶ Мучаррад – танҳо, ин ҷо яъне ҳамин ки назар бар ў афтод.

⁷ Кудурат – гаронӣ, дилтангӣ.

Устод Беҳзод ҳамеша суратҳои гуногун ва нақшҳои нав ба нав бо худ дошт. ӯ аксар сурати Бобо Маҳмурро, ки аз ҷумлаи умарои бузург буд, ба вазъиятҳои гуногун мекашид.

Бобо Маҳмур сурати аҷиба ва ҳайати ғариба дошт ва ин китъа гӯё дар шаъни ӯ воқеъ шуда буд:

Ҳама шахмиву¹ лаҳм², эй мири аъзам,
Хуш он, к-ӯ чун ту мири баргузинад.
Агар аспи ту ҳаргиз қаҳ наёбад,
Зи заъфи лоғарӣ кай ранҷ бинад?
Ту ҳар гоҳе, ки бар вай барнишинӣ,
Дусад ман гӯшт бар вай барнишинад.

«... Машхур аст, ки устод Беҳзод саҳифаи мусавваре ба маҷлиси фирдавсоини³ сипехртазийини⁴ амири кабир – Мир Алишер овард. Дар он сурати ҳол чунон тасвир ёфта буд, ки боғчае ораста бо дарахтони гуногун ва бар шохсори он дарахтон – мургони хушилҳони буқаламун⁵ ва дар ҳар тараф – ҷӯйборҳои ҷорӣ ва гулҳои шукуфта ва нимшукуфтаи сурху зарду зарнигорӣ. Сурати Мир Алишер чунон кашида шуда буд, ки дар он боғ дар асои худ такая зада истодааст ва табакҳои пурзару сим пеши худ ниҳода муҳайёи инъом ва эҳсон кардан аст.

Чун ҳазрати Мир он суратро мушоҳада ва мулоҳаза намуд, он саҳифаи латиф боғчаи ботинашро бо гулҳои беҳчату сурур ва атрофи ҳавзаи хотирашро бо дарахтони фарҳату ҳузур биёрост ва аз андалеби табъаш бар шохсори шавқ ва завқ навои «Алҳасан, алҳасан!» (хуб-хуб) бархост ва гуфт:

Наққош, аҷаб сафҳа мунаққаш кардӣ!
Эй вақти ту хуш, ки вақти мо хуш кардӣ!

ва баъд аз он рӯй ба аҳли маҷлис оварда пурсид:

¹ **Шахм** – чарбу, равған.

² **Лаҳм** – гӯшт.

³ **Фирдавсоин** – боғи олай, биҳишт барин.

⁴ **Сипехртазийин** – сипехр – фалак ва тазийин – зинат, оро додашуда.

⁵ **Буқаламун** – рангоранг.

– Азизонро дар таъриф ва тавсифи ин саҳифаи шарифа ба хотир чӣ мерасад?

Мавлоно Фасехуддин, ки устод ва муаллими Мир буда, аз ҷумлаи олимони машҳури Хуросон буд, фармуд:

– Маҳдумо! Ман чун ин гулҳои шукуфтаре дидам, хостам, ки даст дароз кунам ва гуле аз гулбун ҷудо карда ба дастори худ халонам.

Мавлоно Соҳиби Доро, ки надим ва мусоҳиби Мир буд, гуфт:

– Маро низ ҳамин хоҳиш буд, аммо андешидам, ки мабодо даст дароз кунам, ин мурғон рамида аз сари дарахтон парвоз намоянд.

Мавлоно Бурҳон, ки саромади зарифони Хуросон буд ва доимо бо Мир зарофат ва шӯҳихо менамуд, гуфт:

– Ман мулоҳиза карда, даст ва забон нигоҳ медорам ва дам задан намехоҳам, ки мабодо Мир ранчида абруи ризоро дарҳам кашанд ва ин шукуфтарӯйӣ, ки дар расм доранд, якбора барҳам хӯрад.

Мавлоно Муҳаммади Бадахшӣ, ки ӯ ҳам аз зарифони Хуросон буд ва Мир Алишер ба вай «латифатарош» лақаб дода буд, гуфт:

– Эй Мавлоно Бурҳон, агар беодобӣ ва густохӣ намешуд, ман ин асоро, ки дар расм дар дасти Мир аст, гирифта бар сари ту мезадам.

Мир Алишер гуфт:

– Азизон суханони хуб гуфтанд. Агар Мавлоно Бурҳон он дуруштиро намекарданд, ба хотир расида буд, ки ин табақҳои пурзарро, ки дар саҳифа нақш ёфтаанд, бар сари ёрон нисор намоям.

Баъд аз он устод Беҳзодро асп ба зину лаҷом ва ҷомаи муносиб бахшида, ба ҳар қадам аҳли суҳбат низ либосҳои фохир¹ инъом кард».

Восифӣ дар охири ин ёддошти худ ин байтро қайд кардааст:

Дареғу дард аз ин мардумон, ки хок шуданд,
Ба теги марг чигаррешу синачок шуданд.

¹ **Фохир** – бошукӯҳ, пурқимат.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Беҳзод чӣ гуна рассом буд ва сурати Бобо Маҳмудро чӣ хел тасвир кардааст? Ҳикояро муфассал нақл кунед.*
2. *Беҳзод Мир Алишерро дар чӣ манзара кашида буд?*
3. *Аз рӯйи матни ҳикоят дар бораи сурати манзаравии Беҳзод нақл кунед.*
4. *Аз рӯйи гуфтаҳои аҳли маҷлис ба хунари расмкашии Беҳзод баҳо диҳед.*
5. *Байтеро, ки дар охири ин ҳикоят оварда шудааст, шарҳ диҳед ва аз ёд кунед.*
6. *Аз рӯйи ягон мусаввараи манзаравӣ мувоҳиса ташиқил намоед ва тасвири онро ба тариқи ҳикоя нависед.*

ПАҲЛАВОН АБУСАИД ВА ГҶШТИНИ Ӯ БО ПАҲЛАВОН ДАРВЕШМУҲАММАД

Восифӣ дар бораи паҳлавон Муҳаммад Абусаид мегӯяд: «Бо вучуди ин ки дар гӯштингирӣ касе аз паҳлавонони он замон зонуи ӯро ҳам карда наметавонист, дар ҷамеи илмҳо ва камолот, ки дар он замон ҷорӣ буд, таҳассуси тамом дошт».

Мир Алишер дар маҷлиси ҷоруми «Маҷолис-ун-нафоис» ном тазкираи худ паҳлавонро бад-ин тариқа тавсиф намудааст: «Паҳлавон Муҳаммад Абусаид ба бисёр фазилатҳо ораста аст. Бо вучуди ин ки гӯштингирӣ ҳақ ва милки хосси ӯст ва дар ин пеша касе то ҳол монанди ӯ пайдо нашудааст, нисбат ба дигар камолоти ӯ ба пасттарин дараҷа меистад. Ӯ дар мусиқӣ ва илми адвор (нотай он замон) беназири даврон аст ва дигар камолоти ӯ ҳам аз офтоб равшантар аст, ки ҳочат ба баён нест».

Восифӣ аз Хоча Маҳмуди Тойбодӣ нақл карда мегӯяд: «Паҳлавон Муҳаммад Абусаидро хоҳарзодае буд, ки Дарвешмуҳаммад ном дошт. Ӯ дар ҳафтсолагӣ толибилми хуб шуда буд. Устоди ӯ Шайх Ҳусайн мегуфт, ки: «Дарвешмуҳаммад бо ҳар касе, ки ба мунозира¹ дарояд, моро ба роҳи он кас раҳм меояд. Зеро ки Дарвешмуҳаммад то он касро ба замин нашинонад ва мулзам² накунад, даст аз вай бознадорад».

¹ **Мунозира** – баҳс ва гуфтугӯ доир ба кашфи ҳақиқати ягон масъала.

² **Мулзам** – мағлубшуда дар мувоҳиса.

Аммо чунон ки мегӯянд, «дар ҳар чиз як офат бошад, дар илм офатҳост». Дарвешмуҳаммадро офат расид: дар Ҳирот овозае пайдо шуд, ки Паҳлавони Рустой ном паҳлавонест, ки аз подшоҳон маншури¹ зақӣ гирифта даъво карда, ки «ба Хуросон меравам, паҳлавон мири тақянишин² (Муҳаммад Абусаид)-ро ҳалқа ба гӯш мекунам».

Ба шунидани ин хабар паҳлавон Муҳаммад Абусаид хоҳарзодаи худ Дарвешмуҳаммадро аз таҳсили илм боз дошта ба варзиши гӯштингирӣ даровард.

Ӯ даҳ нафар ҷавонони навхезро фармуд, ки ҳар рӯз бо Дарвешмуҳаммад ягон-ягон талош мекарданд. Ва ӯ ҳар кадоми онҳоро дар гӯштин меғалтонд.

Паҳлавон Абусаид баъд аз он ҳар бор ду касро ба муқобили Дарвешмуҳаммад монд, вақте ки ӯ иқтидори ба ду кас ғалаба карданро пайдо кард, се касро ва баъд аз он чор касро фармуд ва онҳо бо Дарвешмуҳаммад гӯштин мегирифтанд ва ӯ ҳар ҷаҳори онҳоро ҳам болои ҳам ба хок меҳобонид ва забун³ мекард.

Баъд аз он паҳлавон фармуд, ки қанореро⁴ пур аз реги намнок карданд, ки ба санги Хуросон сад ман (тахминан 12 пуд) меомад. Дарвеш якто дасти худро дар зери қанор мебаровард ва бо дасти дигараш аз гулугоҳ гирифта аз замин бардошта аз болои сари худ гузаронида ба қафо мепартофт. Кам-кам вазни реги ин қанорро ба дусад ман бароварданд. Баъд аз он паҳлавон фармуд, ки ҷуволеро пур аз рег карда ба равзанаи⁵ хона овехтанд ва ҷавонон банди вайро нигоҳ дошта меистоданд. Вақте ки Дарвешмуҳаммад дар зери ҷувол дар баробари равзана омада меистод, ҷавонон аз нигоҳдории он ҷувол даст бозмедоштанд. Ҷувол бо зарбаи пуршиддат ба китфи ӯ меомад ва ӯ ҷуволро бо дасти худ гирифта ба дур ҳаво меод.

¹ Маншур – ярлик, роҳхат, фармон.

² Тақянишин – чизе, ки бар он пушт мегузоранд.

³ Забун – нотавон, заиф, суст.

⁴ Қанор – ҷуволи калон.

⁵ Равзана – сӯроҳест дар девор ё шифти хона барои баромадани дуди оташдон ва даромадани рӯшноӣ.

Чун варзиши Дарвешмухаммад ба ин дараҷа расид, паҳлавон Абусаид ба ӯ гуфт:

– Акнун дили мо як қадар чамъ шуд. Аммо ҳамин гуна варзишхоро давом додан лозим аст.

Баъд аз се сол, ки Дарвешмухаммад дар сар то сари ин муддат варзиш мекард, Паҳлавони Рустой ба Хуросон омад. Вақте ки вай ба деҳаи Хусӯ расид, гӯштингирони муътабари Ҷирот бо тухфа ва ҳадяҳо ба пешвози ӯ баромада, вайро бо иззату эҳтироми тамома ба Ҷирот дароварданд.

Паҳлавон Абусаид фармуд, ки гӯштингирони Ҷирот паҳлавони меҳмонро даҳ рӯз меҳмондорӣ кунанд ва дар ин муддат Дарвешмухаммад боз варзишҳои дурустгар намояд.

Султон Хусайнмирзо аз паҳлавони олам, яъне Абусаид пурсид, ки дар бораи ин паҳлавон чӣ фикр дорад ва кадом паҳлавонро бо вай гӯштин мегиронад?

Паҳлавон гуфт:

– Ятимаке ҳаст, ки тақяро рӯфтуруб мекунад, ин корро ба вай ҳавола мекунам.

– Он ятимак кист? – пурсид Султон.

– Дарвешмухаммад! – ҷавоб дод Паҳлавони олам.

Султон дар ҳайрат ва таҳлукаву таачҷуб афтада гуфт:

– Вай хурдсол аст. Баногоҳ беномусие рӯй надихад?

Паҳлавон гуфт:

– Умед аст, ки сабаби обрӯ ва номус гардад.

Султон фармуд ҳавзи Боғи Зоғонро хушконанд, даруни ҳавз майдони гӯштин муқаррар шуд, тамошобинон ба гирдогирди ҳавз ғун шуданд, шохзодагон, амалдорони бузург ба чортоқҳо¹ нишастанд.

Паҳлавонон бараҳна шуда, танҳо дар зери тунбони² гӯштингирӣ ба майдон даромада, бо ҳам рӯ ба рӯ шуда ба якдигар овехтанд.

Дарвешмухаммад Паҳлавони Рустоиро монанди тифле аз замин боло бардошта ва бар сари даст гирифта чархе зада

¹ **Чортоқ** – айвон.

² **Тунбон** – шалвор.

бар замин зад, ки замини майдон ба ларза даромад ва аз сар то пошнаи пойи \bar{u} бар замин нақш баст. Ғиреви¹ таҳсин ва офарин аз халоиқ баромада ба осмон печид.

Паҳлавони Рустой аз ҷой бархоста дар гиря шуда ба подшоҳ гуфт:

– Шоҳо, ин ҷамоат сеҳр карданд ва маро бастанд, ки ёрои ҳеч ҳаракат намонд.

Султон гуфт:

– Ин гуна суханҳо бемаънӣ аст. Агар боз гӯшті гирифтани хоҳӣ, то се навбат ба ту дастур ва ихтиёр дода мешавад.

Паҳлавон гуфт:

– Агар ман одамӣ бошам, ҳамин як бор бас аст.

Султон бар аҳли дарбори худ гуфт:

– Ҳар кӣ сари маро дӯст дорад, ба Дарвешмуҳаммад инъом диҳад.

Чунин гӯянд, ки дар он маърака сад ҳазор танга ба Дарвешмуҳаммад инъом² гардид. \bar{U} ҳамаи ин маблағҳоро ба Паҳлавони Рустой дода гуфт:

– Маро ҳамин обрӯ ва эътиборе, ки дар ин гӯштин ҳосил шуд, бас аст, шумо аз мамлакати худ умедвор ба ин диёр омадед, дасти тихӣ³ наравед».

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Дар бораи машқи бадан кардани Дарвешмуҳаммад нақл кунед.
2. Майдондори ду паҳлавонро қисса кунед.
3. Паҳлавони Рустой баъди мағлубият чӣ кард?
4. Дарвешмуҳаммад чӣ ҷавонмардӣ намуд?

¹ Ғирев – гулгула, шӯру ғавғо.

² Инъом – ҳадя, мукофот.

³ Тихӣ – холӣ.

ШАВКАТИ БУХОРОЙ

Муҳаммад Исҳоқ мулаққаб ба Шавкати Бухороӣ аз шоирони маъруфи тоҷик буда, дар Бухоро дар асри XVII ба дунё омадааст. Ӯ байни солҳои 1695-1699 дар Исфажон вафот кардааст. Шавкат баъди таҳсили илм дар Бухоро касби падараш – саррофиро давом дода, ҳамчун шоир низ дар андак муддат шухрат пайдо кардааст. Баъдтар тарки ватан карда ба Эрон Ҳиндустон ҳиҷрат намудааст.

Шавкати Бухороӣ соҳибдевор буда, дар сабки ҳиндӣ шеър мегуфт. Аз ӯ ба мо девони ашъоре ба мерос монда, ки қасида, ғазал, қитъа ва рубоӣҳои фаровоне дорад. Ашъори ӯ бештар дар мавзӯи носозиҳову беадолатиҳои замон, бефаҳмию ҷоҳилий, нотавонбиниву ҳасудӣ, макру тазвири баъзе риёкорони дин, сабру қаноат, саховат, ахлоқи ҳамида, дӯстиву рафоқат, беозорӣ, ишқу хирад ва хушиҳои зиндагӣ мебошанд. Ӯ ҳамчунин бо таҳаллуסי Нозук низ шеър эҷод кардааст.

ДИЛ ЗАБОНИ ШИКВА ПЕШИ МАН ЗИ САХТӢ БОЗ КАРД

Дил забони шиква пеши ман зи сахтӣ боз кард,
Шиша чун вақти шикастан шуд, маро овоз кард.
Аз фиғон гардид афзун тирабахтиҳои ман,
Кулбаамро тира дуди шуълаи овоз кард.
Бе ту дурди май ба хотир шуд маро гарди малол,
Софи ӯ гардид ранг аз чехрааш парвоз кард.
Нағмаҳои он санам то субҳ меояд ба гӯш,
Гӯй имшаб мутриб аз зуннор тори соз кард.
Чун нигоҳе, к-ӯ зи чашми сурмадор ояд бурун,
Шавкат аз хоки Сифоҳон рӯ сӯйи Шероз кард!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Шарҳи ҳоли Шавкати Бухороиро нақл кунед.
2. Шоир бештар дар кадом мавзӯҳо шеър офаридааст?
3. Ғазали «Дил забони шиква пеши ман зи сахтӣ боз кард»-ро бурро ва ифоданок хонед.
4. Ғазал ба кадом мавзӯ бахшида шудааст?

КАВСАР ҲАРИФИ ЧАШМИ ТАРИ МАН НАМЕШАВАД

Кавсар ҳарифи чашми тари ман намешавад,
Дӯзах ғубори раҳгузари ман намешавад.
Инъоми халқ чист, ки асбоби коинот
Сандал баҳои дарди сари ман намешавад.
Гирам, ки осмону замин офтоб шуд,
Оинахонаи назари ман намешавад.
Миннат зи офтоби қиёмат чаро кашам?!
Ин курс тӯшаи сафари ман намешавад!
Шавкат, дилам зи шуълаи идрок равшан аст,
Оташ муқобили шарари ман намешавад!

МУҲРИ ХОМУШӢ

Кай тавон аз ҳарфи сарди душманон осуда шуд,
Барги гул натвонад аз боди хазон осуда шуд.
Баски имшаб дид гесуи сиёҳи худ ба хоб,
Чашми масти ӯ зи нози сурмадон осуда шуд.
То ба шӯхе додаам дил, аз ғами дил фориғам,
Рафт чун гул аз гулистон, боғбон осуда шуд.
Роҳ – оташхезу бори корвони мо – сипанд,
Чун тавонад дил зи савдои ҷаҳон осуда шуд?!
Захмро аз марҳами кофур ояд лаб ба ҳам,
То ниҳодам муҳри хомӯшӣ, даҳон осуда шуд.
Шуълаи овози моро барги гул доманзан аст,
Чун тавонад булбули мо аз фиғон осуда шуд?!
Ғунҷаи минқори мо то гашт ранги нағмарез,
Гӯши гулҳо аз фиғони булбулон осуда шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Ҷазали «Кавсар ҳарифи чашми тари ман намешавад»-ро бурро ва ифоданок хонед.
2. Байти аввали газалро бо ёри муаллим шарҳ диҳед.
3. Ҷазали «Муҳри хомӯшӣ»-ро шево ва хушоҳанг хонед.
4. Шоир осудагиро дар кадом омилҳо мебинад?
5. Мазмуни ҳар байтро дар алоҳидагӣ бо ёри муаллим маънидод намоед.

*Нозими Машириқзаминам, нест гар бовар туро,
Мешавад маълум аз назми ҷаҳонорои ман.
Шарбати абрешими маънӣ мураккаб кардааст,
Баҳри дилҳои заифон килки анбарсои ман.*

Нозим

НОЗИМИ ХИРОТӢ

Нозим Алӣ ибни Шохризо, шоири машҳури тоҷик, байни солҳои 1601 - 1605 дар Ҳирот, дар оилаи ҳунарманди оҳангар таваллуд шуда, соли 1671 дар ҳамон ҷо вафот кардааст. Мувофиқи маълумоти маъхазҳо, Нозим илмҳои замонашро хеле хуб омӯхта, дар андак муддат дар байни мардум шуҳрат пайдо кардааст. Дар баробари касби оҳангарӣ Нозим тор ва рубоб барин созҳои мусиқиро низ ба дараҷаи ниҳоят аъло менавохтааст ва чун «Мутриби мизробдаст» маъруф будааст:

Даро ба маҷлиси мову шукуфта шав, Нозим,
Гаҳе – ба шеъри хуше, гаҳ – ба нағмаи созе.

Фаъолияти адабии Нозим дар Ҳирот сурат гирифтааст, вале ӯ чанд муддат дар мамолики Араб низ зиндагӣ кардааст. Аз Нозими Ҳиротӣ куллиёте боқӣ мондааст, ки 22 қасида, 935 ғазал, 4 қитъа, 5 таркиббанду тарҷеъбанд, 128 рубой ва маснавии «Юсуф ва Зулайхо»-ро дар бар мегирад. Вале дар эҷодиёти Нозим ғазал мавқеи намоён дорад. Ғазалҳояш дар пайравии Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ офарида шудаанд. Дар ашъораш Нозим аз замон, аҳли ҷоҳ ва аҳволи бади худ шикваҳо карда ишқ, табиат ва ахлоқи инсонии некро ситоиш кардааст. Чунончи дар даврони пешин маъмулан аксари шахсони белаёқат ва ҷоҳпараст бо роҳи ришваю фасод ба мансабҳои давлатӣ соҳиб мешуданд. Нозим ин ҳолатро дар маснавии «Юсуф ва Зулайхо» чунин овардааст:

Сафехе¹ қарз карду дод ришват,
Ки гирад аз шаҳаншоҳӣ вазорат.
Басе шуд ҳалқаи дарҳои баста,
Басе истода пеши ҳар нишаста.
Чу додандаш, гирифт ойини дигар,
Ба давраш саф раият зад чу лашкар.
Ду рӯзе ҳукми чоҳаш буд маъмул,
Ба рӯзи сеюмаш карданд маъзул².
Дарид айём маншури саботаш,
Қалам – ангушту бинӣ шуд давоташ.
Намондаш бар дар аз хизматпаноҳон,
Касе чуз номулоим қарзхоҳон...

ҒАЗАЛҶО

БОДЕМУ НАГИРЕМ ЗИ ХИРМАН ПАРИ КОҶЕ

Бодему нагирем зи хирман пари коҶе,
Барқему намоем қаноат ба гиёхе.
Иззат натавон ёфт ба тақлиди азизон,
Юсуф нашавад ҳар кӣ дарафтод ба чоҶе.
Азбаски дилафсурдаам аз сафҳатирозӣ,
Дастам ба раҳе мераваду хома ба – роҶе.
Чун мурғ, ки аз шох ба шохе кунад оҳанг,
Ҷар лаҳза шавам мунтақил³ аз оҳ ба оҶе.
Хоранд зи бас халқи чаҳон дар назари ҳам
Аз ҳам биситонанд сареро ба кулоҳе.
Аз саъйи ту, Нозим, чӣ барояд, ки дар ин дашт
Дар сояи ҳар хорбун афтода сипоҳе.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шарҳи ҳоли Нозими Ҷиротиро хонда нақл кунед.*
2. *Дар бораи мероси адабии Нозим чиҳо медонед?*
3. *Қитъаи аз маснави «Юсуф ва Зулайхо» овардашударо хонда мазмунашро гӯед.*
4. *Ғазалро бурро ва ифоданок хонед ва мазмунашро бо ёри муаллим нақл кунед.*

¹ Сафех – нодон, нолоиқ, камақл.

² Маъзул – сабуқдӯш шудан аз вазифа.

³ Мунтақил – интиқол додан аз ҷое ба ҷое.

САҲАРГОҲОН, КИ ОҶАМ ШУЪЛА БАР АФЛОК МЕРЕЗАД

Саҳаргоҳон, ки оҷам шуъла бар афлок мерезад,
Кавокибро чу авроқи хазон бар хок мерезад.
Дар он гулшан, ки ҳар хасро гулистонест дар доман,
Маро гулчини қисмат дар гиребон чок мерезад.
Зи махмурӣ гарам дар печутобу соқии маҷлис
Шароби тарбият дар соғари имсоқ мерезад.
Фалак ҳаққи касе бар зимаи худ кай ниғаҳ дорад,
Гар аз ман гул ситонад, бар сарам хошок мерезад.
Миёни оташу гӯгирд суҳбат дарнамегирад,
Зи бас дар синаҳо афсурдагӣ афлок мерезад.
Аз он дарёзамирон чун садаф пайваста хомӯшанд,
Ки бикшоянд агар лаб, гавҳари идрок мерезад.
Магар аз ғорати гулзор меоӣ, ки гулгунат
Баҳор аз чилва мепошад, гул аз фитрок мерезад.
Фасоди фитнаангезон бар ишон мешавад роҷеъ,
Кунад гар бод гарде бар сари худ, хок мерезад.
Ҳасад чун муми оташдида бигдозад ҳарифонро,
Ба ҳар ҷо шамъи назме Нозими ғамнок мерезад.

ИМШАБ

Маҷлис ораста чун базми баҳор аст имшаб,
Ҳамчу соғар гули айшам ба канор аст имшаб.
Мечакад шабнами рангини нишот аз гули шамъ,
Боли парвона кафи дасти нигор аст имшаб.
Баски олам шуда рангин зи фуруғи майи ноб,
Гули маҳтоб ба ранги гули нор аст имшаб.
Фитна дар синаи ғам чун накунад бар сар хок?
Айшро ҳалқаи ин базм ҳисор аст имшаб.
Дару девор ба ҳусни тараб орастаанд,
Чашм бар ҳар ҷӣ кушой, руҳи ёр аст имшаб.

Лашкари нашъа чу мавч аз пайи ҳам меоянд,
Бода сармасти шабехуни хумор аст имшаб.
Шамъи маҷлис шуда хуршеди саодат, Нозим,
Ку хумое, ки на парвонашиор аст имшаб.

БОЗ ИД ОМАД, КИ ОЛАМРО ПАРИПАЙКАР КУНАД

Боз ид омад, ки оламро парипайкар кунад,
Доғи дил чун чашми нозолуд шӯҳӣ сар кунад.
Ҳар даҳонеро чу гул гар сад забон бошад кам аст,
То муборакбоди ин моҳи баландахтар кунад.
Ишқ мебозад ба рӯи боданӯшон андалеб,
Шоҳиди гул бех, ки фикри ошиқи дигар кунад.
Чавҳарат дар ошиқӣ рӯзе шавад зоҳир, ки дӯст
Устухони синаатро дастаи ханҷар кунад.
Аз сафои вақт, гӯйӣ, ғӯта дар гавҳар зада,
Гар кафи хоки мусибатдидае бар сар кунад.
Аз насими бод рӯҳи зиндагонӣ тоза шуд,
Хизр меояд, ки тавфи чашмаи соғар кунад.
Нест Нозимро назар бар соғари эҳсонӣ кас,
Ин қадар тавфиқ меҳаҳад, ки чашме тар кунад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ғазалҳоро ифоданок ва бурро хонед.*
2. *Ба кадом мавзӯ бахшида шудани ғазалҳоро муайян кунед.*
3. *Байтҳои алоҳидаи ҳасбиҳолиро аз ғазалҳо пайдо карда, бо ёри муаллим шарҳ диҳед.*
4. *Ғазали «Боз ид омад, ки оламро парипайкар кунад»-ро аз ёд кунед.*

АХМАДИ ДОНИШ

Аҳмад Махдуми Дониш соли 1827 дар Бухоро дар оилаи Мулло Мир Носир таваллуд шудааст.

Аҳмади Дониш таҳсили ибтидоиро дар мактаби хусусии модараш мегирад ва пас аз он дар мадраса меҳонад.

Аҳмади Дониш тақрибан соли 1855 ҳамчун муҳандису меъмор дар дарбори Амир Насруллоҳ ба кор оғоз мекунад. Ду бор ба Русия сафар кардааст. Баъдтар аз дарбор дур шуд ва дар солҳои 1875 - 1882 «Наводир-ул-вақоеъ»-ро навишт.

Дар охири соли 1873 Амир Музаффар ба Петербург боз ҳайъати нави сафорати худро мефиристад. Аҳмади Дониш ба сифати сармуншии сафорат ва машваратчиӣ элҷӣ таъйин мегардад. Баъди бозгашт аз Русия Аҳмади Дониш дар бораи давлатдорӣ, ислоҳоти тағйироти тарзи ҳукуматдорӣ аморат рисолае менависад ва онро ба амир пешкаш мекунад, вале амир онро рад менамояд.

Дониш соли 1889 аз мадрасаи Мири Араб бо қарз як ҳучрае меҳарад, то дар танҳои корҳои адабиву илмиашро сомон диҳад.

ӯ соли 1897 дар Бухоро аз олам чашм мепӯшад.

Аҳмади Дониш аз худ мероси бой ва гаронмоӣ илмиву адабӣ боқӣ гузоштааст: «Манозир-ул-кавокиб»¹, «Рисола фӣ аъмол-ил-кура»², «Табодули хамсаи мутаҳаййира»,

¹ «Манозир-ул-кавокиб» – манзараҳои ситораҳо.

² «Рисола фӣ аъмол-ил-кура» – рисола дар бораи амалиёт бо кура.

«Меъёр-ут-тадайюн», «Наводир-ул-вақоеъ»¹, «Рисолаи таърихӣ», ашъори пароканда дар баёзҳо, дафтарҳои мусаввада.

Пайдо шудану рушд қардани ҳаракати маорифпарварӣ дар охири асри XIX дар Бухоро ба номи Аҳмади Дониш алоқаманд аст.

ПОРАҲО АЗ «НАВОДИР-УЛ-ВАҚОЕЪ»

ҶАНГИ ТАН БА ТАН

(ба таври мухтасар)

Мулло Холмуҳаммад ҳикоят қард, ки: «Дар айёми зимистон ва сардии ҳаво, ки кӯҳу дашт пур аз барф буд ва аз ғалабаи хунукии берун ва гармии дарун чеҳраи нури офтоб дар вақти субҳ равшанӣ меод, туфанг гирифта азми шикор намудам. Дар пой наълайни чӯбин² қардам, то ки ба барф фурӯ наравад. Дар нишебии кӯҳ, ки барф қамтар буд, дар пушти санге се хирси азимҷусса дидам, ки бо ҳайбати ачибе рақс мекарданд ва гӯё айшу суруре доштанд. Яке чӯбдасте дар даст рост истода буд ба монанди ясавул³, дигаре аз нард ва шуаби⁴ ревоҷ⁵ дасторе ба сар тартиб дода ҳамчу хатибе⁶, дигаре аз барги ревоҷ даф ба даст гирифта нақора мезад монанди шуъбадабоз⁷.

Хирси чӯбакзан он ду хирси дигарро аз худ дур мекард, гӯё дар байн рақс мекард. Хирси дасторӣ⁸ бошад, монанди хар ҳангос мезад ва гӯё суруде меғуфт. Хирси дойразан бошад, рақс мекарду "дойра" мезад.

Ман ин хел маҷлиси аҷоиб ва сурудро на дида будаму на аз касе шунида. Аз ҳоли онҳо саҳт дар ҳайрат афтода будам ва соате ба гирудори онҳо нигоҳ қардам, онҳо аз ман ғофил

¹ «Наводир-ул-вақоеъ» – воқеаҳои нодир.

² Наълайни чӯбин – он чӣ мисли қаш аз чӯб сохта дар по қунанд.

³ Ясавул – хидматгори дарбор.

⁴ Шуаб – шуъбаҳо, ин ҷо ба маънои шоҳаҳо.

⁵ Ревоч – номи гиёҳест бағоят нозук ва худрӯй, ки мардум онро меҳӯранд.

⁶ Хатиб – касе, ки хутба мехонад.

⁷ Шуъбадабоз – масҳарабоз.

⁸ Хирси дасторӣ – хирсе, ки дар сар дастор дошт.

буданд. Чун пӯстини хирси раққос тозатар дидам, туфанг бардошта ўро ба нишон гирифтам, дафу дойраи ўро бар за-нахаш¹ бастам. Хирси дасторӣ дасторро аз сар бияндохт ва рӯй ба гурез ниҳод. Хирси ясавул бошад, ба ҳамон чӯбдаст ба тарафи ман давид. Фурсат надод, ки оташ аз туфанг сар бидиҳам. Ба ман расида, сари туфангро маҳкам бигирифт ва ба ҷониби худ мекашид ва ман ба тарафи худ мекашидам. Дар охир ба зӯрӣ туфангро аз дастам гирифт ва бар кӯҳ чунон зад, ки туфанг реза-реза шуд. Пас ба ман чӯбдаст андохт, ман ҳам чӯбдаст ба осонӣ аз дасташ рабудам, чунки хирс гафс ва танбал буд. Он гоҳ рост омада ба ман часпид.

Фавран аз ханчарааш² саҳт гирифтам ва сарашро аз ҳамидан манъ намудам. Чунки донистам, ки агар сараш ҳам нашавад, ман он қадар зарар намебинам. Ва мо ҳар ду мисли ду паҳлавони зӯровар бисе талош кардем ва роҳи зафар ба ҳар дуи мо мушкил буд, чунки бо ман асбоби чарроҳӣ³ набуд, то занахдонашро бишкофам ва ӯ низ ҳарчанд зӯроварӣ кард, лекин даҳон ва дандонаш дар ҳаво гӯё бод мекашид. Оҳиста-оҳиста ман ўро ба таҳти кӯҳ мекашидам, то ба кӯҳ наздик шудам.

Он гоҳ як даст ҳамчунин дар ханчарааш ва бо дасти дигар аз соқаш маҳкам гирифта ба тегаи кӯҳ задам, ки миёнаш бишкаст. Садои устухонҳояш, ки қарс-қарс мекард, шунида шуд. Бе он ки нафас рост кунад, видои қолиб кард⁴. Сараш бурида, пӯсташ баркандам, ба шаҳр оварда, маблағи шаст танга фоида кардам..».

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳикоятро хонед ва мазмунашро нақл кунед.*
2. *Манзараи кӯҳ ва ҳолати хирсонро батафсил бо гуфтори худ қисса намоед.*
3. *Тафсилоти ҷанги тан ба тан бо хирсро нақл кунед.*
4. *Оё шумо ҳам дар бораи хирс қиссае шунидаед?*

¹ **Занаш** – манаҳ.

² **Ханчара** – ҳалқ, гулу.

³ **Асбоби чарроҳӣ** – корд.

⁴ **Видои қолиб кард** – яъне мурд.

ШУКУРБЕК

Мулло Холмуҳаммад ҳикоят кард, ки: «Дар чавонӣ ман барои таҳсили илм ба Бухоро рафта, дар мадрасае даромадам ва бисе қашшоқ ва бе чизу чораи маҳз будам, ки рӯзҳо ва шабҳо гурусна мегаштам. Паҳлу бар бӯрӣ ва сар бар санг ниҳода дарс мехондам. Соли умрам ба бисту се расида буд.

Дар он овон Шукурбек ном дузди шабрав дар Бухоро зиндагӣ мекард, ки мардум аз дасти ӯ ба фиғон омада буданд.

Бисе паҳлавон ва калонҷусса ва айёрпеша¹, ки дар шаб бо сад нафар муқобилат мекард ва ба зарбати санги даст дарахтҳои азимро аз камар мешикаст.

Агар гулӯлаи² дасташ ба шахсе расад, ҳамчу гунчишки туфангхӯрда хурд ва реза мешуд. Аз захми санги ӯ доим сини онҳое, ки дар шаб мегаштанд, дарида буд. Рӯзона ӯро касе намедид, лекин шабона ҳамчун кӯршабпарак пайдо мегашт. Чандин баҳодурон садди роҳаш мегаштанд, аммо зӯрозмоӣ карда наметавонишанд.

Бо ин ҳама тавоноӣ ва мардумозорӣ карампеша, олиҳиммат буд, ки мол аз тавонгарони бахил ситонда ба одамони бечора медоду ба аҳли илм ва талабаҳои мадраса ёри мерасонид».

Рӯзе яке аз намояндагони дарбор бо ҳукми султон нидо кард, ки касе Шукурбекро ба даст оварад, сад динор зари сурх медиҳад.

Мулло Хол мегӯяд: «Ман чун ин нидо шунидам, қувваи тамаъқориам ба ҳаракат омада, ғалабаи камбағаливу нодорӣ маро бад-он дошт, ки худро ба мири асас³ нишон диҳам ва матлаби ӯро ба ҷо оварда, Шукурбекро гӯсфандвор баста ба дасташ супорам ва бой гардам». Аввал ба назди мударрис даромада гуфтам:

¹ Айёрпеша – чусту чолок, маккор, шабрав.

² Гулӯла – санги кулӯла

³ Асас – мири шаб, миршаб.

– Ман аз қашшоқӣ ва гуруснагӣ ба чон омадаам ва ин зиндагӣ, ки марост, ҳазор бор аз марг бадтар аст. Агар ичозати шумо шавад, биравам ва ба асас маълум кунам, ки хасми ӯро ба ӯ бирасонам ва аз ин бечорагӣ раҳой ёбам. Ва агар кушта шавам, ба он дунё равам.

Мударрис гуфт: "Зинҳор, ин чуръат нақунӣ, ки пойи душманро нодида сар ба бод диҳӣ. Магар нашунидаӣ, ки «фил шикори гавазн нашавад ва шер аз рӯбоҳ мағлуб нагардад». Пеш аз ту бисе диловароне зӯрманд дар ин роҳ сафари охираат карданд.

Байт:

Ҳар кӣ бо фӯлодбозу панча кард,
Соиди симини худро ранча кард".

Гуфтам: "Рустам бо ҳама зӯрӣ ва қуввати зиёди худ дар чохи Шағод афтод ва Исфандиёр бо ҳама сахтгирӣ ва шавкаташ¹ ду дида бар хоки мазаллат² ниҳод.

Байт:

Сайёд на ҳар боре шикоре орад,
Бошад, ки яке рӯз палангаш бидарад".

... Шояд ки рӯзе фалак бар мурод ва мароми ман равад ва бад-ин баҳона мояи таҳсил³ ва вачҳи маоши ман шавад... Агар дар миёни ин чаҳор хишти ҳучра солҳо бинишинам, ҳеҷ вақте аз сакфи он нон ва гандум наборад...

Мударрис гуфт: "Он чӣ ту гуфтӣ, рост аст, лекин:

Гарчи кас бе аҷал нахоҳад мурд,
Ту марав дар даҳони аждарҳо.

Аз он чо, ки азми дуруст овардаӣ ва чазми маҳкам кардаӣ, ба ту монеш шудан мумкин нест. Бирав, барори кор,

¹ **Шавкат** – ҳашамат, эътибор.

² **Мазаллат** – хорӣ.

³ **Мояи таҳсил** – харчи таҳсил, таҳсилпулӣ.

чунки ба матлабҳои ин дунё ва охираат расидан ба азимат¹ вобаста аст".

Он гоҳ фотиҳаи мударрисро гирифта ба хонаи шаҳна² даромадам. Мири шаҳр (асас) маро яке аз аҳли дарбор гумон карда, суол кард: "Ба чӣ кори муҳим омадаӣ?"

Гуфтам: "Шунидам, ки ту барои гирифтани ва бастани Шукурбек мукофот гуфтай. Омадаам, ки он мукофот ё пулро аз ту биситонам ва матлаби туро ба дасти ту супорам".

Мири шаб аз вазъи ман бихандид, чунки ранги коҳида ва хунпарида доштам. Ва он даъвои маро шӯҳӣ пиндошта, назди ман обу нон фармуд. Ман гуфтам: "Шуморо ба ҳайати³ ман кор набошад ва ман чандинрӯза гуруснаам. Маро аз таом хуб сер кунед, он гоҳ хидмат фармоед..."

Пас аз хӯрда шудан, асас ба ман панҷсад дирам дод ва гуфт: "Агар Шукурбек ба даст ораӣ, сад динори нақд бошад ва ин музди қадами ту бувад".

Ман ҳамроҳи ду-се нафар шабрав баромадам ва аз онҳо нишони душман талабидам. Гуфтанд: "Ҳеч кас сурати Шукурбекро надидааст, магар аз дур ғурриши санги ўро шунидааст. Ана, шахсе сафедчома меояд, ки чӯбдаст дорад, дар камарбандаш корд овезон, санги гулӯла дорад ва аз рӯйи ғурриши гулӯлааш маълум мегардад, ки Шукурбек меояд".

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Матиро хонед.*
2. *Мулло Холмуҳаммад ҳангоми таҳсил дар Бухоро дар чӣ вазъе қарор дошт?*
3. *Шукурбек чӣ касе буд?*
4. *Чӣ Мулло Холмуҳаммадро маҷбур мекард, ки ба муқобили Шукурбек бархезад?*
5. *Байни Мулло Холмуҳаммад ва мударрис чӣ суҳбате доир гафт?*

¹ **Азимат** – дилниҳодагӣ ва қасду оҳанг.

² **Шаҳна** – посбони шаҳр.

³ **Ҳайат** – ҳайбат, шакл, қиёфа.

Мулло Хол гуфт: «Чун ҳамроҳи посбонони шаҳр ба Тоқи Мазори Хоҷа Муҳаммади Паррон, ба чорсуи шаҳр расидам, овози санги ӯ аз растаи Бозори Кафш баромад, ки ба тарафи мо меомад. Шабравон гуфтанд: «Инак, Шукурбек омад» ва худ ҳамаи таблҳоро хобонида рӯй пинҳон карданд.

Ва ман аз ғояти аз ҳад зиёд ӯро имкон надода, мардона чӯбдаст ба даст хиромон мерафтам ва мегуфтам: «Вай ҳам мисли ман одамест, ки гӯшту равған дорад». Бо ҳамин наздик шудем. Гуфт: «Ту кистӣ?» Гуфтам: «Ҳамин замон бишиносӣ». Ва чунон аз ҳадди шучоат чӯшида будам, ки заминро осмонро намедидам.

Ба худ андешидам, ки агар чӯбдаст бар сараш фуруд орам, мағзаш бирезад. Савоб он аст, ки аз пояш занам, то даст баста назди мири шаҳр орам.

Вақте ки даст бар ҳаво, чӯб бар осмон бардоштам, он "Таҳамтан сабук барҷаста ханҷараи маро гирифт. То ба худ омадам, бар замин ғалтонид ва бар синаам нишаст. Дуд аз димоғам баромад ва охи сард қашидам".

Вай ханҷарашро дар гулуям ниҳод ва гуфт: "Ту худро нашиносондӣ, инак, ворида қаҳаннам¹ шав!"

Гуфтам: "Марди ғарибам² ва мусофир".

Гуфт: "Туро чӣ шуда, ки чони худро дарег надошта, худро ба дами теғ нишондӣ?"

Гуфтам: "Ҳучуми қашшоқию нодорӣ ва ҳирси³ зар маро бад-ин ҷода овард".

Гуфт: "Аз кучо?"

Гуфтам: "Аз Бойсун".

Гуфт: "Аз он ҷо баҳри чӣ омадаӣ?"

Гуфтам: "Ба таҳсили илми зарурӣ".

Гуфт: "Туро кӣ ба муқобили ман барангехт?"

Гуфтам: "Мири асас овоза дода буд, ки ҳар кӣ туро дастгир кунад, сад динор зар бидиҳад. Ман аз чихати эҳтиёҷ ва бечорагӣ ба ин кор розӣ шудам, то туро ба даст орам".

¹ **Қаҳаннам** – дӯзах.

² **Ғариб** – бекас, каси мусофир.

³ **Ҳирс** – чашмгуруснагӣ.

Ман ин суханҳоро канда-канда мегуфтам. Чунки часади
ӯ хеле вазнин буд – гӯйӣ, кӯҳи азиме.

Раҳм овард, гуфт: "Рост мегӯйӣ, ман ин овозаи мири
шабро шунидаам ва ту марди мусофирӣ ва бегуноҳ ва дар
ин амр, ки мутасаддӣ¹ шудай, аз чихати бечорагӣ маҷбур
шудай, ки худро бо шер бизанӣ. Ман ба ту умри дубора ме-
бахшам, ба шарте ки ту аз ин шаҳр ба вилояти худ баргардӣ
ва дигар бо ман рӯ ба рӯ нашавӣ".

Ман гирён хушомадгӯӣ намудам, ки: «Ҳар чӣ ту гӯӣ, чу-
нон кунам ва ҳар чӣ бад-он ишора кунӣ, иқдом ба он намо-
ям».

Он гоҳ аз болои ман бархост. Ва ларзону ҳаросон аз
ақиби он мерафтам, то дар мадрасаи Кӯкалтош даромадем
ва ба дари ҳучрае баромада овоз дод. Муллобачае саросе-
ма берун омада, ба одоб дарун талабид. Даромадем ва би-
нишастем. Шамъҳо афрӯхтанд ва нуқлу наво ва май овар-
данд.

Шукурбек пурсид:

– Аз пухтан ва хӯрданӣ чӣ дорӣ?

Гуфт:

– Миқдоре аз ин чизҳо ҳаст.

Фармуд, ки:

– Ин ашё ба ин меҳмони мо камӣ мекунад, бирав ва аз
фалон қассоб гӯшт биёр ва таоме ба заҳмати зиёд бипаз, ки
ман ҳам гуруснаам.

Он мард бирафт ва ба пухтупаз машғул шуд. Ман ба
даҳшат омада аз ҳар боб сухан мекардам, саргузаштамо
нақл кардам, аз часорату мардонагии худ сафсата мехон-
дам.

Вақте ки ман дар бораи шуҷоатам, ки хар ва аспро бар-
доштам, нақл кардам, ӯ бовар намекард ва гуфт: "Агар рост
гӯйӣ, бархез ва аз пушти ман даро ва маро ба худ каш ва аз
чоям бичунбон".

Ман бархоста дар ақибаш гузаштам ва ҳарчанд зӯр за-
дам, ҳеч аз чойи худ намеҷунбид, гӯйӣ, хама узваш аз оҳан

¹ Мутасаддӣ – вазифадор

ва фӯлод буд, то ҳар ду дасти ман аз кор монд ва хун аз димоғам фаввора зад.

Гуфт:

– Нагуфтам, ки ту дурӯғ мегӯӣ ва ҳеч зӯр ва қувват надорӣ ва ман туро дар роҳ, ки меомадӣ, дониста будам, ки овози пойи ту дар замин зарб надошт. Овози пойи мардон дар замин ҳамчун оҳан бошад. Пас як мушт зари сурх ба каф ниҳод ва гуфт:

– Агар панча ва дасти чапи маро битобӣ, ин зар аз они туст.

Ҳирси тилло маро қарор нагузошт, панчаашро битофт-там ва ҳарчанд зӯр намудам, фоидае набахшид. Дар ин кор ҳар тараф ҳаму рост мешудам. Лекин дасти ӯ чунон рост ва барқарор буд, ки гӯё меҳе бар девор зада бошанд. Ва охир дасти ман биғирифт ва панчаам дар панчааш ниҳода зӯр кард. Гумон кардам, ки ангуштонам реза–реза шуданд. Он гоҳ гуфт:

– Ба ин ҳол, ки дорӣ, дигар номи шуҷоат мабар ва беҳуда роҳи муқобили мардон машав, ки сар ба бод диҳӣ ва ҳасратҳо барӣ.

Он гоҳ ба обу таом таклиф намуда, панҷсад дирам ба ман бидод ва маро васият кард, ки: «ин пули кирои туст ва инро бардор ва дигар дар ин шаҳр наист, мабодо ки дигарбора туро бифиристанд ва ба муқобили ман барангезанд, он гоҳ амон наёбӣ».

Ман он нақдро¹ бардошта, назди мири шаб омада, он чӣ дида будам, ҳикоят кардам. Хилъатам² дод ва рухсатам фармуд.

Ман дигар иқомати³ Бухороро ба худ ногувор дида ба вилояти худ омадам ва то ин муддати умр мисли вай зӯровар надида будам.

Самараи ин ҳикоят он аст, ки мард агар бақувват ва паҳлавон бошад ҳам, аз душмани худ бияндешад ва бовар ба зӯри бозуи худ накунад.

¹ **Нақд** – пул, зар.

² **Хилъат** – як навъ чома.

³ **Иқомат** – истиқомат, зиндагӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Бигӯед, ки байни ду тан чӣ воқеа рух дод?
2. Кӣ голиб омад: Мулло Холмуҳаммад ё Шукурбек?
3. Шукурбек чӣ мардонагӣ кард?
4. Охири воқеа ба чӣ анҷом ёфт?
5. Хулосаи ин ҳикоят чӣ аст?
6. Байтҳо ва лугатҳоро аз ёд кунед.

ШАБЕ ДАР ПЕТЕРБУРГ

ЗАБОН ДОНӢ – ҶАҶОН ДОНӢ

(бо каме ихтисор)

Боре дар пойтахти императори рус будам... шабе аз хоб барҷастам, бинобар тарадлуди мардум ба кӯча давидам. Ҷама рафикон рафтаанд, сабаб пурсидам, гуфтанд ки маҳалле оташ гирифта, ба тамошо бароманд.

Ман ҳам хоболуда... ба кӯча баромадам, дидам ароба бо ходимаш тайёр аст. Гуфтам: "Агун паридуш¹?"

Агарчи ин лафз бетартиб аст, яъне «дар оташ меравед?», бо ин ишора фаҳмонидам, ки маро ба чое, ки оташ афтада, мебарӣ. Аробачӣ фавран маро ба ароба нишонида, ба он маҳалла расонид. Фуруд омадам, боз бо имову ишора бо лафзҳои ғалати бемаънӣ гуфтам, ки: «Ин ҷо бош, маро то манзил хоҳӣ бурд». Қабул намуд.

Ман ба сайри иморатҳои сӯхта даромадам, дидам... ки бо асбоб ва фаввора об аз баҳр оварда оташро хомӯш мекунанд. Ман саргарми тамошо шуда аз рафикон низ касеро наёфтам ва бо ман тарҷумон ҳам набуд. Баъд аз фурсатҳо баромадам, ки ҳаво абр шуда ва барфи шиддатнок меборид...

Омадам, ки асп ва аробаи худро ёбам, бисёр чустам. Дар охир аробаи ҳолӣ дидам, ки бачаи ходим² дорад. Савор шудам ва ишора кардам, ки суръат кун. Вай ҳам надоништа асп

¹ Агун паридуш – лафзи вайрони забони русӣ, агун-огонь, ба маънои оташ ва паридуш – поедешь, яъне меравӣ.

² Ходим – нӯкар, аробачӣ.

меронд. Вақти баргаштан ба воситаи тарокуми¹ барф ва талотуми ҳаво ҳеч самт маълум намешуд. Аммо роҳи омадагӣ шарқӣ буд, пас – чанубӣ. Ин аробачӣ маро рост ба тарафи шимол мебурд ва ҳарчанд имову ишора мекардам, ки ба тарафи ғарбӣ равад, сухани маро сарфаҳм намерафт ва ҳар ҷо аспро нигоҳ дошта, ба ман сухане мегуфт, ки: «Ман туро кучо мебарам?» ба лафзи русӣ ҷавобе мегуфтам... Ӯ маро дашном медод ва ҳар соат таклиф ба фуромадан мекард, ман намефуромадам. Чунки агар фуруд оям, дигар ба аробааш бор намекунад ва агар пиёда монам, асас² ҳабс мекунад. Микдори панҷ соат дар болои ароба нишаста мондам ва дар ин шаб чандон барф меомад, ки ман чун қуллае аз барф шуда саропо бо барф пӯшида шуда будам.

Нимаи шаб маро дар кӯча монда, худ ба ҳавлии дарун рафт ва бисёр дарро кӯфт. Садое набаромад, маро чандон воҳима гирифта буд, ки агар он дар боз шавад, албатта, маро ба дарун металабанд ва қатл мекунанд ва дар ҷоҳе меандозанд. Агар аз ароба фуруд оранд ва дар кӯча гузоранд, пулисҳо³ ғӯл дар гардан ва занҷир дар поям кунанд...

Аробачӣ аз боз нашудани дар маъюс шуд, боз дар ароба нишаста асп меронд ва маро дашном медод, ман хомӯш мондам ва маҷоли гап задан наёфтам.

Аробачӣ маро назди миршаб овард ва шикоят кардан гирифт, ки марде ба ароба савор шудааст, забон намедонад ва ман низ аз фаҳми гуфтаи ӯ очизам, ҳеч чора намедонам, ки ӯро ба кучо барам, ки маро аз бори ӯ халосӣ рӯй диҳад. Миршаб омада, маро аз тағи барф бароварда, ба лафзи русӣ саволе кард, гуфтам: Моя паслоники чалавик, яъне ман ҳамроҳи элчиам⁴, ин бача қуши⁵ маро гум кардааст ва маро ҳайрон намудааст, маро агар ба растаи Балшуй Марскуй баррад, қуши худро меёбам.

¹ **Тарокум** – яъне бисёрии барф.

² **Асас** – миршаб.

³ **Пулис** – политсия.

⁴ **Элчӣ** – намояндаи як давлат дар давлати дигар, сафир.

⁵ **Қуш** – манзили муваққатӣ, бошишгоҳ.

Миршаб аз ин сухани ман огоҳ шуда, бачаро дашном карда ва гуфт:

– Ин марди мусофир аст ва ҳамроҳи сафир омадааст. Ту ин мардро чаро дар ин паскӯчаҳо саргардон доштаӣ? Агар аз аввали шаб ба он ҷо мебурдӣ, ӯ ба қуши худ мерафт, ҳам ту халос будӣ ва ҳам ӯ. Ҳоло низ ӯро бурда дар растаи калон андоз.

Ходим пас аз ин гуфтугӯ маро ба растаи Балшуй Марсқуй овард, то дари дарвозаи сафоратхона маро оварда фуруд овард.

Музди савораи ароба ҳафт дирам дода аз он ҳалокат раҳой ёфтам.

Агар ман андак аз гуфтугӯи он хабардор мешудам, кори ман ин гуна бад анҷом намеёфт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳикоятро хонед ва мазмунан нақл кунед.*
2. *Аҳмади Дониш ба қучо рафтагор шуд ва муҷибӣ саргардонӣ ва ба таҳлука афтодани ӯ чӣ буд?*
3. *Забонро надонистан ба кас чӣ ногувориҳо меовардааст?*
4. *Аҳмади Дониш бо овардани ин ҳикоят моро чӣ ҳушдор медиҳад?*

АДОЛАТИ ШЕР

Яке аз дӯстон гуфт:

"Дар Бойсун мардеро дидам тануманд, осори мардӣ ва боқувватӣ аз зоҳири¹ ҳолаш ҳувайдо буд, ки Холмуҳаммадаш мегуфтанд. Миёни ману ӯ бисёр мубоҳиса² ва муколамаҳо мегузашт. Басе ҳикоятҳои ҷолиб нақл мекард, ки аз шуниданааш дар ҳайрат мемондӣ. Бо хирсу ҳук набард намуда, бо шер ва паланг ҷанг карда, аз ҷанголашон раҳой ёфта буд. Аз он ҷумла гуфт: «Рӯзе ба хонаи дӯстам, ки бояд тӯй барпо мешуд, ҳамроҳи дӯстонамон роҳакӣ шудем. Аз байни кӯху

¹ Зоҳир – сурат.

² Мубоҳиса – бо ҳам баҳс кардан.

марғзор мегузаштем. Ман аз рафиқон чудо шудам, муштоқи¹ шикор гашта будам. Ба даруни дара даромадам, кабку оху шикор карда саргарм шуда монда, рӯзро бегоҳ кардам. Дилам майли хонаравӣ надошт. Ноилоҷ дар камари кӯҳ сатҳе чойи сабззор ёфтам, ки дарахти азиме бо сояш он чойро зеб меод. Як чашмаи оби мусаффо аз паҳлуаш мегузашт. Аз аспи худ фаромада ба болои дарахт баромада, чое барои худ ва чое барои асп рост кардам, то ғуруб аспро ғунча баста, ғусфандвор болои дарахт кашидам. Асп аз фаросате, ки дошт, он чӣ ман дар боби ӯ андешида будам, мефаҳмид. Ҳамчунон дасту побаста болои дарахт ба паҳлу орамид² ва намечунбид.

Мухаррири сутур (яъне нависанда) гӯяд:

"Ман дар ин ҳикоят инкоре доштам, ки як мард, агар ҳама аз фӯлод бувад, аспро бад-ин ранг натавонад бардошт. Магар ки муболиға бошад. То дар «Унсур»-и Бедил дидам, ки Мирзо Қаландар, амаки Бедил аспи савории худро, ки монда ва кӯфта гашта буд, дар як муддат аз кӯхистон бардошта гузарондааст. Он гоҳ эътиқод кардам, ки дар бадани инсон як қувваи зӯрварӣ ҳаст, ки на ҳар кас онро дошта метавонад".

Мулло Хол гуфт:

"Шабҳангом, пеш аз он ки сар ба хоб диҳам, ногоҳ овози шикастани сангпораҳо маро беқарор гардонид. Дониستم, ки ҳайвоне ба тарафи мо меояд.

Шаб маҳтоб буд. Дидам шере хашмгину зӯрвар монанди гови калони шохзан ба самти мо меояд. Ва чашмҳо ҳамчу машъале медурахшиданд ва назди қадамаш сангҳои бузург ғалтон мешуд. Туфанг ба даст гирифтам ва оташ дар пилта додам ва рост кардам, то шер бубинад ва битарсад ва баргардад. Ӯ ҳамчунон ғуррон, бе ҳарф ва ҳарос тӯфон карда ба сӯйи мо меомад. Дидам, ки ин шер бо як тир сард намешавад, ҳам марову аспамро нобуд мегардонад.

¹ **Мушток** – иштиёқманд, ҳавасманд.

² **Орамид** – бихуспид, хоб кард.

Азбаски майдон буд ва атроф нишеб, шер ҳарчанд хост, ки худро дар болои дарахт барчаҳонад, муйяссар нашуд. Омада ба решаи дарахт даст зад. Гумон кардам, ки ҳамин замон дарахтро аз бун¹ мебарорад. Натавонист ва як-ду зӯр овард, матлаб² ба чанг наёмад ва дарахт ҳамчунон, ки дар рӯзи боди шадид биларзад, ба чунбиши сахт гирифтор шуд. Ва аспи ман дар изтироб омада сахт тарсид, ман худдорӣ карда ба мулоимат саре мечунбондам, ки: «Ман қасди ту надорам ва имшаб дар роҳ мондам, ин чо меҳмонам, аз сари сахти ман даргузар». Гоҳе таъзиме ба сӯи шер мекардам ва шукуфон менигаристам, то аз вазъи ман эмин³ бошад ва донад, ки ман ба ӯ муқобила надорам. Шер аз ин муомила сурати таслим муайян карда аз гурриш ва ғазаб сокин⁴ шуд. Вай аз дарахти ҳомили⁵ ман даст бардошт ва сина бар замин ниҳода биншаст ва дум мечунбонид. Боз ман суруде, нағмае сар карда шерро ба мулоимат ва мурувват даъват мекардам. То субҳ дамид ва бо имо ва ишора маълум мекардам, ки: «Маро роҳ бидеҳ, то ба манзили худ муроҷиат кунам». Вай низ ишорае мекард ва дасти худро рост мекард. Ман намедонистам, ки чӣ меҳоҳад. Камтар нон ва яхнӣ⁶ пеш андохтам, бӯйида илтифот⁷ накард ва боз ба дасти худ ишора мекард. Он гоҳ донистам, ки туфанг⁸ маро меҳоҳад. Ноилоҷ онро ҳам назди шер андохтам. Бархост ва онро гирифта ва худ низ рост шуда бар атрофи он диққат мекард ва маҳалли кундоқ ва оташхонаро медид. Пас туфанг худ бишкасту ба ҳаво бияндохт, ки аз назарам нопадид шуд.

¹ Бун – бех.

² Матлаб – мақсад.

³ Эмин – бехавф, бехатар, дар амон.

⁴ Сокин – ором.

⁵ Ҳомил – бордор, ин чо ба маънои дарахте, ки мо дар болои он қарор доштем, омадааст.

⁶ Яхнӣ – гӯшти пухтаи хунуккардашуда.

⁷ Илтифот – лутф, ин чо ба маънои аҳамият надод, омадааст.

⁸ Туфанг – камон.

Ман он гоҳ дил бар марг ниҳодам, ки кори аҳмақӣ кардам ва сипари ҷон ба дасти душман супоридам. Он гоҳ изхори хурсандӣ ва хуррамӣ намуда, нон ва яхнӣ бардошт ва ишора кард, ки фуруд ой ва бирав. Ва худ дуртар рафта боз бинишаст. Ман аспро фуруд оварда зин ва лачом ниҳода савор шудам. Ва шер низ ба ҳаракат даромада пеши роҳи ман фууромада ва имо мекард, ки «биё».

Ман оҳиста аз паси вай асп мерондам. То аз ду-се ағба ва сой бигзаштам ва роҳ аз кӯҳ ба пастӣ кашидам. Он гоҳ шер баргашт ва ба болои қуллаи кӯҳ барнишаст ва дар мушоҳидаи аҳволи ман шуд, то аз назари ӯ ғойб гаштам.

Ин рафтор аз он сабаб буд, то даррандагони дигар маро қурбон насозанд. Ва саломат ба хона омадам".

Мақсад аз ин ҳикоят дар он аст, ки агар дар азал мавҷуд муҳлат бувад, душман дӯст гардад ва заҳр тарёк¹ ва шери далер роҳбар ва дастгир бувад.

Гар шавӣ дар даҳани шеру паланг,
Нахӯрандат магар ба рӯзи аҷал.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Ҳикоятро хонед ва мазмунашро нақл кунед.*
2. *Ба фикри шумо чаро шикорчӣ бо шер муқобилат накард?*
3. *Чаро камони Холмуҳаммадро шер шикаст?*
4. *Чаро унвони ҳикояро муаллиф «Адолати шер» гузоштааст?*

¹ **Тарёк** – давои зидди заҳр.

*Гар дусад раҳ ба сари дор равам,
Лоҳутӣ,
Боз дар маслаки худ якдиламу
подорам.*

АБУЛҚОСИМ ЛОХУТӢ

Абулқосим Аҳмадзода Лоҳутӣ соли 1887 дар шаҳри Кирмоншоҳи Эрон дар оилаи косиби кухнадӯз (гевакаш) таваллуд ёфтааст. Ӯ дар нуҳсолагӣ шогирди челонгар, баъд шогирди дарзӣ ва пасон шогирди оҳангар будааст. Падараш Аҳмад низ таъби шоирӣ дошта, бо таҳаллуси «Илҳомӣ» шеър мегуфтааст ва нахустустоди Лоҳутӣ дар шеърсароӣ ҳамоно падараш будааст.

Абулқосим Лоҳутӣ соли 1904 дар синни ҳабдаҳсолагӣ бо мадади ташкилоти «Одамият» ба таҳсил фаро гирифта мешавад.

Лоҳутӣ муътақид буд, ки рӯзе инқилобе мешавад ва решаи зулму истибдодро месӯзад. Ӯ низ ба мубориза алайҳи истибдод бармехезад. Шеърҳои инқилобӣ ва зидди зулму бедодгариҳо сурудаи ин шоири инқилобӣ вирди забони муборизон буд. Ҳокимияти замон Лоҳутиро ба қатл ҳукм мекунад. Оқибат Лоҳутӣ соли 1922 баъди таҳдиду таъқибҳои саҳти ҳокимони Эрон ба хоки Иттиҳоди Шӯравӣ паноҳ мебарад.

Аз устод Абулқосим Лоҳутӣ осори гаронбаҳое чун достону ғазалҳои равон, қитъаҳо, рубоиву дубайтиҳои шево боқӣ мондаанд. Лоҳутӣ соли 1957 дар Маскав вафот кардааст.

ДӮСТӢ ВА БАРОДАРИӢ

Чавоне пурсид аз пири доно,
Ки: “Эй дониши ту мушқилкушо,
Ба шогирдон панди устод накуст,
Бигӯ, бародар бехтар аст ё дӯст?”
Пири хирадманд чунин посух дод,
Ки: “Зиндагонист бехтарин устод,
Зиндагӣ собит кард, байни башар,
Ки дӯст аз бародар бувад бехтар.
Мумкин аст бародар дӯст нашавад,
Вале дӯст доим бародар бувад.

Агар бародар дӯстат ҳам бошад!
Дигар дар хушбахтӣ чӣ кам бошад,
Бирав, байни мардум дӯст пайдо кун!
То беҳи душман барканӣ аз бун!
Ман аз дилу чон, бо руҳи шод!
Ба дӯстони сулҳ мегӯям: шод бод!

ВАТАНИ МО

Маҳбуби ҳама халқи ҷаҳон шуд Ватани мо,
Умеди ҳама беватанон шуд Ватани мо.
Чун сар нафарозему тафохур нанамоем,
Шаъну шарафи оламиён шуд Ватани мо.
Садсола кас ин ҷо накунад шиква зи пирӣ,
Бо умри куҳан тозаҷавон шуд Ватани мо.
Хидмат бикунем аз дилу ҷонаш, ки баробар,
Бо нархи дилу қимати ҷон шуд Ватани мо.
Бо синаву сар ҳифз кунемаш, ки зи душман,
Озодкуни аҳли ҷаҳон шуд Ватани мо.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Тарҷумаи ҳоли устод Абулқосим Лоҳутиро нақл кунед.*
2. *Шеърҳоро бурро ва ифоданок хонед.*
3. *Мазмуни байтҳоро дар алоҳидагӣ шарҳ диҳед.*
4. *Ин шеърҳо дар тақдири Лоҳутӣ чӣ нақш доштанд?*
5. *Шеъри "Ватани мо"-ро аз ёд кунед.*

САЛОМИ ХАЛҚИ ТОҶИК БА ХАЛҚИ ЭРОН

Ассалом, эй халқи Эрони кабир,
Ассалом, эй насли Золу Ардашер!
Эй нажоди Кова, эй авлоди Сом!
Бар ту аз Ҷумҳури Тоҷикон салом!
Мо бародарҳои тоҷики туем,
Роҳдуру руҳназдики туем...
Солҳо мо дар асирӣ зистем,
Ҳеч кас огоҳ набуд, мо кистем.
Беҳабар будем мо, к-андар ҷаҳон
Як бародар ҳаст моро меҳрубон.
Лек девори сияҳ дар байни мо
Карда буд зулми ҷаҳонгирон ба по.

Гарчи ёдат буд дар дил ҷовидон,
 Ҳайф, рӯят шуд аз дида ниҳон...
 Мо ба зулми золимон ғолиб шудем,
 Бар замину оби худ соҳиб шудем.
 Дасти мову дидаи мо боз шуд,
 Бахти мо, чун боз, дар парвоз шуд.
 Пас туро, чони бародар, ёфтем,
 Доимо ҳозир ба имдоди туем.
 Эй нажоди Кова, эй авлоди Сом,
 Бар ту аз Ҷумҳури Тоҷикон салом!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шеърро бурро хонед ва маънидод кунед.*
2. *Шоир дар бораи муносибати халқҳои тоҷику эронӣ чӣ мегӯяд?*
3. *Ин мисраъро шарҳ диҳед: «Эй нажоди Кова, эй авлоди Сом».*
4. *Бигӯед, ки халқҳои тоҷику эрониро чӣ ба ҳам мепайвандад?*

БА ТОҶИКИСТОН

Эй умеди дили рамидаи ман,
 Қуввати дасту нури дидаи ман.
 Ватани кору хонаи ишқам,
 Табъи шеърӯ таронаи ишқам!
 Вах, чӣ рахшонӣ, эй шарораи сурх,
 Ҷон фидои ту, эй ситораи сурх!
 Бурчи Машриқ агарчи хонаи туст,
 Лек олам пур аз фасонаи туст.
 Солҳо пеш аз ин замона, ҳазор,
 На фақат як, ҳазор – чандин бор
 Ту ҳунарманду паҳлавон будӣ,
 Равшанибахши ин ҷаҳон будӣ.
 Номдорони Шарқ дар гирдат
 Гирд буданд ҳамчу шогирдат.
 Хонаат мактабу маориф буд,
 Дари эҳсон ба оламе бикишуд.
 Боре, ин сон сухандарозӣ чист?
 Мункири ту ба ғайри душман кист?
 Дар ҷаҳон ҳар кӣ дoston хонад,
 Номи деринаи туро донад.
 Лек чанде ту бенаво мондӣ,
 Аз ҳунарҳои худ ҷудо мондӣ...

Солҳо бо талошу бо мардӣ
 Чангу чонбозию чадал кардӣ.
 Чанг кардӣ ба зидди чабру ситам,
 Гоҳ-гоҳе шудӣ музаффар ҳам.
 Лек зӯри ситам мачол надод,
 Ки тамоман шавӣ зи банд озод.
 Ногаҳон шуъла аз Шимол дамид,
 Шуълаи сурх то ба Шарқ расид.
 Гуфт ин шуъла: Ҳей, ба по бархез!
 Дар раҳи зиндагӣ зи чо бархез!...
 Эӣ умеди дили рамидаи ман,
 Қуввати дасту нури дидаи ман!
 Он аламро ту роҳбар кардӣ,
 Сӯйи майдон шудӣ, зафар кардӣ...
 На фақат Шарқ аз ту хуррам шуд,
 Рӯи ту нурбахши олам шуд.

БАНДАГӢ ДАРКОР НЕСТ!

Зиндагӣ охир сар ояд, бандагӣ даркор нест,
 Бандагӣ гар шарт бошад, зиндагӣ даркор нест.
 Гар фишори рӯзгор обат кунад, мискин машав,
 Мард бош, эӣ хастадил, шармандагӣ даркор нест.
 Бо ҳақорат гар биборад бар сарат борони дурр,
 Осмонро гӯ: бирав, борандагӣ даркор нест!
 Гар ба шарти пойбӯсӣ сар бимонад бар танат,
 Чон деху рад кун, ки сарафкандагӣ даркор нест.
 Зиндагӣ озодии инсону истиклоли ўст,
 Баҳри озодӣ чадал кун, бандагӣ даркор нест!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Шеърӣ «Ба Тоҷикистон»-ро ифоданок хонед.
2. Мақсади мурочиати шоир аз чӣ иборат аст? Бо ёри муаллим шарҳ диҳед.
3. Мисраъҳои ба зиндагӣ ва ҳолу аҳволи гузаштаи халқи мо бахшидаи шоирро аз шеър пайдо карда, бо мадади муаллим тавсиф кунед.
4. Шеърӣ «Бандагӣ даркор нест!»-ро бурро ва ифоданок хонед.
5. Ҳар байтро аввал бо мадади муаллим ва сипас мустақилона шарҳ диҳед.
6. Шеърро аз ёд кунед.

МУЪМИН ҚАНОАТ

Шоири халқии Тоҷикистон Муъмин Қаноат соли 1932 дар деҳаи Курговади ноҳияи Қалъаи Хум таваллуд ёфтааст. Пас аз хатми мактаби миёна, соли 1951 ба факултаи таъриху филологияи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон (ҳоло Донишгоҳи миллии Тоҷикистон) дохил мешавад.

Шавқу ҳаваси эҷоди шеър хеле бармаҳал дар дили Муъминшоҳ пайдо шуда буд.

Муъмин Қаноат шеъру дostonҳои бисёре навиштааст. Машҳуртарин дostonҳои шоир «Сурӯши Сталинград», «Тоҷикистон – исми ман», «Мавҷҳои Днепр» ва «Гаҳвораи Сино» мебошанд.

Шоир барои эҷод кардани ин дostonҳо бо Мукофоти давлатии СССР ва Мукофоти давлатии РСС Тоҷикистон ба номи Рӯдакӣ қадр карда шудааст.

«Мавҷҳои Днепр» аз зумраи дostonҳои басо пурмаънии Муъмин Қаноат ба шумор мераванд.

Дoston бо эҳсосоти волои ватандӯстӣ ва садоқати бародарӣ эҷод гардида дар ҳар мавҷи он як "лаҳза" ё боби он воқеа ва ҳастии зиндагии рангини одамӣ акс ёфтааст.

МАВЧҲОИ ДНЕПР

МАВЧ ДАР САҲРО

Мавҷро оё ба саҳро дидаӣ?
Шарфаи онро магар бишнидаӣ?
Дидаӣ укёнуси беобро,
Мавҷҳои хушки нилитобро¹?...
Ман чунин баҳри аҷибро дидаам,
Дар сари ҳар мавҷ дил варзидаам.
Буд ин баҳри кабудӣ беканор,
Дар канори Украинаи номдор.
Мавҷи қулзум², мавҷи гандум буд он,
Ризқи мардум, нони мардум буд он.
Мешиносам, мешиносам бӯйи он,
Бӯйи ширин, бӯйи дерин – бӯйи нон.
Ман зи хурдӣ баҳра аз он бурдаам,
Дар Бадахшон аз ҳамин нон хӯрдаам.
Ҳаст дар ёдам, ки ногаҳ чанг шуд,
Роҳи ин мавҷи саховат банд шуд.
Нон баробар шуд ба ҷони одамӣ,
Рафт лаззат аз даҳони одамӣ...
Ҳис мекардем дар он солҳо:
Аз тани мо буд узви мо чудо.
Баъд мавҷи лашкари бебоки мо
Рӯфт садди³ хасро аз хоки мо.
Мавҷи ин дарё зи нав озод шуд,
Боз мардум сер, мулк обод шуд.
Донаи хайри ҳамин саҳрои пок
Сабз шуд андар биёбони қазоқ...
Ман ба ҳар мавҷи маҳини ин замин
Боз дидам мавҷҳои Украин...
Украина! Мавҷи ту, эҳсон⁴ ту,
Ҳосили сарпанҷаи деҳқони ту.
То Душанбею Қазоқистон расид,
Нони гандум, қуввату дармон расид.
Љунбиши дарёст рафтори шумо,
Мавҷҳои мавҷҳои мавҷҳо!

¹ **Нилитоб** – кабуд, осмониранг

² **Қулзум** – баҳр.

³ **Садд** – монса.

⁴ **Эҳсон** – некуй, лутфу марҳамат.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Шеърро бурро хонда, мазмунаширо нақл кунед.
2. Сабаби банд шудани роҳи мавҷи саховат чӣ будааст?
3. Ба муҷиби чӣ боз «мавҷи ин дарё озод шуд»? ?
4. Меҳри шоир нисбати халқи Украина дар кадом мисраъҳо ифода ёфтааст?
5. Фикр кунед, таҳти калимаи «мавҷ» чӣ дар назар дошта шудааст?

МАВҶИ ОДАМ

Ба хотираи Қаҳрамони Иттиҳоди Шӯравӣ
Саидкул Турдиев

... Днепр!

Ҳаст дар ёдат магар он соли сели оташин,

Мавҷҳои одамин монанди сели оҳанин

Омаду дар мавҷҳои банд шуд?!
Як тараф урду¹ мо роҳи гузар мекофтӣ,

Як тараф тири аду² тӯри ачал мебофтӣ.
Мегузаштӣ аз миёни як замин ду замон.

Ногаҳон тоҷикписар худро ба оғӯшат фиканд,

Шарфаи тири аду гардид ин соат дучанд,

Мавҷҳои гашт аммо ҷавшани ҷони ҷавон.
Аз пайи ӯ ротаи ӯ сӯйи он соҳил шитофт,

Садди оҳан, садди оташ, садди хороро шикофт,
То ба он соҳил нахустин роҳи дарёро кушод.

Пораи хоки туро бигрифт аз чанги аду,

Аз ғазаб лабрез шуд гӯё дили танги аду,
Чашмро пӯшида аз тӯпу туфанги бешумор

Тири дунёро ба рӯйи паҳлавонон рехтанд,
Оби дарё, хоки соҳилро ба элак бехтанд.

То дами субҳ аз дусад ҷон панҷ ҷони зинда монд,
Панҷ одам дар канорат ҳамчу дил поянда монд.

Пушт – обу пеш – оташ, аз ҳаво – борони тир,
Дар миёни обу оташ – панҷ фарзанди далер

Тан ба тан бо лашкаре чангид... Овах, ногаҳон!

¹ Урду – чангиён, лашкар.

² Аду – душман.

Тири душман аз билети сурх, аз чавшан гузашт,
 Аз дили пурхашми тоҷик, аз дами оҳан гузашт,
 Ҳаст дар ёдат, чӣ сон афтонд ўро бар замин!
 «Воҳ, модар!» гуфтаю хоки туро оғўш кард,
 Лаҳзае модар – замин қалби чавонро гўш кард,
 Даргузашт ў... Дар ҳамин дам лашкар аз дарё гузашт!
 Байрақи оғуштаи хунро зи нав бардоштанг,
 Ҳамчу машғал, раҳнамо болои сар афроштанг.
 Ҳар диле мезад ба зарби «Интиқому интиқом!»
 Шуд ҳамон як пораи хоки Ватан маъвои ў,
 Манзили бо нақди чон бигрифтаи ў, чойи ў,
 Манзилеро, ки ҳама бо чон харидорем мо!
 Эй Днепр! Солҳо аз пеши манзил меравӣ,
 Гўй, охир, аз чӣ ин сон сўйи соҳил медавӣ?
 Гуфт бар ман ба забони мавҷҳои бебабон:
 «То бигирам ин дили ҷовидро андар канори мавҷҳо»...
 Зикри¹ бисёрест дар савти² шумо,
 Мавҷҳою мавҷҳою мавҷҳо!...

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Шеърро ифоданок ва бурро хонед.
2. Дар порчаи шеърӣ вазъияти ҷанг чӣ гуна тасвир ёфтааст?
3. «Обу хокро ба элак бехтанд» чӣ маънӣ дорад?
4. Пирӯзӣ ба ивази чӣ ба даст омад?
5. Байтҳои алоҳидаро аз рӯйи интиҳоби муаллим шарҳ диҳед.

МАВҶИ БАРОДАРИ

Ба дида нақши рӯйи ту, ба гўш гуфтугўйи ту,
 Ҳанўз аз димоғи ман нарафтааст бӯйи ту,
 Ба ҷои дур меравад дилам ҳамеша сўйи ту,
 Шудам калону омадам кунун ба ҷустуҷўйи ту,
 Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!

Замини Украинаро зи сару бар қадам задам,
 Ба ҳар диёр дар задам, ба ҳар мазор дам задам,

¹ **Зикр** – ёд кардан, ба забон овардан, гуфта, қайд.

² **Савт** – садо, овоз.

Зи лавҳаҳои мраммин ба хирс ҷуста номи ту,
Бикофтам, наёфтам нишони ноаёни ту,
Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!

Замони кӯдакии ман ту аз ҳама калон будӣ,
Миёни аҳли деҳи мо ҷавони паҳлавон будӣ,
Чанори соябон будӣ, мадори хонадон будӣ,
Вале зи хоксориат ба ҷашм ноаён будӣ,
Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!

Бигӯ, канӣ мазори ту, мазори хоксори ту?
Ба вақти захми охирин кӣ буд дар канори ту?
Даме фитодӣ бар замин кӣ буд такядори ту?
Кӣ буд дар нигоҳи ту, ба ҷашми интизори ту?
Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!

Ба вақти ҷустуҷӯи ман ба сӯи ман, ба рӯи ман
Кушода буд ҳар даре, ба ҳар даре – бародаре,
Агар туро наёфтам, биёфтам дар ин макон
Ҳазорҳо бародарон, бародарии ҷовидон,
Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!

Ба ҳар диле, ки во шавад, маро ба сина ҷо шавад,
Ба ҳар нигоҳи беғаше, ки нури дидаҳо шавад,
Ба хандаҳои ғамбарор, ҷу мавҷҳои беқарор,
Нигоҳи туст ошкор, ҳаёти туст пойдор,
Бародарам, бародари ба ҷону дил баробарам!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. *Шеърро бурро ва ифоданок хонед.*
2. *Гӯед, ки шоир бародарашро дар кучоҳо ҷустааст?*
3. *Ҷустуҷӯӣҳо дар хоки Украина ба шоир чӣ натиҷаҳо додаанд?*
4. *Шоир дар байти*
Агар туро наёфтам, биёфтам дар ин макон,
Ҳазорҳо бародарон, бародарии ҷовидон
чиро дар назар дорад?
5. *Шеърро аз ёд кунед.*

ДАВОМИ НЕК РОҶАТРО!

Ба Владимир Луговский

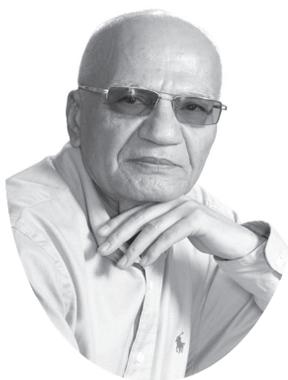
Даме, ки размгоҳи бешикасти Рустами Дастон
Ба чанги бекҳо афтид аз дасти забардастон,
Даме, ки базмгоҳи Ибни Сино, Рӯдакӣ, Хайём
Бишуд чавлонгаҳи дуздон,
Бишуд бозичаи айём,
Ба ин чо омадӣ пойи пиёда мисли як сарбоз
Ба қалби шоиру бо ҳуччати раҳсоз.
Ту аз кӯҳу камарҳо бо машаққат роҳ мебурдӣ,
Чу шоир, ошиқи шаб хавф аз бегоҳ мебурдӣ,
Зи дарё об мехӯрдию мехуфтӣ, намехуфтӣ,
Ба дарё роз мегуфтӣ.
Чу дарё вирд мекард аз забонат шеъри Пушкинро,
Ту боло мешудӣ,
То даст гири Моҳу Парвинро...
Ту ғарқи созҳо будӣ,
Ту банди розҳо будӣ.
Чу булбул моили парвозҳо, овозҳо будӣ,
Ки ногаҳ шарфаи тиру камон, аспи давон омад,
Кадомин бек сӯйи деҳаи бепосбон омад?
Балои осмон омад!
Ту барчасти,
Камар бастӣ,
Ба аҳли деҳа пайвасти,
Ғурури бек бишкасти...
Ҳамин шаб ёр гаштӣ, чун қалам, тиру камонатро,
Дигар оҳанг бахшидӣ
Ҳамин шаб дostonатро,
Дар ин пасту баландиҳо
Дар ин сустию сахтиҳо,
Миёни гирудори некбахтӣ, шӯрбахтиҳо
Ту дидӣ Вахшро танҳо,
Миёни кӯҳ дар ғавғо.
Надидӣ дар бисоти ӯ дили дарёи Ҳофизро,
Чу шоир ёд н-овардӣ макони разми Рустамро.

Надидӣ давргардон чоми сесадпораи Ҷамро.
 Аҷамро дидиву савти Аҷамро лек нашнидӣ,
 Дами пирӣ бузургонро ту хору бенаво дидӣ?
 Агар дар хонаи тоҷик тамоми чиз ночиз буд,
 Ба ҳар гаҳвора Ҳофиз буд ё девони Ҳофиз буд.
 Ҳамон пире, ки аз пайроҳаҳо то арсаи дунё
 Зи манзилҳо ба манзилҳо,
 Кушода роҳ аз дилҳо...
 Агар бо номи Ҳофиз мешудӣ дар хонаи тоҷик,
 Баногоҳ қаср мешуд аз қарам вайронаи тоҷик.
 Агар бо шеърӣ Ҳофиз роз мегуфтӣ ба духтарҳо,
 Ба шеърат мефаромад аз самои ҳусн ахтарҳо.
 Агар як бор мегуфтӣ, ба ҳубӣ чеҳраи Лайло,
 Чу Ҳофиз маст будӣ умрҳо аз он руҳи зебо
 Вале ошиқ нагаштӣ...
 Роҳ бурдӣ, дoston гуфтӣ,
 Ба ҳар сурат сухан аз дарду дармони замон гуфтӣ,
 Ту хизматро адо кардӣ чу як раҳсоз, чун сарбоз,
 Туро охир ато кардӣ табиат шоири мумтоз! ...
 ... Аз он шабҳо
 Зи кӯҳи Нор доим мерасад овоз,
 Садои мардуми раҳсоз,
 Садои шоири сарбоз...
 Замистон асту
 Механдад ба ёди ту гули бодом
 Бубин, Мирзои Кӯлобӣ¹ диҳад роҳи туро анҷом.
 Дуои нек рӯҳатро,
 Давоми нек роҳатро!

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Шеърро ифоданок хонед.
2. Мазмуни шеърро нақл кунед: Владимир Луговский кӣ буд ва барои миллати тоҷик чӣ хизматҳо кардааст?
3. Дар бораи дӯстии халқҳои тоҷику рус боз чӣҳо медонед?
4. Аз матн мисраъҳоеро ёфта ҷудо намоед, ки ба тавсифи Владимир Луговский бахшида шудаанд.

¹ Мирзо Шариф – сардори бригадаи роҳсозони Норақ.

САТТОР ТУРСУН

Саттор Турсун 15 феввали соли 1946 дар деҳаи Посурхи ноҳияи Бойсуни вилояти Сурхондарёи Ўзбекистон таваллуд ёфтааст. Баъди хатми мактаби миёна соли 1965 ба шуъбаи шарқшиносии факултаи филологияи тоҷики Университети давлатии Тоҷикистон (ҳоло Донишгоҳи миллии Тоҷикистон) шомил гардида, соли 1970 онро хатм намудааст. Ҳикояҳои нахустинаш ҳанӯз дар айёми донишҷӯиаш манзури хонандагон гардида буд. Саттор Турсун яке аз нависандагони бистеъдоди тоҷик аст. Ҳикояҳои дилчасп, повесту романҳои пурмазмунӣ аз ҳаёти воқеии мардуми рӯзгор бархурдори ӯ кайҳо боз таваҷҷуҳи хонандагонро ҷалб намудааст.

Дар зер порчаҳо аз ду ҳикояи хурди пандомези адиб тариқи намуна пешкаш мегардад.

ФАРЗАНД

Писарбачаи дувоздаҳсолаву марди чилсола дар боғи истироҳати шаҳр, дар зери як соябони нақшینی монанд ба қорчи бузурге рӯ ба рӯ нишаста, яхмос меҳӯрданд. Охири баҳорон буд.

Боғи сарсабз лабреси анвори офтоб, лабреси гуфтугузор ва ханда гардида буд.

Кӯдакони масрур аз дасти падару модар ё бародару хоҳари худ гирифта, сайру гашт мекарданд, ба чархофалак савор мешуданд, меҷаҳиданду мепариданд.

Баъзе аз онҳо, чун писарбачаи дувоздаҳсолаву марди чилсола, дар зери соябонҳои дигар нишаста, яхмос мехӯрданд; шоду беғам буданд.

Хуллас, боғи истироҳат дар он гашти рӯз як қасри сурро мемонд. Қасре, ки буттаҳои хушгул дорад, фаввораву дарахтони раъно ва осмони тозаву офтоби тобон дорад.

Аммо дар чунин рӯзи пок писарбачаи дувоздаҳсола ва марди чилсола гӯё ба ҳам бегона буданд; пойбанди хаёл ва ҳар кадоме ба таври худ танҳо. Тамоман танҳо буданд. Сари ҳар ду низ андак ҳам, онҳо ба якдигар сухане нагуфта, аз ду зарфаки поядори филизӣ ва сард, ки дар рӯи мизи гирда меистод, яхмоси сард мехӯрданд.

Писарбача ангуштони дароз-дарози базеб дошт, сиёҳчурда ва ситорагарм буд. Мӯйсараш гулӣ бо чашмони калон-калони мешӣ ва андак мағмуми ӯ мижаҳои зичаш соя меандохтанд. Кас ба як дидан пай мебурд, ки ин бачаи дар назар ҳассос эҳтимол фарзанди ҳамин мард аст, ки ҳоло бо вай рӯ ба рӯ нишаста, аҳён-аҳён, гӯё қадре тарсида, ба сӯяш чашм медавонад. Вале чунин менамояд, ки писарбача инро ҳис намекунад, ё ҳис кунад ҳам, эътибор намедиҳад. Бале, падару писар буданд онҳо. Ҳафтае як маротиба вомехӯрданд. Дар пеши боғ ё қади кӯча, дар назди корхонаи мард, дар мактаби писарбача...

Имрӯз шояд бори сиюм ё чилум буд, ки онҳо бо якдигар вомехӯрданд.

Мард ба ин вохӯриҳо қариб ҳамеша сархам ва дар қайди андеша меомад. Писарбача низ. Ва онҳо қариб ҳамеша аз якдигар ғамгин чудо мешуданд. Писарбача яхмосагро то охир хӯрда, беихтиёр ба нуқтае чашм дӯхт.

Мард ҳам чумчаро даруни зарф гузошта, мулоим сар бардошт. Нигоҳаш чехраи ботаровати писарбачаро навозиш мекард. Сухане гуфтан мехосту наметавонист, истиҳола мекард. Изтироби дилаш шадид мешуд.

– Мехезем? – ниҳоят пурсид ӯ.

– Ихтиёр... – ҳамчунин нигоҳагро гурезонда, гуфт писарбача.

Мард боз ба сукут рафт. Писарбача низ хомӯш буд. Ба гӯш бештар хандаи кӯдакон мерасид. Насими серуни баҳорон мевазид.

– Ту барои чӣ ин қадар озурда менамоӣ? – пас аз муддате як оҳ кашида, ба меҳр пурсид мард. Овозаш меларзид.

– Ман озурда не, – гуфт дар ҷавоб писарбача. Овози вай ҳам каме меларзид.

– Хонданат чӣ хел? – боз пурсид мард.

– Нағз, – гуфт писарбача.

– Модарат чӣ?

– Нағз.

– Ягон чиз меҳоҳӣ?

– Чӣ, ягон чиз?

– Масалан, китоб, либос, пойафзор ё боз ягон муҳимми дигар.

– Не, ҳама чиз дорам.

– Саломатиат дуруст?

– Бад не.

– Пас, барои чӣ ин тавр ғамгин менамоӣ?

– Ман ғамгин нестам. Лекин...

– Чӣ лекин?

– Ҳеч, – гуфт писарбача ва нигоҳашро ба зарфаки сарди филизӣ дӯхта, аз нав хомӯш шуд.

– Меҳезем? – пурсид мард.

– Хайр, – гуфта писарбача аз ҷой бархест.

Мард бар фарқи сари ӯ даст ба навозиш бурда, чун гунаҳкор бе ҷуръат табассум кард.

– Боадаб шав, писарам. Ба қору бори модарат мадад расон, хуб?

Писарбача ҳамоно хомӯш буд. Танҳо китф барҳам кашид. Онҳо аз боғи истироҳат берун шуда, ба хиёбони марказии шаҳр дохил гардиданд. Бешитоб қадам монда, гоҳо дар байни худ як ё ду калима радду бадал мекарданд.

Ниҳоят, онҳо дар пеши иморати баланде қарор гирифтанд.

– Меравӣ? – пурсид мард, дар ҳолате ки аз қомати хим-
чаи писарбача чашм канда наметавонист.

– Ҳа, меравам.

– Таъйини маро фаромӯш накун: боадаб шав, то
метавонӣ, бештар китоб хон.

– Ман инро фаромӯш намекунам, – сухани ӯро бурид пи-
сарбача, – лекин...

– Чӣ "лекин?" – ба ҳаяҷон омад мард.

– Хонданам нағз. Ба қору бори модарам ҳам мадад мера-
сонам. Лекин баъзан...

Дили мард саҳт ва ноором метапид.

– Баъзан ҳаёл мекунам, ки барои чӣ дар хона нестед.
– Баъзан меҳоҳам ҳамроҳ сари дастархон шинем, телевизор
бинем, кӯча бароем.

Писарбачаи дувоздаҳсола инро гуфту дар чашмони зе-
бояш ашк ҳалқа зада, суханаш нотамом тозон ба сӯйи дар-
возаи иморати баланд рафт.

Марди чилсола дар хиёбони калон ва серодами шаҳр
танҳо монд. Ва чун ҳайратзада фурсате беҳаракат истода,
аламнок аз дил гузаронд, ки писараш, писараки ҳар дафъа
ғамгинаш, ҳоло асрори аз ҳам ҷудо шудани ӯ ва модари
худро аз кучо медонад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

- 1. Нависанда падару писарро дар кадом ҳолату руҳия тасвир
намудааст?*
- 2. Чаро онҳо ба ҳамдигар ба мисли бегона муносибат мекар-
данд?*
- 3. Писар аз чӣ сабаб ба чунин тарзи зиндагии падару модар
норозӣ буд?*
- 4. Шумо ба чунин равиши зиндагии волидайн чӣ гуна баҳо
медихед?*
- 5. Оё дар мушоҳидаи шумо чунин оилаҳо ҳастанд?*
- 6. Ҳикояро бодикҷат хонда, бо роҳбарии устод бо ҳамсинфона-
тон мубоҳиса ташиқ дихед.*

ДҶУСТӢ

Бинои дӯсти афрохтан, чӣ дар миёни одамони алоҳида ва чӣ дар байни халқи муайян, азми чандон мушкил нест. Вале онро торафт мустаҳкам карда, аз дасти як насл ба ихтиёри насли дигар гузоштан, зиёда аз ин, ба вай шукӯҳу шаҳомат бахшида, волову бегазанд нигоҳ доштан басо душвор аст. Зеро пойбарчо ва дархури инсонҳо монанди чунин бино, ки аслан ба тақозои хиради сулҳпарвар арзи вучуд мекунад, аз ҳар кас эътибори мудом мехоҳад, масъулияти чиддӣ талаб менамояд. Ва ин гуна эътибор, ин навъ масъулият, бешак, дар натиҷаи тамоси ақлҳои шарифу пайванди ростини дилҳои бедор ба зухур меояд.

Дӯсти ҳаргиз як мафҳуми хаёли нест, ки вақти зарурат ба забон оварда, дар дигар мавридҳо фаромӯш созем. Он сириште дорад зинда, чоне дорад оғаҳ, қалбе дорад хассос...

Сиёҳ кадом асту сафед дар кучост, зуд пай мебарад. Ва агар дар ҳаққаш самимӣ нестем, як рӯз не, як рӯз аз мо рӯй мегардонад. Яъне, бинои дӯстии ҳақиқӣ на дар мавҷи суханҳои саризабониву чапакзаниҳои бардавом, балки дар ростиву устувории масъулияти бузурги инсонӣ қарор дорад. Фикр мекунам, худӣ эҳсоси рафоқат ҳам аввал дар оинаи муносибати неки ашхоси алоҳида рух намуда, тадричан метавонад ба дӯстии хуби қавму қабилаҳои муайян табдил ёбад.

Мансур ҳамроҳи дӯсти масквацияш дар тараддуди бозгашт буд. Зодгоҳи ин ҷавони содадили чилсола, ки баъд аз хатми мактаби миёна дар Донишгоҳи техникийи шаҳр хонда ва бо ризоияти падар ҳамон ҷо монда, оиладор шуда, ҳашт сол боз дар муассисае меъмор шуда кор мекард, ба дӯсташ ниҳоят уш омад.

Онҳо қариб як ҳафта дар деҳаи на чандон калони обу ҳавояш тоза, пур аз дарахтони сарсабз, боғҳояш серҳосил ва меваҳояш шаҳдбор, ки дар қадди дарёчаи шӯҳи кӯҳистон воқеъ буд, таъби дил истироҳат карда, ранги рӯяшон тоза-

тару чисмашон гӯё солимтар гардида, акнун дар нияти бозгашт ба Маскав буданд.

– Ба мо ичозат, додо, дигар фурсати истодан надорем, – шаби гузашта ба падари мӯйсафедаш фаҳмонда буд Мансур. – Андрей фардо ба Маскав мепарад, билет дорад. Ғайр аз ин, дар идора кори худам низ бисёр. Панчрӯза рухсатии гирифтаам ба охир расид.

– Майлат, писарам, – бо оҳанги каме риққат гуфта буд дар ҷавоб падар. – Ин дафъа мӯлтар истодӣ, моро хеле хурсанд кардӣ. Ба аҳли оилаат салом расон. Тану ҷонат сиҳату сарат баланд бошад, қорат ҳамеша ривоч ёбад, хотири мо чамъ!

– Ягон ҳафта пас боз меоям. Бо келину набераатон.

– Кошкӣ, мо ҳама ба дидоратон зор. Худат мебинӣ, ки ман пир шудаам, умрам кам мондааст. Мӯйсафед мардум офтоби лаби бом барин.

– Ин тавр нагӯед, падар.

– Ту хафа нашав, писарам. Кори дунё ҳамин омадану рафтагӣ дорад. Ҳоло ки зиндаву саломат ҳастем, якдигарро зуд-зуд дида истодан баробари ҳазор тилло.

– Рост, додо.

– Рафиқат инсони нағз будааст: хоксор, хушфеълу меҳрубон. Ба вай фаҳмон, ки моро фаромӯш накунад. Фурсат ёфта боз биёяд, ин дафъа – бо зану фарзандаш.

– Соли дигар ҳатман меояд. Мо дар ин хусус аҳду паймон бадем, – гуфт Мансур ва ба дӯсташ Андрей, ки дар сари дастархони пурнозу неъмат аз пахлуи мӯйсафед тавонам-на-тавонам чорзону зада, бо табассуми гарм ба суҳбати падару писар гӯш медод, оҳишта рӯй оварда, ба забони русӣ мулоим пурсид:

– Ҳамин тавр не?

– Дар бораи ман ҳарф мезанед?

– Албатта. Падарам мегӯянд, ки ба дӯстат фаҳмон: зану фарзандашро ҳам гирифта биёяд, моро аз хотир набарад; дар ин боғи салқини мани мӯйсафед ҳар қадаре хоҳед, истироҳат

кунед, мева чинда хӯреду истироҳату фароғат карда, нафаси озод гиред.

– Ташаккур, ман акнун падари туро сидқан ба худ падар хондам. Насиб бошад, ҳоло ҳамдигарро боз мебинем, бисёр мебинем.

Ин сухани самимии дӯсташро, ки дар деҳа чанд калимаи тоҷикӣ ёд гирифта, аз таҳти дил хурсанд шуда, баъзе аз онҳоро хандаовар талаффуз мекард, Мансур ба падараш шарҳ дода, такроран гуфта буд:

– Андрей соли дигар ҳам меояд, додо, ҳатман меояд.

– Айни муддао, писарам. Деҳа ба вай форида бошад, рафту ягон камбудиямонро дида, аз мо наранчида бошад, олам гулистон!

– Баръакс, беҳад хурсанд, ки ниҳоят ба расму оин, хулқу хӯ ва рӯзгордории мардуми кӯҳистон ошно шуд.

– Мо ҳам хурсанд. Лекин афсӯс, дуруст суҳбат карда натавонистем. Айби худам – забонашро намефаҳмам. Бо вучуди ин, аз шишту хезаш дониستم, ки чавонмард аст, дилаш оина барин соф. Рӯйи камиро набинад, умраш дарозу ризқаш фаровон бошад.

Шаби гузашта дар сари дастархон ҳамин гуна гуфтугӯ доштанд онҳо. Мӯйсафед гоҳ ба писарашу меҳмони ӯ ва гоҳ ба кӯлбори тахту даҳанбаста, ки дар як кунҷи айвон қач шуда меистод, беихтиёр назар давонда, ботамкин сухан меронд.

Вай, умуман, одами вазнин, дурандеш ва хушгап буд. Тамоми умр деҳқонӣ карда, ҳафт фарзандашро беминнат хонндаву ба воя расонда, чор-панҷ соли охир дар сояи онҳо давлати пирӣ меронд.

Хуллас, шаби гузашта онҳо аз ҳар дар суҳбат ораста, хеле дер, аммо хушу хурсанд ба хоби роҳат рафтанд.

Имрӯз ду хоҳари калониву бародар ва додарони Мансур барои гусели ӯ ва дӯсти масквагияш, ки дар ин чанд рӯз бо дидадарой, покдилӣ ва гуфтори нарми худ ба ҳамаи онҳо писанд омада буд, дар ҳавлии мӯйсафед барвақт ҳозир шуданд.

Ва ҳоло саҳаргоҳ интизорӣ мекашанд, ки мошини ваъдагӣ кай меояд. Вале мошинро, аз вақти ваъдагӣ қариб ду соат сипарӣ шуда бошад ҳам, дарак набуд. Мансур асабӣ мешуд. Дӯсташ низ, ҳарчанд худро осуда вонамуд мекард, ботинан бетоқатӣ дошт. Мабодо ки аз ҳавопаймо дер монад!

Мансур инро мефаҳмид ва хичолат кашида, мегуфт:

– Шояд ба вай ягон ҳодиса рӯй дод?

Аммо дар лабони Андрей табассум мешукуфт. "Парво нақун, дар ҳар сурат меравем. Мошини роҳгузар ҳаст, боз автобус будагист".

– Аз автобус ҳоло дер мондем. Барои мошини роҳгузар то маркази ноҳия пиёда рафтан лозим! Ҳеч қисса не, пиёда меравем. Бинем, ки ба ҳавопаймо расидан мушкил, фавран, ягон таксӣ мегирем. Маблағ ҳаст.

– Бале, – гуфт Андрей, – пиёда рафтан лозим меояд.

Андрей суханашро ба охир нарасонда, ҳамон писари калонии мӯйсафед ба рӯйи Мансур маънидор як назар афканду зуд аз ҷой хест.

– Рост мегӯяд, зудтар раҳакӣ шавед.

Ҳамин лаҳза аз кӯча садои мошин баромад ва пас аз фурсате дар пушти дарвоза мотораш хомӯш гардид. Лекин ба ҳавлӣ каси дигар ворид гардид. Собиқ ҳамсоияи мӯйсафед Зафарбек даромада, аз ҳама ҳолпурсӣ кард.

ӯ чавони тахмин биступанҷсола буда, қатори аксарият дар совхоз тамоку мепарварид, коргари пешқадам ҳисоб меёфт. Дастони боқувваташ – шахшӯл, худаш – фурутан ва бо қомаи баланд ва чеҳраи кушод. ӯ ба бобо рӯ оварда гуфт:

– Ба як кори муҳим наздатон омадам, бобо, – гуфт вай ба мӯйсафед.

– Хуш омадед!

Зафарбек мехост мақсади омаданаширо баён намояд, вале чашмаш ба Андрей афтод, ки кӯлбораширо бардошта омодаи рафтан шуд. Зафарбек ба Мансур рӯй овард:

– Меравед?

– Бале, – гуфт Мансур. – Ташвиши зиндагӣ, қору бор.

– Ба чӣ меравед?

– Пиёда. Аз маркази ноҳия ягон мошин мегирем.

– Пештар огоҳ накардед, ман зуд меомадам.

Мансур гуфт:

– Дигар кас моро дилпур карда буд. Ҳоло бинед, ки аз афти қор дер мондем.

– Шуморо ман мебарам, – гуфт Зафарбек ба забони русӣ.

Андрей дар китф кӯлбор, сари андак каммӯяш луч, ба чехраи дар офтоб қариб чигаррангшудаи ӯ сабук назар афканда, ба маънии “ихтиёр” абрувони пайваस्ताашро қадре боло кашид.

– Лекин, ба шарте ки шарм надоред. Мошини ман фасон не, “Запарожетс”.

– Медонам, – якбора хурсанд шуда, сухани ӯро аз даҳонаш гирифт Мансур. – Мо, шаҳриҳо, ба қавли шумо одамони мураккаб бошем ҳам, ба мошини фасон саҳт одат накардаем.

– Боз беҳтар! Ана марҳамат, рафтем.

Зафарбек борҳои онҳоро дар бағочмонак гузошта, дари мошинашро, ки наппа-нав ва озода буд, бо эҳтиром ва бисёр хоксорона аз ду тараф кушод.

Мансур ва Андрей бо ҳама хайрухуш карда, ба нишастгоҳи қафо гузашта нишастанд.

– Ҳамон муҳиммат чӣ буд? – пурсид мӯйсафед, вақте ки Зафарбек мошинро ба қор андохта, даст ба чанбари фармон мебурд.

– Имсол чашм расидагӣ барин, ангури боғамон маза надорад, бобо, хок задаст.

– Мӯл об монда будӣ?

– Мӯл ҳам нею намедонам барои чӣ, хайр бегоҳ омада маслиҳат мекунем, ё пагоҳ, аввал инҳоро ба манзил расонам.

– Ҳазор раҳмат ба ту! Асло муҳтоҷӣ набинӣ, – дар ҳаяҷон гуфт мӯйсафед. Ва ба онҳо сафари бехатар хоста, дуои нек кард, сидқан даст ба рӯй кашид.

Мошин ба ҳаракат даромад. Ҳангоме ки деҳа дар қафо монд: "Моро то шаҳр бурдан шарт нест, – гуфт Мансур ба собиқ ҳамсои падараш Зафарбек. – Аз худуди ноҳия бароварда, то роҳи калон расонед, кифоя. Он тарафаш автобус бисёр, таксӣ ҳам.

– Хуб.

– Ҳаққатонро медиҳем.

– Чӣ хел ҳаққам?

– Ҳаққи хизмат! Дар чунин гармо...барои сарфи бензин, сарфи вақт.

– Дар ин хусус ҳатто даҳан кушодан ба ману шумо намезебад, – гуфт Зафарбек, ки чашм аз роҳи нақанда, боэҳтиёт мошин меронд. Сипас, табассум намуда, илова намуд:

– Шумо дар синну сол аз ман калон бошед ҳам, ба ҳар ҳол дар кӯча тохта мегаштем, дар як деҳа ба воя расидем. Файр аз ин, агар инсон барои ҳар кори некаш пул ё чизи дигар талабад, одаму одамгарӣ кучо мешавад?

– Бубахшед, ман аз саҳар каме асабӣ будам, фикр накарда гуфтам.

– Ҳеч гап не, вазъияти шуморо мефаҳмам, махсусан, ки аз чойи дур меҳмон доред.

Вай хомӯш монд.

Мошин баъзан такон хӯрда, чарххояш дар роҳи шағалпӯши байни деҳа ва маркази ноҳия баланд садо бароварда, бо як маром пеш мерафт.

Мансур низ сукут варзида, дар бораи худ ва дигарон фикр мекард, ки рост, панҷ ангушт – баробар не. Мисли ин одамон ҳам ҳар хел мешаванд. Яке – ҳақгӯй, дигаре – ваъдабоз ва сеюмӣ – ҳасудхӯр.

Аммо вай мардуми дурӯғзанро бад мебинад. Ёро аз хама бештар фиреб ба ғазаб меоварад, маҳз фиреб!

Гуноҳи худааш – зудбовар аст. Дониста надониста, ба

касе бовар мекунаду баъд фигонаш баромада, муддатҳо озурдахотир мегардад.

Мансур қадре ошуфта ба дӯсташ нигарист. Вай аз воқеаи ин саҳар рӯйдода малул шудааст ё не?

Вале Андрей чехрааш равшан, ба манзараҳои талу тепаҳои сӯхта, ба кӯҳҳои на чандон баланди дур аз онҳо кадафрохта лоқайд назар андохта, лабони каме ғафсаи моил ба табассум, орому осуда менишаст.

Мансур аз вазъи дӯсташ як андоза хурсанд шуд. Вай мекушид, ки он ваъдахилофро, ки аввал барояшон гӯё хизмат карда, аз шаҳр ба деҳа оварду дар ниҳояти қор фиреб дод, ё шояд ягон ташвиши дигар баромада, хабар расонида натавонист, фаромӯш созад. Бо вучуди ин дилаш хичил буд. Дар як меҳру ихлоси мардона ба хотир меовард, ки ҳар дафъа, вақте ки аз пайи иҷрои ин ё он супориши идора ба Маскав мерафт, Андрей ё ягон рафиқи вай, агар бохабар бошанд, чӣ тавр ўро бо мошини худ пешвоз мегирифтанд.

– Кӣ шуморо бурданӣ буд? – оромиро халалдор карда, ба қафо тоб хӯрда, ногаҳон пурсид Зафарбек.

– Хаскаш, – ниҳоят иқрор шуд Мансур.

– Ана, – бо оҳанги тамасхур писханд зад Зафарбек. – Шумо ба ҳамон шахс бовар кардед? Ўро мардум беҳуда “Чилдурӯғ” ном нагузоштаанд.

– Аз кучо донам? Одам гуфтем, инсоф дорад гуфтем. Ба кавлаш устувор менамуд.

– Вай қавл надорад. Як чоплус аст. Дар деҳа ҳатто кӯдак кӣ будани ўро медонад.

– Чӣ илоҷ, одамро шинохтан душвор.

– Лекин зарур!

– Рост. Фиреб хӯрдем. Агар ин гуна ваъдахилофияшро медонистем, сахари мардон дар маркази ноҳия ба автобус савор шуда, ҳоло аз нисф зиёди роҳамонро тай мекардем.

– Фаҳмидам, ки дӯстатон ба Маскав чипта доштааст. Бо автобуси дуум равед, дер мемонед. Дар ноҳияи мо, мутаасифона, таксӣ ҳам нест. Аз ягон ҷо одам биёрад, имкон ҳаст.

Агар не, соатҳо лозим меояд, ки интизори мошин бошад. Вай ба шумо кай ваъда карда буд?

– Як ҳафта пеш, боз дирӯз. Як ҳафта пеш аз ин мо дар шаҳр тараддуи ба деҳа омадан доштем, ки суроғ карда ба ҷойи қорам рафт. Ман дар нигоҳи аввал ўро нашинохтам. Чунки дар бадали ҳафт-ҳашт сол надида будам. Ў худро шинос намуд. Чун фаҳмид, ки мо ба деҳа омаданӣ гуфт: "Мошини нозанин дорам, худам шуморо мебарам. Дар ин ҳавои гарм ба автобус савор шуда, меҳмонатонро азоб надихед. Хуллас, ки овард ва дар тўли роҳ латифаҳои намакин гуфта табъи моро низ болида дошт. Баъд аз он ваъда кард, ки моро бозпас худаш ба шаҳр мебарад.

Зафарбек гуфт: – Пас аз ин қадар меҳрубонӣ шуморо тамоман фаромӯш кардааст.

Мансур гуфт:

– Эҳтимол, ягон кори муҳим баромада бошад ё воқеае рӯй дода бошад, ё мошинаш вайрон шуда бошад. Лекин огоҳ накард.

Зафарбек гуфт:

– Ҳеч воқеа ва кори муҳимме ба ў рӯй наодоаст. Ҳангоме ки ба назди падаратон меомадам, ўро дида будам. Бо мошинаш ба тарафи маркази ноҳия мешитофт.

– Наход? Охир, дина бегоҳӣ ҳамроҳи мо дар хона нишаста суҳбат дошт. Боз ваъда дода буд, ки пагоҳ омада моро мебарад.

– Надонам, - китф барҳам кашид Зафарбек ва ду - се дақиқа сукут варзида, чунонки ба қароре омада бошад, ногаҳон пурсид:

– Вай дар шаҳр аз шумо ягон илтимос карда буд?

– Дар шаҳр не, валекин дишаб ҳангоми суҳбат гуфт, ки имсол писари калонияш ба ягон мактаби олий дохил шуданӣ. Агар тавонам, ба ягон ёру ошноҳо гап зада, ба вай ёрӣ расонам.

– Шумо чӣ посух додед?

– Гуфтам, ки ин хел корҳо аз дастам намеоянд. Аз дастам

оянд ҳам, ман дар ин боб ба касе илтимос намекунам. Писаратон, агар дар мактаб хуб хонда бошад, бе ҳеҷ восита худаш ба донишкадаи олий шомил мешавад. Умуман, фарзандонро ба чунин воситаҳо одат кунондан хуб нест.

Зафарбек аз фарчоми ин муколама оғаҳ гардида гуфт:

– Акнун сабаби ваъдахилофии ўро фаҳмидам.

Мансур гуфт:

– Сабаб чӣ будааст?

– Сабаб он аст, ки шумо дохил намудани фарзанди ўро ба мактаби олий ба гардан нагирифтед. Ҳол он ки вай дар шаҳр ва дар роҳ низ ба ҳамин мақсад ба шумо муроҷиат кардааст. Дидааст, ки “тираш бар ҳадар рафтааст”, аз шумо рӯй гардонидаст.

– Хайр, минбаъд эҳтиёт мешавем ва аз чунин ашхоси бемурувват ҳазар хоҳем кард.

Зафарбек гуфт:

– Лекин муҳиммаш, шумо аз ин ваъдахилофии вай асабӣ ва малол нашавед. Чунки чунин дурӯғ гуфтан ба ў расм ва одати муқаррарист.

Мансур гуфт:

– Воқеан, касбаш чист?

– Дар як ошхонаи шаҳраки маркази ноҳия пивофурӯш шуда кор мекунад. Маълум, ки пивофурӯшӣ касби чунин ханнотон аст. Ҳама дабдабаю карру фарраш аз болои ду-се дирами мардум.

– Фаҳмо, – гуфт андешамандона Мансур ва дигар ҳарфе назад.

Мошин ба худуди шаҳрак наздик шуда, акнун дар роҳи мумфарш оромона ҳаракат мекард.

Андрей аз гуфтугӯи онҳо каме ҳам бошад дарк намуд, ки сухан дар бораи ҳамон шахси ваъдахилоф меравад, вале хомӯшона менишаст. Аз тирезаҳои кушода бодаки нарм ворид гардида, мӯйсари хурмой ва каме тунукашро парешон мекард. Ў ҳар замон даст ба сар мебурд ва онро ба тартиб медаровард.

Ҳангоме ки аз маркази ноҳия мегузаштанд, Зафарбек ба қади кӯча ишора карда баноҳост:

– Ана вай! – гуфт.

– Кӣ? – чизе нафаҳмида, ҳайрон ба берун назар карда пурсид Мансур.

– Хаскаши ваъдашилоф.

Дар ҳақиқат, Хаскаш дар канори майдончаи мумфарш, ки як бинои хурди чиптафурӯшӣ буд, дар назди “Волга”-и осмониранги худ боифтихор рост меистод. Дар гирдаш даҳдувоздаҳ марду зани мусофир истода буданд. Ғайр аз мошини ӯ дигар мошине ба назар наменамуд.

– Савдо мекунад, – гуфт бо заҳрханд Зафарбек.

– Чӣ хел савдо? – ҳайрон шуда пурсид Мансур.

– Кӣ бештар пул диҳад, ҳамонро то роҳи калон бурда мемонад.

– То роҳи калон чӣ қадар фосила аст?

– Тахминан 70 километр... – Вай ин корашро ҳар вақт намекунад. Мавридашро ёфта, дар ҷойи худ ағлаб писараш ё ягон хеши наздиқашро монда, ана ҳамин тавр, гӯё тасодуфан кӯча мебарояд. Ба худатон маълум, ки ноҳиямон дар кӯҳистон, аз роҳи калон дур. Мардуми сафаракӣ бисёр...

Мошин босуръат ва ҳамвор мерафт. Дар ду тарафи роҳ талу теппаҳои пасту баланд, баъзан қитъа-қитъа заминҳои ғаллааш даравидаи урён, гоҳо подаи гову рамаи гӯсфандон паёпай қафо мемонданд.

Мансур акнун хомӯш менишаст... Тахминан пас аз ним соат Зафарбек бодикқат ба оинаи пеши мошин нигариста гуфт:

– Мана Хаскаш меояд.

Онҳо аз тиреза ба қафо нигариста, “Волга”-и осмониранги бошитоб наздикшударо диданд. Ҳамин дам “Волга” лангар хӯрда, бо суъати баланд аз паҳлуи онҳо гузашт.

– Ба чунин одамони қаллобу фиребгару дурӯғгӯй асосан кор гирифтаи лозим нест, – гуфт Мансур.

– Баъзан кор доштан ва даҳолат кардан лозим. Вагарна, Хаскаш барин одамони гурғтабиат, ба илова рӯбаҳи маккор дунёро меолонанд, ба чамъият зарар меоваранд.

Ин суханони Зафарбек дар як эътирози омехта ба таасуфу дард гӯё аз қаъри дили ӯ берун омада, Мансурро даме ба андеша бурданд.

– Албатта, рост мегӯед, Хаскаш барин афроди зишт аз даҳ, ё аз сад нафар якта бошанд ҳам, дар чома бояд ҷазои хешро бигиранд, вагарна, хавфноканд...

Зафарбек баъд аз даҳ-дувоздаҳ дақиқа як хамгаштро гузашта, ба дуруҳае расиду мошинро ба дасти рост гардонд. Ӯ хурсанд буд; зери лаб сурудеро замзама мекард. Онҳо пас аз даҳ дақиқа ба роҳи калон баромаданд. Зафарбек баногоҳ:

– Ана, боз Хаскаш! – гуфт.

Дӯстон ба пеш нигариста, дар як тарафи роҳ, дуртар аз ошхонаи пастаки назарногир, дар байни ду-се мошини хархелаву қариб бист нафар одам “Волга”-и Хаскашро диданд.

– Истем? – чашмак зад Зафарбек.

Мансур ба дӯсташ нигарист.

– Бо вай пурсупос карда гузарем. Агар не, айб мешавад. Ва онҳо дар канори роҳ истоданд.

Хаскаш онҳоро дида бошад ҳам, худро ба нодонӣ зада, андак рӯй гардонда, аз байни одамон ба як марди мӯйлабдори ғафс гуфтугӯяшро бепарво давом дод.

– Акаи Хаскаш! – нидо кард Мансур.

Ӯ гӯё нашунид.

– Ҳой, акаи Хаскаш! – ин дафъа бо овози баланд садо кард Мансур.

Нихоят, вай баргашта, аввал ҳайрон-ҳайрон ба онҳо нигарист ва пас, вақте ки Мансур ба дасташ имои “ин чо биёед” кард, зуд омад.

Омадан замон:

– Эъ, ассалому алайкум! Шумоён то ҳол нарафтед? – гӯён

дар ҳолате ки нигоҳи чашмони беқарорашро мегурезонд, аз тиреза сар халонд.

– Ана меравем, – дастонашро ба ҳам совида, маънидор ба Зафарбек ишора намуд Мансур.

– Ман дар назди шумо дурӯғчӣ шудам, – гуфт Хаскаш. – Шаб, зор монад, чархи мошин кафид. То дуруст кардам, ки дер шуд.

– О шаб дар хонаи мо будед-ку?

– Рост, ҳақ, лекин баъд як корафтодаро ба Деҳи Боло бурдам. Қадом хешаш фавтида будааст. Шумо аз ман наранҷед. Ман гуноҳ надорам, гуноҳи ана ҳамон чорчарха.

Мансур гуфт:

– Барои чӣ моро дар роҳ дида, аз паҳлумон шитобон гузаштеду ҳатто назар наафкандед?

– Надидаам. Ба ягон ҳаёл рафтагистам. Одати мани гаранг ҳамин.

Хаскаш зуд суҳанро ба дигар самт бурда, ба Андрей гуфт:

– Тухфа маъқул шуд?

– Бале, – гуфт Андрей ва аз чӣ бошад, ки зуд сурх шуду нишастгоҳи холии пешро тела дода:

– Дарро кушо, ман мебароям, – гуфт ба Мансур.

Онҳо аз мошин фароманд.

Андрей бағочмонакро чакқон кушода, аз кӯлбори худ тухфаи додаи Хаскашро берун овард ва ба сӯйи ӯ дароз карда гуфт:

– Марҳамат карда гиред, тухфаи нағз, оличаноб, ба худатон насиб кунад.

Хаскаш ҳайрон шуда гуфт:

– Охир, барои чӣ? Тухфа...

– Гиред гуфтам ба Шумо! Аз ҳисоби ин гуна кирокашиҳо ба ман тухфа лозим не. Боз маҳсусан, агар аз шумо хотира бошад!

Хаскаш бо дастони ларзон тухфаро гирифт.

Дӯстон аз нав ба мошин нишастанд. Хаскаш дар мобайни роҳ танҳо ва ҳайрон монд.

Баъд аз чанд дақиқаи оромӣ Андрей ба Зафарбек нигариста, бо тамкин гуфт:

– Ман, додар, аз деҳаи шумо бо таассуроти нек меравам. Орзу доштам, ки ба падари ана ин дӯсти азизам шинос шавам. Ниҳоят, ба орзуям расидам. Инсони бузург будааст падари дӯсти ман! Ғайр аз ин, боз хеле одамони хубро дидам. Беҳад хурсандам, ки бо шумо ҳам вохӯрдам. Ман ҳоло бисёр меҳоҳам бароятон аз худ хотирае гузорам. Лекин, узр ки ҳамроҳам бисоти арзанда надорам.

– Ба ман ҳеҷ чиз лозим не, – гуфт Зафарбек, қадре дасту похӯрда.

– Лозим буд! Хайр, боз ҳамдигарро мебинем. Кӯҳ ба кӯҳ намерасад, одам ба одам мерасад. Касби ману ин ҳамдеҳаи шумо як – меъмореи мо. Рӯзе агар хона сохтани шавед, агар розӣ бошед, тарҳи онро ман худам мекашам. Фақат мактубе навишта, дар ин бора хабар расонед, кофист.

– Менависам, ҳатман менависам.

– Ташаккур ба шумо, барои хизмати беминнат, барои нияти покизаву чеҳраи кушода.

– Ҳамин ҳам хизмат шуд? – ба ҳаяҷон омада, аз самими қалб гуфт Зафарбек. Ва фурсате ба сукут рафта, гӯё худ аз худ пурсид:

– Бахт чист?

– Инро ҳар кас ҳар хел мефаҳмад, – гуфт Мансур.

– Ба андешаи ман, бахти аз ҳама бузург, ба инсон хурсандӣ бахшида, дар дили ӯ тухми накукорӣ, тухми муҳаббат киштан аст, – гуфт оҳиста ҷавони биступанҷсола Зафарбек ва суръати мошинро бардошт. Роҳ ба сӯи шаҳр тӯл мекашид.

АСАРҲОИ ДРАМАВӢ

Он асарҳои сахнавие, ки воқеа ва ҳодисаҳои муҳимми ҳаётро дар бар гирифта, амалиёти қаҳрамонро барои ба мақсад расидан таҷассум менамоянд, драма меноманд. Драма калимаи юнонӣ буда, маънояш "ҳаракат, амалиёт" мебошад.

Асосгузори театри ва нахустин офарандагони асарҳои драмавӣ: Эсхил, Сафокл, Аристофан, Еврипид (Юнон), Шекспир (Англия), Молиер (Фаронса), Шиллер (Олмон) буданд.

Муҳимтарин хусусияти асарҳои драмавӣ аз он иборат аст, ки воқеа ва ҳодисаҳои ҳалталаби зиндагиро дар сахна ҳунармандон иҷро менамоянд. Асарҳои драмавӣ дар мавзӯҳои гуногун навишта мешаванд. Нависандаеро, ки асари драмавӣ менависад, драматург меноманд.

Драматургон дар бораи ҳаёту ғаъолият ва қаҳрамонию ҷонфидоии шахсони бузурги давраҳои муайяни таърихӣ, ба мисли устод Рӯдакӣ, Ибни Сино, Ҳаким Фирдавсӣ, Исмоили Сомонӣ ва дигарон асари драмавӣ навиштаанд.

Асари драмавӣ аз дигар намудҳои адабӣ фарқ дорад. Хусусияти фарқкунандаи асарҳои драмавӣ дар он аст, ки барои дар сахна намоиш додан навишта мешаванд. Санъатшиноси машҳури рус К. Станиславский барҳақ гуфтааст: «Танҳо дар пешайвони театри асари сахнавиро дидаву бо тамоми ҳастиву моҳияташ фаҳмидан мумкин аст. Агар ин тавр намебуд, тамошобин ба театри намерафт ва дар хона нишаста намоишномаро мустақилона мутолиа мекард».

Хусусияти дигари асарҳои драмавӣ дар он аст, ки ба воқеаҳои таърихӣ, ихтилофҳо ва ақидаҳои, ки дар рафтору лаҳни гуфтор, ҳаракату амалҳо, ишораҳо ва тағйиротҳои зохирии ҳунармандон ба амал меоянд, бинандаро ба моҳияти асар шинос менамоянд. Бинобар ин, аз тамошобин бодикқатӣ ва мулоҳизакориро талаб менамояд. Он амалиёте, ки дар сахна воқеъ мешаванд, танҳо барои намоиш набуда, дар ҳаёт низ рӯй хоҳанд дод. Хосият ва моҳияти асари драмавӣ низ ошкор ва ифшо намудани ҳаёти воқеӣ, ҳақиқати зиндагии ҳар як давр бо тамоми бурду бохтҳои мебошад.

САФАРМУҲАММАД АЙЮБӢ

Шоир ва драматурги маъруфи тоҷик Сафармуҳаммад Айюбӣ 20 декабри соли 1945 дар шаҳри Кӯлоб таваллуд шудааст. До-нишкадаи омӯзгории шаҳри Кӯлобро (с. 1976) хатм кардааст. Аз синни 14-солагиаш шеърҳои аввалинаш ба табъ расидаанд.

Муаллифи китобҳои «Гули гандум», «Роҳи сафар», «Шо-хаи барк», «Фалаки роғӣ», «Осори мунтахаб», «Чилвагоҳи офтоб», «Мунзим», «Тӯй дар Хуррамдара», «Шоҳ Бика» мебо-шад. Ҳамчунин драмаҳои манзуми «Амир Исмоил», «Дақиқӣ», «Алии Сонӣ», «Спитамен», «Заволи Чамбули Мاستон», «Фи-шор» ба қалами ӯ мансубанд.

Ӯ дар жанри маснавӣ низ асарҳои бисёре офаридааст. Айюбӣ Шоири халқии Тоҷикистон, Арбоби ҳунари Тоҷикистон ва ба-рандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакист.

АМИР ИСМОИЛ

(Драмаи манзум дар ду баст ва ҳафт намоиш)

Иштироккунандагон:

Исмоили Сомонӣ – волии Бухоро, минбаъд – амири Давлати Сомониён.

Насри Сомонӣ – амири Варзрӯд.

Абулфазли Балъамӣ – надими дарбори Насри Сомонӣ, баъд Ҳочибӣ бузурги (сарвазири) дарбори Исмоили Сомонӣ.

Абусолик – оҳангсоз.

Ширин – каниз.

Зоҳира – мураббияи Ширин.

Қаробой – ҳомии низоми дохилаи Шимоли Бухоро.

Ходим, аркони давлат, нукарон.

БАСТИ АВВАЛ

НАМОИШИ ЯКУМ

(Саҳна нимторик. Болои саҳна тахтест амирӣ, ки ду рӯй дорад. Дар як рӯйи тахт Исмоили Сомонӣ ва дар рӯйи дигари он Насри Сомонӣ нишастаанд. Тахтро чарх мезанонанд, ки гоҳе рӯ ба тамошобин Наср ва гоҳе Исмоил пайдо мешаванд. Аркони давлат ба муқобили ҳаракати тахт чарх зада, гоҳе ба Исмоил ва гоҳе ба Наср хитоб мекунанд.)

БА ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Хуфтагонро дод мебояд такон,
Гир халқи хешро аз чои қон!

БА НАСРИ СОМОНӢ

Қабр кун, то халқ монад дар ҳарос,
Қатл кун, бинмуда ҳар гапро асос!

БА ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Мулк пур гаштаст аз нокас баче,
Раҳм манмо, чун намефаҳмад касе!
Давлати навро бубояд дасти зӯр,
Подшоҳи зӯр меёбад зухур!

БА НАСРИ СОМОНӢ

Дар фарози кӯҳсорони Ачам
Ҳалқаҳои дорро бинмо алам!
Мон, ки халқи мо хушомадгӯ шавад,
Сархамӣ бар халқи кишвар хӯ шавад.
Халқи балвогар нагардад муътабар!
Бар сари осӣ бизан теғу табар!

БА ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Бар гулуи дузду ғархо рез кир,
Рағми аҳкоми сияҳдил теғ гир!

БА НАСРИ СОМОНӢ

Ҳар кӣ сар бардошт, пояшро бибур!
Чашмҳои саркашонро соз кур!
Аз бародарҳои худ бинмо хазар,
Ҳар яке оранд бар ҷонат хатар!

БА ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Ту ғуломи Насри Сомон гаштай,
Чун асир ӯро санохон гаштай!
Волии мулки Бухорой агар,
Оқилу нотарсу доноӣ агар,
Раҳм бинмоӣ ту, меёбӣ зиён,
Бош ту саркардаи сомониён!
Бо чунин рафтор меёбӣ сарӣ,
Дастболо мешавӣ дар сарварӣ!

БА НАСРИ СОМОН

Не, набояд кард рафторе чунин,
Халқ аз ғурбат намегардад қарин!
Бо чунин аркони дар фитрат ҳақир,
Обрӯмандӣ намеёбад амир!

БА ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Ку надиме, к-ӯ туро ояд писанд,
Аз фазилят рӯҳи ӯ бошад баланд!
Бо чунин аҳкоми ноахлу заиф
Беҳ намегардад Бухорой Шариф!

БА НАСРИ СОМОНӢ

Ё бародар ҳаст ё хешу табор,
Хеш набвад, несташ гар ифтихор!
Гар бародар бар Ватан орад хатар,
Раҳм манмо ту ба фарзанди падар!

(Наср меравад.)

БА ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Наср аз мо дар газаб гардидааст,
Аз бародар хунталаб гардидааст!
Аҳриман дар синааш чо кардааст,
Зидди мо ӯ чанг барпо кардааст!
Дар сари давлат набояд дод тан
Ҳеч гаҳ бар фитнаҳои Аҳриман!

(Исмоили Сомонӣ сарашро дудасти дошта молиш медиҳад ва каф мекубад. Аҳли аркон мераванд. Ширин пайдо мешавад.)

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Чӣ асрорест дар чашмони Ширин,
Нигоҳаш мерабояд дарди вазнин.
Чу бар ман бингарад, осуда гардам.
Чу марди пир хоболуда гардам.
Арабдухтар, хаёлам, к-ӯ парияст,
Ки дар ӯ хислати марҳамгарияст.

ШИРИН

Ман ин қоям.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Сарамро дор, Ширин,
Ки дарди нимасар гардид вазнин.
Бигӯ, Ширин, чӣ дасту панча дорӣ,
Ки рӯи дард марҳам мегузорӣ?
Сари ҳар панчаат иксири дард аст,
Нигоҳат бар вучудам кора кардаст.

(Ширин чаккаҳои сари Исмоили Сомониро молиш дода, ӯро ором мекунад.)

ШИРИН

Шумо бисёр бетобед, хоча,
Чаро шабҳо намехобед, хоча?

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Ба фикри марзу буми ин диёрем,

(Фосила)

Туро беинтихо мо дӯст дорем.

Ту, Ширин, аз кучо донӣ, ки ҳар шаб

Намехобам, дилам месӯзад аз таб?

ШИРИН

Ба дидори шумоям ҳаст матлаб,

Шуморо хоб мебинам ҳама шаб.

(Исмоили Сомонӣ Ширинро навозиш мекунад, Зоҳира вориди толор мегардад. Ӯ дар даст ташти ҳазориспанди сӯзон дорад.)

ЗОҲИРА

Ба ин ҳусни худододе, ки доред,

Бахилонро ба ҳайрат мегузоред.

Ҳамеша чашм мегирад шуморо...

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Мазан лофи паризодӣ ту моро,

Барои мард зебоии ботин

Бувад авлотар аз рухсори рангин.

Фишорам медиҳад андухи бисёр,

Хаёлам, гаҳ дилам мемонад аз кор.

Ташаккур бар ту, эй Ширини ҳозик.

ЗОҲИРА

Набошад Наср бар тахти ту лоик.

(Исмоили Сомонӣ бо ҳаяҷон аз ҷой бармеҳезад ва ба гӯшае меояд.)

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Агар ки Наср садри хонадон аст,

Сару саркардаи Сомониён аст,

Чаро бар рағми мо меҳезад акнун,

Чаро бо ғайр меомезад акнун?

ЗОҲИРА

Халифа Муътаmid ўрост ҳомӣ,
Силоҳаш додаасту бас низомӣ.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Мане, ки лашкари поянда дорам,
Шукӯху шаъни афзоянда дорам,
Раҳо созам Бухороро аз ин банд,
Итоатгар нагардам бар Самарқанд!

ШИРИН

Ду тан ҳамхуну ҳамчонед, хоҷа,
Ду тан аз Оли Сомонед, хоҷа.

ЗОҲИРА

Бародар ҳаст, аммо чун адуяст,
Чу аз пушти бародар кинаҷӯяст.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Нахоҳам дод бар ӯ бочу андоз,
Чу бар рағмам намуд ӯ чанг оғоз!

ШИРИН

Шуморо ӯ чигарбанд аст.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Дам шин!
Магӯ ҳарфе дигар аз Наср, Ширин!

ШИРИН

(Худро аз Исмоили Сомонӣ дуртар гирифта)

Чӣ наздикему дурем аз бари ҳам,
Қавонӣ бигзарад бо ғуссаву ғам.
Чаро?

ХОДИМ

Сарҳанг омад!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Мон, дарояд!

(Бо беқарорӣ)

(Сарҳанг меояд.)

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Димоғаш чок, бардам менамояд.

САРҲАНГ

Чӣ амре карда будӣ, гашт ичро,
Ҳаёти мо дигар бигрифт маҷро!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Чиҳо кардӣ ту бо аҳли Самарқанд,
Киро барбаста овардӣ ту дар банд?!
Чӣ гап шуд?

ХОДИМ

Балъамӣ омад.

САРҲАНГ

Кӣ омад?

ЗОҲИРА

Хаёлам, мешавад ин чо қиёмат!

(Фосила. Ба як тараф омада)

Намехоҳам шавад ҳамчуру пайванд,
Миёни ҳам Бухоро бо Самарқанд.
Чӣ кори хайр шуд, ки Насри Сомон
Асир афтод, чойи ўст зиндон.

Маро беҳурмати бисёр бинмуд,
Чудо аз акрабою ёр бинмуд.
Ба айби ӯ гузаштам чабр аз сар,
Тамоми умр ҳастам бевадухтар.
Надими Насри Сомон аст ин мард,
Ба мо чун душмани чон аст ин мард.

САРҲАНГ

Ман ӯро мекушам!
Ӯ душмани мост!

ШИРИН

Наметарсад!...
Чавонмард аст, пайдост.
(Исмоили Сомонӣ ҷаҳида мушт гирех мекунад.)

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Чӣ сон аз садди вазнин ӯ гузаштаст,
Зи сангарҳои сангин ӯ гузаштаст?!

(Ба Сарҳанг)

Бад-ин сурат агар лашкар ту дорӣ,
Хаёлам, бар аду сар мефарорӣ!

САРҲАНГ

Амирашро ба банд овардаам ман,
На бо найрангу фанд овардаам ман.
Ба зӯри даст бигрифтам Самарқанд
Бигирам Балъамиро низ дар банд!

ЗОҲИРА

Магар кӯр аст, як пояш ба гӯр аст?!

ШИРИН

Хаёлам, Балъамӣ марди часур аст.
Вагарна беҳарос ӯ аз Самарқанд
Чӣ сон омад, гузашт аз сангару банд?

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Бирав, Ширин, ки мо гуфтор дорем,
Сухан аз аҳли бадкирдор дорем.

(Ба ходим)

Бигӯ бар Балъамӣ, ин чо дарояд,
Ба мо ӯ мақсади худро кушояд.

(Ширин ва Зоҳира мераванд. Балъамӣ меояд.)

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Наметарсӣ магар аз теги хунхоҳ,
Ки нотарс омадӣ ҳоло ба даргоҳ?!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Бароям хонадони Оли Сомон
Набошад хонаи бегона альфон.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

(бо тамасхур)

Ана, сарҳанги мо аз чанг баргашт,
Зафарманду баному нанг баргашт.

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Бародар бар бародар гар зафар кард,
Ба олам хешро шармандатар кард.
Аё волӣ, мадеҳ бар Наср озор,
Каси доно набошад тундкирдор!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Намуд ӯ бар ғазо моро хидоят,
Макун дар пеши мо ӯро ҳимоят!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Гурӯҳи бадгуморе дар Самарканд,
Манори мирро аз зер барканд.

Бизад оташ ба шаҳру нохушӣ кард,
Паноҳӣ ҳар кучо тоҷиккушӣ кард!
Тамоми аҳли Даҳбед аз ғами чон
Фирорӣ гашт бар Дарвозу Хатлон.
Халифа Муътаmid андар ғазаб шуд,
Кунун дур аз ҳама айшу тараб шуд.
Хаёлам мекашад лашкар ба ин чо!

САРҲАНГ

Намемонам дарорад сар ба ин чо!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Намебинам иноят дар халифа,
Намесозам итоат бар халифа!
Бухоро ҳеч гаҳ моли араб нест,
Хаёлам, Оли Сомон бенасаб нест.
Ба ҳифзи ному нанги қавму кишвар
Насозам раҳм ҳатто бар бародар!
Кучо шуд Наср?

(Ба Сарҳанг эътироз карда)

САРҲАНГ

Дар поёни роҳ аст,
Ҳама аркони ӯ дар зери чоҳ аст!

(Фосила)

Иҷозат деҳ, бигирам Балъамиро,
Ки душман ҳаст ӯ бар мо, амиро!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Амири Варзруд ӯ нест альён
Амири мост, алҳақ, Насри Сомон.
Чаро волии худро мекунӣ фанд?!

(Ба Исмоили Сомонӣ)

Намебояд шавӣ аз фанд хурсанд.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Араб садсолаҳо бар дӯши мо буд,
Амири фикру ақлу ҳуши мо буд!

САРҲАНГ

Намехоҳӣ, ки бошад тоҷвар ӯ?
Ғуломиро намехоҳад дигар ӯ!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Ба илму равнақи фарҳангу эҷод
Бухоро кам намеояд зи Бағдод!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Маҷӯ ҳоло чудой аз хилофат,
Ки атрофат пур аст аз дарду офат.
Биёбонҳо ҳама аз қавми кӯчист..

САРҲАНГ

Бигӯ, майли ту аз ин гуфтугӯ чист?!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Магар ин нуктаи марди кабир аст,
Туро ваҳми араб дунболагир аст!
Агарчанде сарат аз фазл болост,
Магӯ ҳарфе, ки фикрат куҳнаколост!

САРҲАНГ

Аё волӣ, макун бар Балъамӣ гӯш,
Гузар аз баҳри ӯ, созаш фаромӯш!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Мадех имкони бадкорӣ ба ҳар кас,
Бародаркуш бигӯяндат аз ин пас!

(Ба Сарҳанг)

Магар ман душманам, эй марди нодон
Надимама ман ҳаме бар Насри Сомон.
Ба ӯ ман то қиёмат аҳд бастам,
Варо мисли бародар мепарастам!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Ҳамин дам Насри Сомон дар чӣ ҳол аст,
Магар маҷрӯҳи сахту бемаҷол аст?

САРҲАНГ

Бишуд маҷрӯҳи теғам Насри Сомон.
Варо бегаҳ даровардам ба фармон.

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Чӣ даҳшат, ту ғулому ӯ амир аст,
Сикандар бар ғуломи худ асир аст!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

(Ба Сарҳанг)

Чӣ кардӣ, бенасаб, бар Насри Сомон?!

САРҲАНГ

Ҳар он чӣ гуфта будӣ.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Хӯ ту, нодон!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Амире чун ба қотилҳо амон дод,
Худаширо ҷой байни қотилон дод.

САРҲАНГ

Надими пир, рағми ӯ мағӯ тунд,
Ки монанди қалам месозамат кунд!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

(Ба Сарҳанг)

Шунидам, ки варо кардӣ лату кӯб,
Раво дидӣ ба ӯ кирдори нохуб.
Басоҳо ранчу озораш ту додӣ,
Ҳақоратҳои бисёраш ту додӣ.

САРҲАНГ

(Пеши пойи Исмоили Сомонӣ ба зону зада)

Сагат ҳастам, ба гирдат посбонам,
Касеро бар ту афзудан намонам!
Ту бинмо сӯйи душман як ишора,
Кунам ман пайкарашро пора-пора!
Агар фарзанди ман шуд бо ту душман,
Сарашро мекунам аз тан чудо ман!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Шунидам дар Тироз аз аҳли туркон,
Ба балво хест қавме зидди моён?

САРҲАНГ

Сару саркардаи ин қавми бадрой
Бувад сарбози дарборат – Қаробой!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Қаробой?! Ӯх, саги аблаҳ! Ҳаромӣ!
Намуд ӯ дар ҷавоби мо ғиромӣ!
Гадоро соҳиби кораш намудам,
Ба дасти худ силаҳдораш намудам!
Бидодам лашкару аспу ҷиҳозаш,
Намудам омили боҷи Тирозаш!
Кунун ин сифла рағми мо ба по ҳаст!

САРҲАНГ

Ҳама кирдори ӯ кори хато ҳаст!
Садоқатмандии моро ту бипзир,
Ҳама турки Бухороро кунам қир!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

ШунидӢ, ӯ садоқатманди мо ҳаст,
Чу сағ як умр ӯ дар банди мо ҳаст.
Бирав ту бар Тирозу бар Самарқанд,
Тамоми саркашонро гир дар банд!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Ба хирман дуздҳо мағзор сарвар,
Ба гургон раммаро манмой бовар.

САРҲАНГ

Агар дастам расад, ҷонаш ситонам!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

(Ба Сарҳанг)

Ту ро аз содиқони хеш донам.
Ба Оли БалъамӢ будӢ дилам гарм,
Вале аз гуфтаи ту омадам шарм.

(Ба Сарҳанг)

Бирав, ту Насрро ҳоло раҳо кун,
Варо роҳӢ кунун бар назди мо кун.
Бибар пайғоми мо бар Насри Сомон,
Биёраш ҳамраҳат бар қасри Сомон.

(Сарҳанг меравад. Исмоили СомонӢ дар қайди орзуҳо меафзояд.)

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Агар чун Мовароуннаҳр альён
Шавад якҷоя бо хоки Хуросон.
Кунун аз иттиҳоди ин ду кишвар
Замони давлати нав мешавад сар!
Кашам ҳар шаҳрро ман сангдевор,
Ки рағми душманон бошанд подор!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Диёреро, ки онро нест ғамхор,
Ҳимоят кай намояд сангдевора?
Касе, к-аз раҳму шафқат қард сангар,
Набишқасташ на тӯфону на лашқар.

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Бигӯ, манмо ҳазар, дар дил чӣ дорӣ?
Дағал гуфтагӣ беҳ аст аз бадгуморӣ!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Ба ғайр аз лашқари бераҳму ғаддор
Барои давлатат фазл аст дарқор.
Аду метарсад аз илму ҳунар беш,
Ҳунар меоварад авҷу самар беш.
Аду метарсад аз қасру манорат,
Зи акси лавҳаву нақшу нигорат.
Зи боғу роғу аз саҳрои гандум,
Зи ҳусну чехраву одоби мардум.
Аду метарсад аз лафзу забонат,
Аду метарсад аз ҳусни баёнат..
Аду метарсад аз созу навоят,
Зи байту қиссаву лаҳну садоят.
Аду метарсад аз ҳар нақши далқат,
Аду метарсад аз фарҳанги халқат,
Фазилатро ду олам мепазирад,
Ба чангу чӯш кас олам нагирад.

(Фосила)

Сипаҳсолорро аз қавми худ гир,
Вагарна мешавӣ як рӯз тасхир.
Амире, ки зи қавмаш нест лашқар,
Бувад монанд бар Симурғи бепар.

(Фосила)

Ғуломоне, ки сарбозанд имрӯз,
Туру бо меҳр бинвозанд имрӯз,
Ҳама бар хеш ғундоранд сарват,

Ҳама гарданд дорою бадавлат.
Агар хоҳӣ амониро ба дарбор,
Ғуломи хешро манмо силаҳдор!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Ватан болотар аз тахту нигин аст,
Биҳишти нақд дар рӯи замин аст.
Агар волӣ чу мурғи хонагӣ шуд,
Тихӣ аз шавку аз фарзонагӣ шуд.
Намехоҳам маломатҳо шунидан,
Намемонам қанотамро буридан!

*(Исмоили Сомонӣ каф меқӯбад. Аркони давлат саф мекашанд.
Насрро меоранд. Балъамӣ дарҳол ба истиқболаи мешинобад ва
ӯро ба оғӯи мекашад. Ҳар ду бародар аз ду тарафи тахти дурӯ
рост истода ба чаҳми ҳамдигар нигоҳ мекунанд. Тахт чархгар-
дон аст ва аркони давлат низ муқобили он чарх зада меафзоянд.)*

БА НАСРИ СОМОНӢ

То даме рағми ту дар тан чавшан аст,
Ӯ бародар нест, балки душман аст!

БА ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Гар зафар кардӣ, ту ҳастӣ неқбахт,
Фурсате омад, ки гирӣ тоҷу тахт!

БА НАСРИ СОМОНӢ

Чун асират кардӣ, ай тоҷвар,
Обрӯмандӣ намеёбӣ дигар!

*(Исмоили Сомонӣ ҳарфи дигаронро гӯш дода, беҳтиёр неши
пойи бародараш зону мезанад ва пойи ӯро мебӯсад.)*

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Кушо аркони ӯро тез аз банд,
Ки фардо боз гардад бар Самарқанд!

Нишинад боз бар тахти амирӣ,
Амиронро намеzeбад асирӣ!

САРҲАНГ

Чаро бар пойи ӯ андар сучудӣ,
Аз ин пас худ амири Варзӯдӣ!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

Фуломи бенасаб, беақлу нодон!
Ба зону зан ба пеши Насри Сомон!
Ки ӯ шоистаи меҳру дуруд аст,
Амири номдори Варзӯд аст!

(Ба аркон)

Ҳама таъзим бар сӯяш намоед,
Ҳама бар пойи ӯ бар сачда оед!

АБУЛФАЗЛИ БАЛЪАМӢ

Адл кардӣ, ҳақ ба ту ёрӣ диҳад,
Дасту нирӯи мададгорӣ диҳад!

ИСМОИЛИ СОМОНӢ

(Ба Насри Сомонӣ)

Гирифт ин хона аз нури рухат нур,
Абусолик! Ту созатро намо чӯр!
Бизан савти наве, то шод бошем,
Зи қайди дарду ғам озод бошем!

(Порае аз савти «Дувоздаҳмақом» садо медиҳад. Саҳна батадрич торик мешавад.)

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Драмаро хонда оиди воқеаи ба дасти Исмоил асир афтода-ни бародари калонӣ Насри Сомонӣ мубодилаи афкор кунед.
2. Аз мазмуни асар дарёбед, ки Исмоил, Наср, Балъамӣ ва Сарҳанг чӣ ақидаҳои мухталиф доранд?

3. Ба Исмоил тавсифнома нависед, ки чӣ шахсият аст. Гуфтаи ӯ «Амиронро намезебад асирий»-ро шарҳ диҳед.
4. Драма бо чӣ анҷом меёбад?

ДАКИҚӢ

(Драмаи манзум дар ду баст ва чаҳор намоиш)

Иштироккунандагон:

Дақиқӣ –23-сола.

Фирдавсӣ

Суруш – каниз, дастпарварди Дақиқӣ.

Ғулум – Саура

Машъалбадастон – шаш нафар сафедпӯш ва шаш нафар сиёхпӯш.

БАСТИ АВВАЛ

НАМОИШИ ЯКУМ

(Дар пешсаҳна таҳти оҳанги мутантан машъалбадастон пайдо мешаванд, ҷилва мекунанд ва ҳаракати онҳо муборизаи баду некро таҷассум менамояд. Аз миёни издиҳом Фирдавсӣ пайдо мешавад.)

ФИРДАВСӢ

Ба кажгуфтаниҳо шунав ростон,
Кунам аз Дақиқӣ яке достон.
Чу аз дафтар ин достонҳо басте
Ҳамехонд хонанда бар ҳар касе,
Чаҳон дил ниҳода бар ин достон,
Ҳама бихрадон низу ҳам ростон.
Чавоне биёмад кушодазабон,
Сухан гуфтани хубу равшан равон
«Ба назм орам ин номаро, гуфт, ман,
К-аз он шод гардад дили анҷуман».
Чавонишро хӯи бад ёр буд,

Або бад ҳамеша ба пайкор буд,
Бар ӯ тохтан кард ногоҳ марг,
Ба сар барниҳодаш яке тира тарг.
Бад-он хӯи бад чони ширин бидод,
Набуд аз ҷаҳон дил-ш як рӯз шод.
Якояк аз ӯ бахт баргашта буд,
Ба дасти яке банда - бар кушта шуд.
Бирафт ӯву ин нома ногуфта монд,
Чунин бахти бедори ӯ хуфта монд.
Кунун парда бардорам аз қиссааш,
Ба олам бимонам яке ҳиссааш.

(Фирдавсӣ аз як гӯшаи парда даст мегирад ва парда бардошта мешавад. Машғалбадастон ба ду тараф пароканда мешаванд. Ҳавли шарқӣна, ки дар он Дақиқӣ зиндагӣ мекунад. Дақиқӣ – сархуш, аз пушти ӯ гулом – Саура вориди ҳавлӣ мешаванд. Саура дар як гӯша ҳолати фақирона гирифта, даст пеши бар меистад. Дақиқӣ кӯзаи пур аз шаробро, ки болои миз гузошта шудааст, бардошта пиёларо пур мекунад ва менӯшад.)

ДАҚИҚӢ

Суруш,
О, Сурушам, кучоӣ, баро,
Бирақсу бибозу бароям саро!
Бад-он қадр шодам, ки пар мекашам,
Сар аз ҷайби зулмат бадар мекашам!

(Суруш пешвозаи мебарояд.)

СУРУШ

Дуруду саодат ба номи шумо,
Ки равшан намудед фаршу само.
Будам интизори шумо рӯзу шаб,
Шуморо намудам зи гардун талаб.
Ки то боз гардеду бо ҳам шавем,
Дили ҳамдигарро чу марҳам шавем.
(Дақиқӣ он қадар шод аст, ки мехоҳад парвоз кунад.)

ДАҚИҚӢ

Бухорои зебо, бихишти ҷаҳон,
Ки меҳраш бичӯшад ба қалбу ба ҷон.
Маро минбар асту маро раҳбар аст,
Маро хома ҳасту маро дафтар аст.

(Фосила)

Агар Балхи зебо диёри ман аст,
Бухоро бихишту баҳори ман аст.
Бухорои зебо, Бухорои пок,
Кунам сачда умре бар ин обу хок.

(Сархушона ҷарх мезанад ва боз як қадаҳ нӯш мекунад.)

Ба Нух ибни Мансур гуфтам: Ба ҷон!
Ҳама шоҳҳоро кунам дoston.
Яке «Шоҳнома» нигориш кунам,
Ҷаҳонро ҳаме шеърбориш кунам!

ДАҚИҚӢ

Амир аз миёни ҳазорон нафар
Маро хост!

СУРУШ

Бодо шуморо зафар.

ДАҚИҚӢ

Ҳама душмани ман бимирад зи рашк,
Нагунчанд дар худ, бирезанд ашк!

(Фосила)

Вале ман нагардам ба шоҳон ғулом,
Ки дорам зи шоҳон барӣ дар мақом!

ҒУЛОМ САУРА

(Як тараф рафта ва аз Суруш чаим наканда)

Аҷаб сурате дорад ин гулбадан,
Бувад аз малоик, на аз зоти зан.

ДАҚИҚӢ

Диҳам ман аз ин пас ба гуфтор тан,
Кушам душманонро ба зӯри суҳан!

ҒУЛОМ САУРА

(худ ба худ)

Кунун беҳабар ҳаст аз ин сароб,
Бувад душмани ӯ аз ин пас шароб!

СУРУШ

Бигӯ, хоҷаам, ин мусофир кӣ ҳаст?!

ДАҚИҚӢ

Ғулом аст донову меҳанпараст.
Ба мову ту з-ин пас итоат кунад.
Ба мо сачда орад, ибодат кунад.
Шаҳаншоҳ ӯро ба ман додааст,
На аз қавми Эрон, арабзодааст.
Ғуломи ман аст ӯ!

СУРУШ

Варо ном чист?

ДАҚИҚӢ

Саура...

СУРУШ

Арабро чунин ном нест...

(Суруш парешон мешавад).

Саура ба маънист одамкушӣ...

(Фосила)

ҒУЛОМ САУРА

(Ҳолати рӯҳии Суруширо фаҳмида)

Ишорат агар аз шумоён шавад,
Ба ҷо оварам, ҳарчӣ фармон шавад.

СУРУШ

Чӣ чашмони пурсеҳр дорад гулом,
Чу ханҷар, ки тобад бурун аз наём

(Ба Дақиқӣ)

ДАҚИҚӢ

Аз ӯ тарс дорӣ?
Матарс, ай, Суруш!

СУРУШ

Гумонам, даме рафта будам зи ҳуш.

ДАҚИҚӢ

На деғу париву на аждартан аст,
Чӣ сурат, ки бошад, ғуломи ман аст.
Бихоҳам, агар, чорпой кунад,
Агар шоҳ бошад, гадоӣ кунад.
В-агар мир бошад, саисӣ кунад,
Гадо ҳаст агар ӯ, раисӣ кунад.
Касе ҳаст, ҳоло ғулом асту бас,
Агар ҳукм созам, нагирад нафас!
Ки мегуфт, рӯзе биёбам мақом,
Шавам хоҷа, бар худ бигирам ғулом!

(Дақиқӣ бо шодмонӣ покӯбон газал месарояд).

Майи софӣ биёр, ай бут, ки софист,
Ҷаҳон аз моҳ то он ҷо, ки моҳист.
Чу аз кох омадӣ берун ба саҳро,
Кучо чашм афканӣ, дебои шоҳист.
Биё то май хӯрему шод бошем,
Ки ҳангоми маю рӯзи маноҳист.

СУРУШ

Саура, бигӯ, акрабоят кӣ ҳаст,
Зи даргоҳи мо муддаоят чӣ ҳаст?

ҒУЛОМ САУРА

Ривоят шунидам зи аҳли назар,
Буданд акрабоям ҳама тоҷвар.
Ба тифлӣ рабудандам аз хонадон,
Ба ёдам намонда на ному макон.

ДАҚИҚӢ

Чунин аст сирри сарои ҳақир,
Гадо мир гардад, шаҳаншаҳ – фақир.

СУРУШ

Талаб кун, ҳар он чӣ мароқи ту ҳаст!
Саура! Дар он чо утоқи ту ҳаст!
Бирав, баъди раҳ як даме хоб рав!

(Саура итоаткорона меравад)

СУРУШ

Ана, баромад, нигар, моҳи нав.

ДАҚИҚӢ

Бидидам маҳи нав ба рӯи ғулом,
Гумонам, ба ҳам шуд ҳалолу ҳаром.
Ғамин ояд ин моҳ, ё ки накуй,
Бисанҷам, ки чун аст андоми ӯй?!

СУРУШ

Шуморо чӣ ҳочат ба теғу наём,
Зарурат набошад шуморо ғулом.

ДАҚИҚӢ

Суруши азизам, ту донишварӣ,

Гахе дар фазилат зи ман бигзарӣ.
Ҳар он қадр дониш, ки дорам ба сар,
Фалотун наояд ба ман сарбасар.
Вале бахт ёрам нагардад, чаро
Чаҳони дилам ҳаст мотамсаро.

СУРУШ

Зи май ҳеч фарде нашуд комёб,
Бигиред худро канор аз шароб.
Фалотун агар худ шаробӣ шавад,
Вучудааш асири харобӣ шавад.

ДАҚИҚӢ

(Барқасд боз як қадаҳ шароб нӯшида)

Дар ин куҳнамулки саропой фанд
Шакар захр гардад, сари мӯй – банд.
Амиру фақираш надоранд фарк,
Ҳама дар гуноҳи азиманд ғарк!
Ба ҷуз духтари раз кучо ҳамнафас?
Ягона тасалло шароб асту бас!

СУРУШ

Аё хоҷаам, як дам ором шав,
Пайи интишору пайи ном шав.
Ғуломи дағалро бигардон ба пас,
Канизат ман астам, ҳамин аст бас.

ДАҚИҚӢ

Хавотир машав аз ғуломи араб,
Надорад на бому на ному насаб.

(Дақиқӣ ба нанг омада)

Саура!
Саура!

ҒУЛОМ САУРА

Ман ин ҷостам!

ДАҚИҚӢ

Чаро дер кардӣ?

(Сараширо доштаву ба худ омада)

Чӣ мехостам?

ҒУЛОМ САУРА

Чӣ амре ки дорӣ, итоатгарам,

Бифармо, бисозам фидоят сарам!

(Чашимони Дақиқӣ отаи мезиранд)

Ғуломи манӣ гар, ба сар роҳ гард!

(Ғулом Саура охи сард кашида, болои дастонаи меиствад ва роҳ меравад. Дақиқӣ рӯҳ гирифта)

ДАҚИҚӢ

Ба дарбори шоҳон ҳазорон чу ӯй

Зи фармони аркон натобанд рӯй!

Чу маркаб азоби гарон мекашанд,

Ғами ду ҷаҳонро ба ҷон мекашанд.

Ба гирди амирони волову паст

Ҷаҳон сар ба сар аз ғуломон пур аст.

Вале аҳли ашроф кам дар каманд,

Ҷама маншаи ҷабру зулму ғаманд.

Ғуломон агар бохирад мешуданд,

Ҷама рағми шоҳони бад мебуданд.

Вале ақли солим надорад ғулом,

Баробар шуморад ҳалолу ҳаром.

(Дақиқӣ боз ҳам ғазаб мекунад)

Ба по гард!

Исто ба як пой рост!

Чунин то сахар амру фармони мост!

(Ғулом ба як по рост меиствад)

Аз ин пас ту гунгӣ, надорӣ забон!

(Фосила)

Хатар оварад ҷокари нуктадон.

(Ба сӯйи Суруш)

Бибар, як даме хуфта, роҳат кунам,

Зи баъди сафорат фароғат кунам.

(Суруш аз дастӣ Дақиқӣ дошта, ӯро мебарад. Саура танҳо мемонад).

ҒУЛОМ САУРА

Чӣ донанд Дақиқӣ зи афкори ман,
Ки пардохт ҳоло ба озори ман?
Агар хоҷа аҳл асту андешаманд,
Ба бахташ наояд хазону газанд.
В-агар хоҷаро ҷаҳл дар сина аст,
Аминам, ки ӯ қуштаи кина аст.
Чӣ сон хоҷа аст ӯ, ба қайди камӣ,
Надорад ба чайбаш яке дирҳаме.

*(Машғалбадастон пайдо шуда, ҷилва мекунанд. Саура суруд ме-
хонад.)*

ҒУЛОМ САУРА

Хоҷаро нест хабар аз дили сӯзони ғулом,
Сӯйи ӯ чор бувад дидаи ҳайрони ғулом.
Ошу нонаш ҳама аз заҳмати чокар бошад,
Кас надидаст вале хони фаровони ғулом.
Хоҷаро айш бувад, нӯш бувад, ёр бувад,
Оби рӯяш бувад аз дидаи гирёни ғулом.
Хонаи хоҷаи сармаст набошад обод,
Бишканад як дамаке гар сари паймони ғулом.
Зиндагонӣ агар аз ҷабру ситам бошаду бас,
Хонаи хоҷа шавад ҳучраи зиндони ғулом.
Хоҷаё, бар мани бечора макун ҷабру ҷафо,
Ҷони ту зинда бувад дар бадали ҷони ғулом!

(Суруд ба поён мерасад. Саҳна батадриҷ торик мешавад.)

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Чор нафар талаба – ҳар яке дар нақши қаҳрамон – драмаро бурро ва ифоданок хонанд.
2. Дақиқиву Фирдавсӣ кӣҳо буданд? Бо ёри муаллим шарҳ диҳед.
3. Чаро драма аз гуфтори Фирдавсӣ шурӯъ мешавад?
4. Байтҳои алоҳидаи драмаро (мувофиқи интиҳоби муаллим) аз ёд кунед.

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
Парчами миллӣ.....	4
Суруди миллӣ	5
АДАБИЁТИ ШИФОҲӢ Ё ФОЛКЛОР	6
Суруду тарона	6
Сурудҳои таърихӣ	6
Шӯриши Восеъ	7
Тарона	10
Ғарибӣ ё худ "Ғарибнома"	12
Ғарибӣ	13
Рубой	14
Дубайтӣ	16
Чистон	19
Намунаи чистонҳо	22
УНСУРУЛМАОЛИИ КАЙКОВУС	25
Бобҳо аз «Қобуснома»	26
Андар шинохтани ҳаққи падар ва модар	26
Андар фурутанӣ ва афзунии ҳунар	28
Ҳикоят	29
Андар пеша ҷустан дар суҳандонӣ	32
Тартиби хӯрдан ва оини он	34
Ҳикоят	35
Андар меҳмонӣ кардан ва меҳмон шудан ва шароитҳои он	36
Ҳикоят	37
ФАРРУҲИИ СИИСТОНӢ	41
Тарҷеъбанд	42
Намунаҳо аз қасидаҳо	43
Баҳория	44
НИЗОМИИ ГАНЧАВӢ	46
Аз осори Низомии Ганҷавӣ. Подшоҳи золим ва ҷавони саховатпеша	47

Достони «Хайр ва Шар»	50
Султон Санчар ва пиразан	66
МАНУЧЕҲРИИ ДОМҒОНӢ	71
МУҲАММАД АВФИИ БУХОРОӢ	75
Ҳикоятҳо аз «Ҷомеъ-ул-ҳикоёт»	75
ЗИЁУДДИНИ НАХШАБӢ	85
Ҳикоят аз «Тўтинома»	86
ИБНИ ЯМИНИ ФАРИҶОМАДӢ	89
ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ	92
АДИБ СОБИРИ ТИРМИЗӢ	98
АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ	101
Баҳористон	102
ЗАЙНИДДИН МАҲМУДИ ВОСИФӢ	109
Ҳикоятҳо аз «Бадоеъ-ул-вақоеъ»	110
ШАВКАТИ БУХОРОӢ	122
НОЗИМИ ҲИРОТӢ	124
АҲМАДИ ДОНИШ	128
Пораҳо аз «Наводир-ул-вақоеъ»	129
АБУЛҶОСИМ ЛОҲУТӢ	143
МУЪМИН ҚАНОАТ	147
САТТОР ТУРСУН	154
САФАРМУҲАММАД АЙҶОБӢ	172

ХОҶА ҚУРБОН ТОҶИРӢ

АДАБИЁТИ ТОҶИК

Китоби дарсӣ барои синфи 6-уми
муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

Муҳаррир
Мусахҳах
Муҳаррири техникӣ
Таррох

Д. Мирфаёзова
Н. Раҳимов
Н. Салоҳиддинзода
М. Ҷунайдозода

Ба чоп 01.07.2022 иҷозат дода шуд.
Андозаи 60x90 ¹/₁₆. Коғази офсет. Чопи офсет.
Ҷузъи чопӣ 12,5 Адади нашр 150 000 нусха.
Супориши №010/2022

Муассисаи нашриявии «Маориф»-и
Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734024, ш. Душанбе, кӯчаи Аҳмади Дониш, 50.
Тел: 222-14-66 E-mail: najmiddin64@mail.ru

Дар матбааи ҚДММ “Бебок” ба таъб расидааст.
Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734018, ш. Душанбе,
кӯчаи Н. Қарабоев, 17. Тел: 233-93-49.